

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Müberra ALTINER

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Şaban Halis ÇALIŞ

KONYA 2020

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı ve Soyadı

Müberra ALTINER

(İmza)

TEŞEKKÜR

Lisans ve Yüksek lisans eğitimim boyunca akademide ilerlemem için bana ilham olan, yardımını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyip sabırla yol gösteren saygıdeğer hocam kıymetli danışmanım Prof. Dr. Şaban Halis Çalış'a ve kıymetli hocam destekçim ve ilham kaynağım Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Savaşan'a teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunuyorum.

Tüm hayatım boyunca desteklerini her zaman hissettiğim, daima yanımda olan sevgili babam Erdoğan Altınır ve kıymetli annem Ayşe Altınır'e aileme teşekkür ederim.

ÖZET

I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu kendisine dayatılan Mondros ve Sevr Anlaşmaları ile fiilen sona ermiştir. İmparatorluğun sahip olduğu topraklar yabancı güçler tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal'in liderliğinde bu işgallere karşı başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı hem işgalci güçlerin durdurularak Anadolu'dan çıkarılması hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması açısından oldukça önemlidir. Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal'in sahip olduğu anlayış üzerinden dış politika şekillenmiştir. Bu olağanüstü dönemde Türk ulusunun bağımsızlığını sağlamak dış politikanın temel hedefi olmuştur. Dış politikada bu hedefi gerçekleştirmek için son derece dikkatli ve gerçekçi bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu dönemde benimsenen dış politika ilkeleri ve gerçekleştirilen dış politika uygulamalarını anlamak oldukça önemlidir çünkü bugünde geçerli olan Türk dış politikasının temellerini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Kurtuluş Savaşı, Türk Dış Politikası, Mustafa Kemal, Milli Mücadele, Türkiye.

SUMMARY

The Ottoman Empire, which was defeated in World War I, ended in de facto with the Mondros and Sevr Agreements imposed on it. Then, the Ottoman territories began to be occupied by foreign powers. The Turkish War of Independence which was organised Mustafa Kemal against these occupations is very important both for the removal of the occupied forces from Anatolia and the establishment of the Republic of Turkey. Therefore, it is not a surprise that Turkey's foreign policy was shaped through the understanding of Mustafa Kemal during the War of Independence. Ensuring the independence of the Turkish nation during this extraordinary period has been the main goal of foreign policy. In this direction, a careful and realistic approach has been taken in foreign policy. It is very important to understand the foreign policy principles adopted during this period and the foreign policy practices carried out because this has formed the foundations of Turkish foreign policy even today.

Key Words: Turkish War of Independence, the Turkish Foreign Policy, Mustafa Kemal, National Struggle, Turkey.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	I
TEŞEKKÜR.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Arka Plan

1.1. Devralınan Miras: Osmanlı Dış Politikası	3
1.2. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu.....	8
1.3. Mondros Ateşkes Anlaşması.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

Kurtuluş Savaşı Döneminde

Dış Politika Yapımında Etkin Olaylar, Olgular ve Aktörler

2.1. Uluslararası Ortam.....	18
2.2. Ulusal Ortam ve İç Dinamiklerin Durumu.....	21
2.2.1. Milli Mücadele ve Misak-ı Milli.....	21
2.2.2. İstanbul Hükümetleri, Muhalifler ve Mandacılar.....	27
2.2.3. İdeolojik Tartışmalar ve Dış Politika Anlayışları	32
2.2.4. TBMM Açılışı ve Dönemin Dış Politikası.....	39

2.2.5. Sevr Faciası ve Dış Politika Anlayışına Etkisi	44
2.2.6. Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kurtuluş Savaşı Döneminde

İkili ve Çok Taraflı İlişkiler

3.1. Batı ile İlişkiler.....	54
3.1.1. İngiltere ile İlişkiler.....	54
3.1.2. Fransa ile İlişkiler.....	61
3.1.3. Amerika ile İlişkiler.....	65
3.1.4. İtalya ile İlişkiler.....	68
3.1.5. Almanya ile İlişkiler.....	71
3.1.6. Yunanistan ile İlişkiler.....	72
3.2. Doğu ile İlişkiler.....	78
3.2.1. Sovyetler Birliği ve Gürcistan ile İlişkiler.....	78
3.2.2. Ermenistan, Azerbaycan ile İlişkiler ve Kars Anlaşması.....	86
3.3. Ortadoğu ile İlişkiler.....	89
3.3.1. Arap Ülkeleri ile İlişkiler.....	89
3.3.2. İran ile İlişkiler.....	92
3.3.3. Afganistan ve Hint Müslümanları ile İlişkiler.....	93
3.4. Mudanya Ateşkes Anlaşması ve Lozan Barış Anlaşması.....	97
SONUÇ	102
KAYNAKÇA.....	104

ÖZGEÇMİŞ	125
-----------------------	-----

GİRİŞ

Dış politika kavramı genel itibari ile ‘Ulusal hükümetlerin dış varlıklarla ilişkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji ya da yaklaşım’¹ olarak tanımlanmaktadır. Anarşik uluslararası ilişkilerde devletler kendi ulusal bekalarını (survival) sağlayabilmek, belirledikleri amaçlara ulaşabilmek adına bir takım dış politika davranışları sergileyerek bunları elde etmeye çalışmaktadırlar.² Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’nun üzerine Lozan Anlaşması ile temellerini atan bağımsız ve mutlak bir ülke haline gelen Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasını anlayabilmek ve açıklayabilmek için üzerine kurulmuş olduğu siyasal, ekonomik, askeri ve stratejik temel özelliklerin yanı sıra tarihsel arka planını anlamak da önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada Kurtuluş Savaşı dönemi Türk dış politikasının ele alınması amaçlanmaktadır.

Ulusal dış politikanın temellerini Anadolu’ya ayak basması ile atmaya başlayan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı döneminin dış politika hedeflerini Misak-ı Milli’nin bir ve altıncı maddelerinde açıklamıştır. Temel hedef ulusal sınırlar içindeki Türk vatanın bütünlüğü ve parçalanamaz olmasının yanı sıra devletin bağımsızlığına ve özgürlüğüne her alanda kavuşturulması kabul edilmiştir. Bu hedefler gerçekleştirilirken ulusal çıkarlardan ödün vermeyen, tam bağımsızlığı yaralamayan, ulusal hak ve çıkarlara dayalı, ulusların eşitlik ilkesine saygılı bir dış politikayı benimsemiş ve uygulanmıştır.³

Günümüz dış politikasını anlamak ve açıklamak bu tarihsel arka planın doğru anlaşılması ile mümkündür. Çünkü günümüz dış politikası bu tarihsel gerçeklik çerçevesinde aldığı miras ile şekillenmeye devam etmektedir.⁴ Kurtuluş Savaşı dönemi Türk dış politikasını ele alan bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kurtuluş Savaşı öncesi dönemde Osmanlı’nın sahip olduğu dış politika anlayışı

¹ Valerie M. Hudson, ‘Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi’, Steve Smith (ed.), *Dış Politika; Teoriler, Aktörler ve Örnek Olaylar*, çev. Nasuh Uslu, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.14.

² Mustafa Aydın, ‘Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği’, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s.38.

³ İhsan Güneş, *Birinci T.B.M.M.’nin Düşünce Yapısı 1920-1923*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.354.

⁴ Şaban Halis Çalış, ‘The Origins of Modern Turkish Foreign Policy: Ottoman Psychological Background’, *Foreign Policy*, Vol 27, No 3-4, 2001, pp. 73.

anlatılmış sonrasında I. Dünya Savaşı ile yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu açıklanmıştır. Savaş sonunda yapılan Mondros Anlaşması ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve Kurtuluş Savaşı'na giden süreç değerlendirilmiştir. Tezin ikinci bölümünde bu dönemde dış politikanın yapımında etkin olan olaylar, olgular ve aktörler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Öncelikli olarak dönemin uluslararası ortamı açıklanmaya çalışılmış sonrasında ise ulusal ortam ve iç dinamiklerin durumu ortaya konulmuştur. Savaşa giden süreçte Milli Mücadele dönemi aktarılmış ve Misak-ı Milli kararları üzerinde durulmuştur. Bu dönemin dış politika yapımında etkili olan olay ve olgular ayrıntılı bir şekilde başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu dönemde en etkili aktör olan Mustafa Kemal'in dış politika anlayışı da ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu tezin üçüncü bölümünde ise, Kurtuluş Savaşı döneminde ikili ve çok taraflı ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Batı ile ilişkiler kapsamında İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Almanya ve Yunanistan ile ilişkiler açıklanmıştır. Doğu ile ilişkiler kapsamında ise; Sovyetler Birliği, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ile ilişkiler ele alınmıştır. Bu dönemde Ortadoğu ile ilişkiler de açıklanmaya çalışılmış Arap Ülkeleri, İran, Afganistan ve Hint Müslümanları ile ilişkiler ortaya konulmuştur. Son olarak üçüncü bölümde Kurtuluş Savaşı'nın bitimi anlamına gelen Mudanya Ateşkes Anlaşması ve Lozan Barış Anlaşması açıklanmaya çalışılmıştır.

Metodolojik olarak bu çalışmada tarihsel analize dayalı nitel yöntem kullanılmıştır. Tezin hazırlanmasında geniş bir literatür tarama çalışması yapılmış, tez konusu ile ilgili başta Türkçe olmak üzere yabancı dilde bu alanda yazılmış kaynaklar taranmıştır. Literatür taraması ile tezin konusu hakkında elde edilmiş kitap, bilimsel dergi makalesi, internet kaynakları, resmi kurumların raporları ve haberler elde edilerek bunlar ayrıntılı olarak incelemiştir. Ortaya konulan tarihsel gerçeklik hakkında elde edilen belgelere, olgular ve olaylar analiz edilerek bunlar arasındaki bağıntı, ilişki ve illiyet çerçevesinde Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Arka Plan

1.1. Devralınan Miras: Osmanlı Dış Politikası

Kuruluşu 1299 tarihine dayanan Osmanlı İmparatorluğu yaptığı fetihlerle topraklarını sürekli olarak genişletme eğilimi içerisinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık olarak dört yüz yıl süren bu ilerlemesi önce duraklamış sonrasında 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile gerilemeye başlamış ve ilk toprak kaybını yaşamıştır.⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminde izlemiş olduğu dış politika anlayışı genel hatları⁶ itibari ile şu şekildedir; imparatorluk bütün dünyaya fetihler yolu ile hâkim olup nizam vermeyi bir yandan da kendi refahını artırıp bu refah alanını sürekli olarak genişletmeyi amaçlamıştır. Osmanlılar bunu yaparken İslam'ın ilke ve esaslarına uyarak hareket etmeyi prensip edindiği iddiasındadırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu medeniyet algısının dünyanın diğer tüm medeniyetlerinden daha üstün olduğu inancı hâkimken, sonsuza kadar var olacağına inanılan devletin (devlet-i ebed müddet) dış politikası; daha çok günün gereklerine göre belirlenmiştir. Ancak iç işlerine yabancı unsurların kesinlikle karışmasına izin vermeyen imparatorluk, dış politikasında kendilerinin istek ve arzuları dışında yer alan hiçbir düzenleme ve sınırlamayı kabul etmezdi. İmparatorluğun kendine ait o üstün özgüveni sebebiyle Osmanlı Sultan'ından üstün hiçbir kimse kabul edilmezken; yapılan ikili ve çok taraflı anlaşma ve düzenlemeler diplomatik müzakerelerle değil sultanın belirlediği sınırlar doğrultusunda gerçekleştirilirdi.⁷

İmparatorluğun yukarıda genel hatları ile verilen dış politika anlayışını gerçekleştirdiği araçları ise; imparatorluğun geniş bir coğrafyaya ulaşmasını sağlayan devletin sahip olduğu sistemin temel güdüleyicisi olan ordu, kapitülasyonlar, vergiler, diğer devletlerle olan ilişkilerini düzenleyen ekonomi, geçici (*ad hoc*) nitelikte devletin gerek gördüğü durumlarda kullandığı diplomasi olmuştur. Ancak

⁵ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.609.

⁶ Arif Behiç Özcan, *Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları*, Konya: Aybil Yayınları, 2012, s.50.

⁷ *A.g.e.*, s.67.

Osmanlı'nın sahip olduğu bu dış politika anlayışı zamanla değişmiş, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı sonucunda imzalanan Zitvatorok Antlaşması⁸ ile imparatorluğun prestij kaybı başlamıştır. Öncesinde Osmanlı Sultanı hiç kimse ile denk görülmezken bu anlaşma ile Avusturya Kralı'nın (Habsburg) Osmanlı Sultanı'na denk bir statüye sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu durum hem içerde hem de dışarıda önemli bir zihniyet dönüşümünün göstergesi olmuştur. İmparatorluk artık kendi içerisinde eski prestijinin olmadığını farkına varmıştır. Dışarda yer alan Batılı devletlerin Osmanlı'ya karşı prestijlerinin yükseldiğinin ve avantajlı konuma geçmeye başladıklarının açık bir göstergesidir.⁹

Bu dış politika anlayışının değişmesinde etkin bir diğer unsur ise imparatorluğun sahip olduğu sistemin temel yapısı fetih anlayışı ve fetihlerin artık sistemin devamlılığını sağlayamadığı ve sistemin tıkanmaya başladığının anlaşılmasıdır. 1683-1698 yılları arasında Osmanlı-Kutsal İttifak (Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan) Savaşları sonucunda imzalanan Karlofça Anlaşması ile Osmanlı, Orta Avrupa'da yer alan topraklarını kaybedip üstünlüğünü Britanya Krallığı, Çarlık Rusya ve Fransa'ya bırakmaya başlamıştır. Karlofça Anlaşması'nın, Osmanlı'nın sahip olduğu dış politika anlayışı ve diplomasi tarzının değişimini göstermesi açısından önemlidir. O güne dek imparatorluğun yaptığı anlaşmalar Allah'a verilen tek taraflı ahit olarak gerçekleştirilirken artık bu durum değişmiş Osmanlı iki taraflı bir anlaşma yaparak "Vestfalya'nın getirdiği beynelmilel diplomasi ve temsilin esaslarını kabul etmiştir".¹⁰

Osmanlı'nın dış politika anlayışının değişmesine bir başka sebep de imparatorluk sınırlarının kesinleşmiş olmasıdır. 16. yüzyılda, yayılışının fiili sınırlarına ulaşan Osmanlı aşamayacağı engellerle karşılaşmıştır. "Doğu sınırında, I. Selim ve Kanuni Süleyman'ın savaş alanındaki zaferlerine rağmen, Osmanlı orduları İran içine ilerleyemediler. ...Osmanlılar Doğu sularında Portekizlilerin büyük ve sağlam gemileriyle karşılaştılar. ...Osmanlılar Kırım'da ve onun ötesindeki

⁸ Feridun M. Emecen, 'Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri', *The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 29, 2007, s.93.

⁹ Bayram Kodoman, 'Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış', *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, 2007, s. 15.

¹⁰ İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.263.

topraklarda Rusya tarafından durduruldular.”¹¹ Sınırların kesinleşmesi, imparatorluk sisteminin tıkanması, yaşanan prestij kayıpları Osmanlı’nın dış politika anlayışının değişmesini zorunlu kılmıştır.

Osmanlı bu gerileyişi durdurmak adına *ad hoc* nitelikte olsa da Avrupa’ya gönderdiği elçiler aracılığıyla Batı’yı öğrenmeye çalışılmış bu sayede İmparatorluğun içerisinde Batıcılık anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Osmanlı’nın bu girişiminin sebebi; Batı’nın Rönesans ve Reform hareketleri ile peşi sıra bilimsel, siyasal, ekonomik, düşünsel (pozitivizm, milliyetçilik) ve teknolojik olarak geçirmeye başlamış olduğu dönüşümdür. Uluslararası sistemi doğrudan etkileyerek uluslararası politikayı, güç dengelerini, mevcut yapıyı değiştirmiş olan bu dönüşüme katılmak Osmanlılar için içsel ve dışsal sebepler yüzünden mecburi bir durum haline gelmiştir. İmparatorluğu mevcut durumdan kurtarmanın ve eski görkemli günlere dönüşün bu yol ile sağlanacağına inanılmıştır.

Osmanlı’nın öğrenmeye çalıştığı bu yeni anlayış biçimi dış politika anlayışına ve uygulamalarına da sirayet etmiştir. Mesela bu süreçte tek taraflı ahitnamelerden iki ya da çok taraflı müzakerelere geçilmiştir. Bunun örnekleri 1659 Karlofça Anlaşması’nın yanı sıra 1718 yılında yapılan Pasarofça Anlaşması’dır. Özellikle Pasarofça Antlaşması ile (1718) büyük ölçüde Vestfalya diplomatik ilişkiler sistemi içine girilmiştir.¹² Osmanlı öncesinde Avrupa’da yer alan ilişkilere doğrudan müdahil olmamaya özen gösterirken yeni dönemde imparatorluğun büyük toprak kayıpları yaşamaya başlamış olması, Çarlık Rusya’sının ve diğer Avrupalı güçlerin imparatorluk topraklarına olan eğiliminin artması ile mecburi olarak daha aktif ikili ve çok taraflı ilişkilere girmiştir.¹³ Fransa, Britanya Krallığı ve Çarlık Rusya’sı gibi Avrupalı ülkelerin arasında yer alan çıkar çatışmalarından faydalanarak bir denge politikası izlemeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun dış politika anlayışına hâkim olan ilkelerin ve araçlarının da değiştiği bu dönemde açıkça görülmektedir. İmparatorluk daha çok

¹¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s.24.

¹² Ortaylı, *a.g.e.*, s.76.

¹³ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, s.23.

mevcut topraklarını korumaya, Avrupa devletler hukukuna katılmaya ve çok taraflı müzakerelere dâhil olmaya başlamıştır. Ciddi anlamda zihniyet dönüşümü gerçekleştiren Osmanlı'nın dış politika araçlarından biri de modernizasyon hareketleridir. Bu bağlamda Osmanlı ilk başta orduyu yenilemeye çalışmış¹⁴ (Nizam-ı Cedid) ekonomi anlayışını değiştirmiş ancak bu açık pazar haline gelmesine neden olmuş, hayatta kalmak içinse diplomasi daha çok kullanmaya başlamıştır.¹⁵

Ancak, Osmanlı'nın yıkılışa giden son dönemlerinde dış politikasında benimsediği Batıcılık, ittifaklar ile güç dengesi siyaseti de belli ölçülerde karşılığını bulmuştur. Bu arada Britanya Krallığı çıkarları gereği imparatorluğu desteklemiştir. 1757 yılında Hindistan'ı işgal eden İngilizler için Hindistan hem krallığın gelişimi (hammadde ve pazar açısından) hem de sömürgelerine ulaşım adına oldukça önemli bir yere sahiptir.¹⁶ İmparatorluk tacında yer alan elmasa (Hindistan'a) giden yolların siyasi, askeri ve ekonomik olarak korunmasını Osmanlı'nın devamında gören İngiltere, Osmanlı ve Rusya arasında 1853-1856 tarihleri arasında gerçekleştirilen Kırım Savaşı'nda Osmanlıyı desteklemiştir. Savaş sonunda 30 Mart 1856 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile Rusya'nın etkisi kırılmış; imparatorluğun toprak bütünlüğü garanti altına alınmıştır.¹⁷ Ancak İngiltere'nin bu politikası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra değişmeye başlayacaktır.

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı, Osmanlı için büyük kayıpların yaşandığı, Rus ordularının Anadolu coğrafyasının içlerine kadar ilerlediği (batıda İstanbul (Yeşilköy), doğuda Erzurum), imparatorluğun Balkan coğrafyasında yer alan toprakların parçalanması ile sonuçlanan bir savaş olmuştur.¹⁸ İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sağlamanın artık imkânsız hale geldiğini düşünen Britanya, Rusya'nın daha fazla güneye inmesini ve Ortadoğu'ya Fransa'nın yerleşmesini önlemek adına Osmanlı içerisinde yer alan küçük milletleri destekleme kararı almıştır. Bu yönde

¹⁴ Lewis, *a.g.e.*, s.24.

¹⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.96-132.

¹⁶ Abdulkadir Turan ve Ahmet Yücedağ, 'Küresel Düzende İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslam Politikası', *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, http://sdam.org.tr/image/foto/2019/07/12/Kuresel-Duzende-Ingiltere-Etkisi-ve-Ingilterenin-Islam-Politikasi_1562919347.pdf (20.02.2020)

¹⁷ A.W. Ward and G.P. Gooch, *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 390-391.

¹⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2016, s.313.

Yunanlılar ve Ermenilere özel bir önem atfeden Britanya bu grupları destekleyerek bağımsızlıklarının önünü açmaya çalışmıştır.

Osmanlı–Rus Harbi neticesinde imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşması, Osmanlı için çok ağır hükümler içermekte idi. Anlaşma maddelerinde; Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın tam bağımsızlık kazanması ve sınırlarının genişletilmesi, büyük bir Bulgaristan Prensliği kurulması, Bosna-Hersek’e iç işlerinde bağımsızlık verilmesi, Kars, Ardahan, Artvin, Batum, Doğubayazıt ve Eleşkirt’in Rusya’ya verilmesi yer alırken Teselya’nın Yunanistan’a bırakılması, Girit ve Ermenistan’a ıslahatlar yapılması, Osmanlı’nın savaş tazminatı ödemesi gibi maddeler de yer almakta idi.¹⁹ Bu anlaşma ile Rusya’nın Avrupa ve Balkanlarda oldukça etkili bir konuma gelmesi başta Britanya Krallığı ve Almanya, Avusturya- Macaristan olmak üzere Avrupalı devletlerin endişelenmesine sebebiyet vermiştir. Rusya’nın bu bölgede etkisini sınırlamak ve Britanya için Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak adına Ayastefanos Anlaşması’nın hükümlerinin yeniden görüşülmesi için Berlin’de bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Karşısında güçlü bir ittifakın olduğunu gören Rusya, anlaşma hükümlerinin revize edilmesini kabul etmek durumunda kalmıştır. Ayastefanos Anlaşması’nın hükümleri yumuşatılarak 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Anlaşması’nı imzalamıştır.²⁰ Osmanlı, Avrupalı devletlerin Rusya’nın etkisini sınırlandırmaya yönelik tepkilerinden yararlanarak varlığını Balkanlar da bir süre daha devam ettirmeyi başarmış ancak imparatorluk için kayıplar ve tavizlerde çoğalmıştır. Bu anlaşmanın en önemli sonucu ise 1856 yılında Paris Anlaşması ile sağlanan Osmanlı’nın toprak bütünlüğü ve iç işlerine karışılmaması politikası bir kenara bırakılmıştır. Osmanlı topraklarının paylaşımına yönelik uluslararası ortam oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte Almanya, Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik diğer ülkelerden farklı bir politika izleyerek toprak talebinde bulunmamıştır. Hatta siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Almanya’nın bu tutumu Osmanlı’nın siyasi elitleri, aydınları için Almanya’ya yönelik olumlu ve özel bir

¹⁹ Preliminary Treaty of Peace between Russia and Turkey: Signed at San Stefano, February 9/ March 3, 1878, *The American Journal of International Law Supplement: Official Documents* (Oct., 1908), Cilt 2, Sayı 4, s.387-401.

²⁰ Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, s.87.

anlamların oluşmasını sağlamıştır. İmparatorluğun dış politikasında benimsemiş olduğu denge siyasetindeki ittifakı İngiltere ile ıkılmazlar yaşanmaya başlanınca yeni yönelim Avrupa’nın yükselen gücü Almanya tarafında olmuştur.

1.2. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu

Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1923) dış politika anlayışına geçmeden önce I. Dünya Savaşı dönemine giden süreci ve savaş döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun dış politikasını açıklamak önem taşımaktadır. Osmanlı’nın Batılılaşma sürecinde dış politika yapımında sultanların yanı sıra diğer aktörlerinde (bürokratlar, vezirler, paşalar, askeri liderler gibi) etkili olmaya başladığı görülmektedir. İstisnai olarak Osmanlı İmparatorluk tahtına 1876 yılında çıkan Sultan II. Abdülhamid’in benimsemiş olduğu dış politika anlayışı devletin son demlerinde dış politikasını belirleyen ana karakter olmuştur. Osmanlı’nın en buhranlı günlerinde tahta çıkan II. Abdülhamid, Osmanlı–Rus Savaşı neticesinde arlık Rusya’sı karşısında Osmanlı’nın almış olduğu ağır yenilgi sebebiyle ilan ettiği meşrutiyet yönetimini ortadan kaldırarak daha etkili bir pozisyona gelmesine ve dış politikasında yeni arayışlar içerisine girmesini sağlamıştır.²¹

Bu dönemde; “Sultan II. Abdülhamid, devletin kendisini toparlayabilmesi için acil ve uzun süreli bir barışa ihtiyaç bulunduğuna hükmetmiş ve bir yandan büyük devletlerarasındaki rekabet ve çıkar çatışmalarından faydalanmaya (gücü dengesi siyaseti) diğer yandan da yabancı devletlerle olan meselelerini mümkün olduğunca sulh yolu ile halletmeye gayret ederek sonuca ulaşmaya çalışmıştır.”²² Mesela bu yolla Balkan devletlerinin imparatorluk topraklarına daha fazla yayılmasını önlemeye çalışmıştır.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu dış politikasında; Avrupa’nın sinir uçlarına dokunup dengeyi bozmayarak, herhangi bir savaşa dâhil olmaksızın tarafsız kalıp İngiltere’nin ağırlığını gözeterek, Berlin Anlaşması’nın Almanya’ya karşı

²¹ Mahmut Bolat, ‘1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi’, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2014, s.20.

²² Azmi zcan, ‘Sultan II. Abdülhamid’in Dış Siyaseti ve Uygulamaları’, (ed.) Mehmet Bulut vd., *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Siyaset, İktisat, Dış Politika, Kültür, Eğitim*, İstanbul: İZ Yayınları, 2019, s.117.

oluşturduğu olumlu tutum ile Almanya ile ilişkilerini de geliştirme yoluna gitmiştir.²³ Almanya'nın sahip olduğu ekonomik ve askeri güçten istifade etmek isteyen Osmanlı öncelikli olarak ordunun yenilenmesi konusunda adımlar atmış, ordu içerisinde Alman askerlerinin görev yapmasını sağlamıştır. Öte yandan Abdülhamid İslamcılığı ve halifelik makamını kullanarak Afrika'dan Hindistan'a kadar etki alanını genişletmeye imparatorluğu İslam bağı ile birleştirmeye²⁴ (Pan-İslamcılık) dağılmanın önüne geçmeye çalışmıştır. Bu süreçte Almanya ile birlikte yapılması planlanan Bağdat Demiryolu Projesi gündeme gelmiştir. Abdülhamid'e göre bu demiryolu projesi ile İstanbul'u Medine'ye bağlayacaktı. Bu sayede birçok İslam ülkesi birbirine bağlanmış olacak ve hac tamamlanacaktı. İngiltere (Hindistan ve sömürgelerine bağlantısı açısından), Fransa (Suriye açısından) ve Çarlık Rusya'sının çıkarlarına doğrudan ters düşen Bağdat Demiryolu Projesi büyük tepkileri çekerken Osmanlı ve Alman ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Abdülhamid'in 33 yıllık hükümdarlığı sırasında gerek iç politika gerekse dış politikada benimsemiş olduğu anlayış karşısında ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştır. İçerde bu muhalefetin başı Jön Türkler²⁵ yaptıkları eylemler ile Abdülhamid'e, 23 Temmuz 1908'de, 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe sokmayı kabul ettirmişler ve nihayetinde Abdülhamid'in tahtan indirilmesini sağlamışlardır. Ancak İttihat ve Terakki'de imparatorluğun ayakta kalabilmesi adına büyük devletlerin desteğini almaya çalışmıştır.

İttihat ve Terakki destekli 1908-1909 yılları arasında görev yapan Kamil Paşa²⁶ Hükümeti'nin dış politikada benimsediği tutum büyük güçlerle uzlaşmacı barışçıl bir politika izlemektir. Ancak 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna Hersek'in Avusturya- Macaristan İmparatorluğu tarafından işgali, Girit'in ise Yunanistan ile birleşme talebi hükümetin prestijini oldukça sarsmıştır. Bu hükümet

²³ Necmettin Alkan, 'Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası (Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e "1839-1908")', Mustafa Bıyıklı (ed.), *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008, s.511.

²⁴ Graham H. Fuller, *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Mustafa Acar (çev.), İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s.60.

²⁵ 1908-1918 yılları arasında Selanik'te kurulan devrimci olarak adlandırılan gruba bağlı subaylar ile birtakım eğitilmiş gençlerin oluşturduğu bir oluşumdur.

²⁶ Atilla Çetin, Kıbrıslı Kamil Paşa, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibrisli-kamil-pasa> (25.03.2020)

Abdülhamid'den farklı olarak Almanya değil İngiliz ve Fransız yanlısı bir tutum benimsemeyi daha uygun bulmuştur. İngiltere'ye yönelik olarak belirgin bir sempati besleyen Kamil Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908-1913 yılları arasında görev yapan İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in İngiltere'ye gönderdiği raporunda 'gayretli bir İngiliz hayranı' olarak nitelendirilmiştir.²⁷ Bu dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek ilhakını tanımak zorunda kalan ayrıca Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyan Kamil Paşa Hükümeti istifa etmiş yerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti kurulmuştur.²⁸ Osmanlı yöneticileri bu dönemde büyük devletlerin desteğini yanlarına almaya çalışmışsa da Balkanlar'daki hassas dengelerin bozulmasını istemeyen büyük güçler Osmanlı'yı yalnızlığa terk etmiştir.

Aynı dönemde ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını sağlamak da önemli hale gelmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması bunlardan biridir. Ancak bu süreçte İttihat ve Terakki yönetimine karşı içerde muhalefet artmış ve 31 Mart Vakası olarak adlandırılan olay ortaya çıkmıştır. Bu girişimin bastırılması ise; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te Mahmut Şevket Paşa tarafından komutanlığı, Mustafa Kemal tarafından kurmay başkanlığı yapılan Harekât Ordusu'nun İstanbul'a gelmesi ile sağlanmıştır. II. Abdülhamid tahttan indirilirmiş yerine V. Mehmed Reşad tahta getirilmiştir.²⁹ Bu dönemde İtalya da³⁰, 1911 yılında Trablusgarp'a asker çıkarmış bu işgal Osmanlı içerisinde büyük bir sorun haline gelmiştir. İtalya ile Uşi Anlaşması yapılarak Kuzey Afrika'da yer alan son toprak parçası da İtalya'ya verilmiş Ege'deki On İki Ada'da geçici olarak İtalya'ya bırakılmıştır.

Bu dönemde İtilaf Devletleri olarak adlandırılan İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Osmanlı istediği sonucu alamamıştır. Osmanlı toprakları üzerinde çıkarları bulunan bu devletler Osmanlı'yı yalnızlığa itmiştir. Osmanlı'nın zayıf durumundan yararlanmak isteyen Balkan devletleri ise

²⁷ Orhan Turan, 'İngiliz Büyükelçisi Gerald Lowther'in Gözünden Osmanlı'nın Dış İlişkileri (1908-1909)', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 63, 2018, s. 345.

²⁸ Yaşar Özüçetin ve Sıddık Yıldız, 'İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusunca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti', *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 2009, s.23.

²⁹ Sina Akşin, *Ana Çizgileri ile Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt 1 1789 – 1980*, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000, s.71.

³⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.156.

aralarında ittifaklar kurmuş ve Osmanlı'yı derin çıkmazlar içerisine sokmuşlardır. Rusya'nın Balkan devletlerini desteklemesi ile Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığına son verip kendi topraklarını genişletmek isteyen Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı'ya karşı savaş açmışlardır. 8 Ekim 1912 - 10 Ağustos 1913 tarihleri arasında gerçekleşen I. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı, Meriç Irmağı'nın batısındaki bütün topraklarını kaybetmiştir. Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanarak dağılması sürecinde önemli bir noktayı temsil etmektedir. Balkanlarda ortaya çıkan büyük toprak kayıpları ve ittifak ilişkileri Türk dış politikasında günümüze kadar etkilerini devam ettiren endişeleri beslemiştir.³¹ Balkanlar Sorunu; 1990'lı yıllarda Neo-Osmanlılık tartışmaları ile birlikte yeniden görünürlük kazanacak ve Türk dış politikasının önemli bir konusu haline gelecektir.³²

Balkan Devletleri ile geline bu noktada anlaşma çabaları içerisine giren Osmanlı, 1913 yılında Londra'da gerçekleştirilen konferansta Edirne, Arnavutluk, Makedonya'nın geleceği ve Adalar konusu üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu konferansta Osmanlı, Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasını ve Girit Adası'nın Yunanistan'a verilmesini kabul etmiştir. Edirne konusunda Bulgaristan ile anlaşmazlığa düşülürken adaların kimin kontrolüne geçeceği konusu tartışmalı hale gelmiştir. Başta İngiltere, Rusya ve Fransa olmak üzere adaların Yunanistan'ın kontrolüne bırakılmasını isterken Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve İtalya adaların Osmanlı hâkimiyetine bırakılmasını istemişlerdir. Bu süreçte büyük devletler Osmanlı'ya 17 Ocak 1913 tarihinde bir nota vererek Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılmasını, adaların durumunu konusunda ise kendi aralarında çözümleyeceklerini belirtmişlerdir.

İmparatorluk içerisinde ise; konferansta bir anlaşma sağlanamamış olması, büyük toprak kayıpları ve diğer sebepler büyük huzursuzluklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 23 Ocak 1913 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri başta Enver ve Talat Paşa Bab-ı Ali'ye baskın yaparak bir darbe gerçekleştirmiş ve yönetime el

³¹ M. Murat Erdoğan, 'Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşünden Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk Dış Politikası', Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut (der.), *Türk Dış Politikası I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s.14.

³² Şaban Halis Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010, s.22.

süreçte yine yalnızlık içine itilen Osmanlı'nın önünde Abdülhamid döneminde olduğu gibi Almanya tek seçenek olarak kalmıştır. Daha önce Osmanlı'nın zayıf durumundan dolayı ittifak kurmak istemeyen Almanya ise; I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Osmanlı'nın müttefiki olması için tutumunu değiştirmiştir.

I. Dünya Savaşı; 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren Avrupa merkezli uluslararası bir savaştır. Bu savaşın çıkmasında birçok neden bulunmakla birlikte genel hatları³⁶ ile sömürgecilik ve emperyalizm yarışı, Avrupa'da yükselen bir güç olarak ortaya çıkan Almanya'da militarizmin körüklenmesi ile birlikte yaşadığı güvenlik sorunları, Avrupa'da bozulan güç dengesi ve uluslararası güvensizlik, Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin etkisi, Avrupa'nın hasta adamı olarak adlandırılan Osmanlı toprakları üzerinde yaşanan çıkar çatışmaları sayılabilir.

Osmanlı bu dönemde artık işlemeyen denge politikasını bir kenara bırakarak ve bir taraf seçerek bu minvalde hareket etmeye başlamış, Berlin Anlaşması'ndan itibaren ekonomik ve askeri ilişkilerini geliştirdiği Almanya tarafında olmayı seçmiştir. Bu tercihin sebepleri arasında İttihat ve Terakki üyesi Dâhiliye Nazırı ve Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'nın etkisi büyük olmuştur. Bu isimler savaş döneminde tarafsız ve yansız bir politikanın Osmanlı'nın sonunu getireceğine dair inançla Avrupa'nın yükselen yıldızı Almanya'nın yanında yer alarak savaşın galibiyetle bitirileceğine inanmışlardır. Almanya için ise Osmanlı'nın yanında olması oldukça önemli idi. Osmanlı'nın, Almanya'nın yanında savaşa girmesi ile Kafkaslarda açılacak bir cephe ile Çarlık Rusya'sına karşı yürütülen savaş kolaylaşacak, Galiçya Cephesi ile Avusturya'nın yükü hafıfleyecek, Osmanlı sultanının halife unvanı ile ilan edeceği cihat sayesinde İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yaşayan Müslüman toplulukları ayaklandıracak bu sayede İtilaf Devletleri zor duruma düşeceklerdir.

3 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı adına Sait Halim Paşa, Almanya adına ise Alman Büyükelçisi Baron Wangenheim tarafından İstanbul'da ittifak anlaşması

³⁶ Antony Best vd., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s.19.

imzalayarak bu ittifakı resmîyete dökülmüştür.³⁷ Ancak Osmanlı savaşın ilk aylarında imparatorluğun savaşın yükünü kaldıramayacak kadar zayıf bir konumda olmasından dolayı durumunu savaş dışı olarak ilan etmiştir.³⁸ Bu durum İtilaf Devletleri'nin işine gelirken Almanya, Osmanlı'yı savaşa dâhil edebilmek için iki Alman savaş gemisini kullanmıştır. Osmanlı'nın daha önce ücretini ödeyerek İngilizlere sipariş etmiş olduğu savaş gemilerinin teslim edilmemesi üzerine Alman savaş kruvazörleri Goeben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) Osmanlı gemisi olarak kabul edildi.³⁹ Bu iki savaş gemisi 29 Ekim 1914'te Odessa ve Sivastopol'ü topa tutarak Osmanlı'yı savaşa sokmuşlardır. Verilen savaş karar altı yüzyıldır var olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. Osmanlı bu savaşta Kafkas, Çanakkale, Süveyş cephelerinde savaşırken müttefikleriyle birlikte Irak, Makedonya, Galiçya ve Romanya cephelerinde savaşmıştır.

1917 yılında Çarlık Rusya'sında Bolşevik Devrimi'nin meydana gelmesiyle Çarlık Rusya'sı sona ermiş yerini Lenin önderliğindeki Bolşeviklere bırakarak Sovyetler Birliği kurulmuştur. Başından beri savaş yanlısı olmayan Bolşevikler yönetimi ele geçirmeleri ile savaştan çekilmiş ve 3 Mart 1918 tarihinde İttifak Devletleri ile Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Sovyetler Birliği, Osmanlı'ya Kars, Ardahan ve Batum'u geri vererek Doğu Anadolu'yu tamamen boşaltmıştır. Ancak bu arada Almanların Meksikalıları kışkırtması, Japonya konusu ve ticaretinin zarar görmesi üzerine İtilaf Devletleri'nin yanında Amerika'da I. Dünya Savaşı'na dâhil olunca savaş büsbütün İttifak Devletleri aleyhine dönmüştür. Mayıs 1918'de Romanya, Eylül 1918 Bulgaristan teslim olurken 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması⁴⁰ ile Osmanlı teslim olmuştur. Son olarak Almanya'nın 11 Kasım 1918 tarihinde teslim olması ile I. Dünya Savaşı sona ermiştir.

³⁷ Sander, *a.g.e.*, s.368.

³⁸ Ali Balcı, Tuncay Kardaş vd., *a.g.e.*, s.63.

³⁹ Ali Balcı, Tuncay Kardaş vd., *İmparatorluğun Savaş Kararı: Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına Neden Girdi (2 Ağustos 1914- 29 Ekim 1914)*, Ankara: Kadim Yayınları, 2019, s.69.

⁴⁰ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt 1 Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s.519-524.

1.3. Mondros Ateşkes Anlaşması

Osmanlı İmparatorluğu cephelerde aldığı ağır yenilgiler sonucunda teslim olmuş ve İngiltere ile Mondros Ateşkes Anlaşması/ Mütarekesi'ni⁴¹ imzalamıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Limni adasının Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısında içerisinde İngiliz Hükümeti'nin yetkili kıldığı Akdeniz Bölgesi İngiliz Başkomutanı Arthur Calthorpe ile Osmanlı adına yetkili kılınan Donanma Bakanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Müsteşarı Reşad Hikmet Bey ve Türk Genelkurmayı'ndan Yarbay Sadullah Bey arasında imzalanmıştır. Osmanlı ateşkes anlaşması yapılırken hiçbir koşul ve şart ileri sürmeksizin bu anlaşmayı imzalamış ve bu sebeple kayıtsız şartsız İngilizlere teslim olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen sona erdiren bu anlaşma yirmi beş maddeden oluşmaktadır. Anlaşma maddelerinde yer alan başlıklar genel hatları ile ordunun teslimi ve çekilmesi, müttefiklere sağlanacak kolaylıklar ve müttefiklerin işgal edeceği yerler, diplomatik konular ve işgal edilebilecek yerler olarak ayrılmıştır.⁴²

Anlaşma maddeleri gereği sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması haricinde Osmanlı ordusunun terhis edilmesi (Madde 5) savaş gemilerinin teslim edilmesi (Madde 6) yer alırken bu askeri teçhizatlarını teslimi ve ordunun terhisinde İtilaf Devletleri'nin vereceği herhangi bir emir Osmanlı tarafından direkt yerine getirmesi (Madde 20) kabul edilmiştir. İran ve Kafkasya'da yer alan Osmanlı güçlerinin işgal edilen yerlerden geri çekilmesi (Madde 11) Hicaz, Yemen, Suriye ve Irak'ta yer alan Osmanlı kuvvetlerinin ise İtilaf Devletleri kumandasına girmesi (Madde 16) kabul edilmiştir. Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı askerleri İtalyan garnizonlarına teslim olması (Madde 17) kararlaştırılmıştır.

Osmanlı sahip olduğu demiryollarını İtilaf Devletleri'ne açarken imparatorluğun sahip olduğu gemiler ise yine onların hizmetine açmayı (Madde 8) kabul etmiştir. Ayrıca bütün demiryolları İtilaf Devletleri'nin zabıtasının kontrolü (Madde 15) altına bırakılmıştır. Osmanlı'nın tersane ve limanları İtilaf Devletleri'ne açılırken (Madde 9) telsiz, telgraf ve kabloların denetimi (Madde 12) yine İtilaf

⁴¹ Erim, *a.g.e.*, s.519.

⁴² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt.1: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.110-111.

Devletleri'ne bırakılmıştır. Anlaşma gereği İtilaf Devletleri ihtiyaç duydukları kömür, mazot ve yağ maddelerini Osmanlı'dan temin etmesi (Madde 14) kararlaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı'yı denizden de savunmasız bırakmak isteyen İtilaf Devletleri; Osmanlı sularında yer alan torpil tarlaları, torpil ve kovan mevzilerinin yerlerini bu devletlere gösterip bunların temizlenip kaldırılmasında yardım etmesi (Madde 2-3) askeri, deniz ve ticari malzemelerin tahrip edilmemesinin önlenmesi (Madde 13) istemiştir.

Osmanlı topraklarında işgal edilecek yerler ise; anlaşma maddelerinde şu şekilde yer almıştır; Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılması ve Karadeniz'e serbestçe geçişin sağlanması ve buralarda yer alan istihkâmların İtilaf Devletlerince işgali (Madde 1) istenmiştir. Anadolu'da Toros tünellerinin işgali istenirken (Madde 10) Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim edilmesi (Madde 18) kararlaştırılmıştır.

Osmanlı'nın savaş esnasında aldığı esirlerin İtilaf Devletleri'ne bırakılması (Madde 22) istenirken İtilaf Devletleri'nin esirleri ve Ermeni esirler İstanbul'da kayıtsız şartsız teslim edilmesi (Madde 4) istenmiştir. Osmanlı'nın fiilen yıkılışı anlamına gelen bu anlaşmada Osmanlı Hükümeti'nin merkezi devletlerle bütün ilişkilerinin kesmesi (Madde 23) istenmiştir. Osmanlı'nın savaş içerisindeki müttefikleri olan devletlerin (Alman ve Avusturya) asker ve sivil vatandaşlarının Osmanlı topraklarını terk etmesi (Madde 19) istenmiştir.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın bir ateşkes anlaşmasından daha fazlası olduğunu aslında İtilaf Devletleri'nin bir ateşkesten çok daha fazlasını istediklerini gösteren anlaşma maddelerinde; İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun (düşmanca eylemler) ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına (Madde 7) sahip olacaktır. Ayrıca Vilayeti Sitte (Sivas, Elazığ, Van, Diyarbakır, Erzurum ve Bitlis) olarak bilinen topraklarda herhangi bir kargaşa durumunda İtilaf Devletleri bu toprakları işgal etme hakkına (Madde 24) sahip olacaktır. Özellikle yedinci ve yirmi dördüncü maddeler Mondros'un bir ateşkesten çok daha fazla olduğunu İtilaf Devletleri istediği zaman ufacık bir tahrikle Anadolu topraklarında karışıklık çıkararak bu bölgeleri işgal edebileceği anlamına gelmektedir.

Savaşı kazanan İtilaf Devletleri'nin tümü iken bu anlaşmanın görüşmeleri sadece İngiltere ile yapılmıştır. İngiltere, Fransa'yı devre dışı bırakarak anlaşmayı tek başına yapmış dahası önceden yapılan gizli anlaşmalarda kabul edilen maddelere uymayarak anlaşmayı istedikleri gibi şekillendirdikleri görülmektedir.

Mondros Ateşkes Anlaşması 31 Ekim 1918 tarihinden yerel saatle öğleden sonra yürürlüğe girmiştir. Anlaşma maddelerin uygulanması ve Sevr Barış Anlaşması yapılması beklenmesi gerekirken İtilaf Devletleri buna uymayarak 'düşmanca eylemler' konusunu bahane ederek Anadolu'yu işgale başlamışlardır. 13 Kasım'da İtilaf Devletleri'ne bağlı donanma, İstanbul önlerine kadar gelerek karaya asker çıkarmıştır. Şehrin başlıca önemli yerlerini ve Boğazları işgal etmişlerdir.⁴³ Musul ise 15 Kasım 1918 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir.⁴⁴ İtalyanlar Anadolu'da Antalya, Muğla, Burdur, Afyon ve çevre bölgelerini işgal ederken Fransızlar ise; Urfa, Maraş, Antakya, İskenderun'u işgal etmişlerdir. İngiltere, ABD ve Fransa'nın desteğini alan Yunanistan ise; 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir başta olmak üzere Manisa, Turgutlu işgal etmiştir.⁴⁵ Bu işgaller Anadolu'nun mevcut durumuna karşı olan tepkilerin artmasına sebebiyet vererek milli mücadeleyi ivmelendirecektir.

Bu arada yenilen taraflarla birtakım anlaşmalar yapan İtilaf Devletleri, Osmanlı ile de 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı'nın sonu anlamına gelen 433 maddelik Sevr Barış Anlaşması imzalamış; ancak bu anlaşma yürürlüğe girememiştir. Zira bu dönemde Mustafa Kemal önderliğinde verilen Türk Kurtuluş Savaşı yaşanmış, Milli Mücadele sonucunda da bu anlaşma geçersiz sayılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini atan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Anlaşması⁴⁶ imzalanmıştır.

⁴³ Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, s.24.

⁴⁴ Cemal Kemal, 'Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, 2007, s.661.

⁴⁵ Murat Köylü, 'Batı Anadolu'nun İşgalinin Türk, Yunan ve İngiliz Siyasi Tarihine Etkisi', *Toros Üniversitesi İİBSF Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 2016, s.155.

⁴⁶ *Lozan Anlaşması*, Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> (28.03.2020)

İKİNCİ BÖLÜM

Kurtuluş Savaşı Döneminde

Dış Politika Yapımında Etkin Olaylar, Olgular ve Aktörler

2.1. Uluslararası Ortam

Çarlık Rusya'sının içerisinde var olan ideolojik tartışmaların bir kısmı Marksizm ile ete kemiğe bürünürken, Rusya'da da sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı üzerinde bu ideolojiler etkili olmuştur. Bu dönemde Çarlık Rusya'sının kentsel ve kırsal kesimlerinde toplumsal huzursuzluklarla beraber toplumsal hareketler de artmış ve devrimin ayak sesleri yavaş yavaş duyulmaya başlamıştır. 1905 yılında Japonya ile yapılan savaşta Rusya'nın almış olduğu ağır yenilgi ve ardından I. Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik etkileri ülkede var olan sorunları daha da büyütürken 1917 Devrimine sebebiyet vermiştir. Vladimir Lenin önderliğinde Bolşevikler yönetimi ele geçirmiş ve yeni hükümet için en önemli konu iç ve dış barışı sağlamak olmuştur. Bolşevikler barışı sağlamak adına dışarıda Rusya'nın savaş halinde olduğu devletlerle 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Anlaşması'nı⁴⁷ imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi savaşın seyrini değiştirmemiş Amerika Birleşik Devletleri'nin 6 Nisan 1917 tarihinde savaşa girmesi ile Rusya'dan boşalan alan kolaylıkla doldurulmuştur. İttifak Devletleri için 1918 yılında ABD'nin savaş alanında ağırlığını hissettirmesi I. Dünya Savaşı'nın sonunu getirmiş; İttifak Devletleri tek tek teslim olmuştur.

I. Dünya Savaşı ile Avrupa'nın hegemonyası sona ermiş yeni bir uluslararası sistemi dizayn etmek üzere çalışmalara başlamıştır. Dünya politikasında reformist bir tavırla hareket etmeye yönelen ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada savaş sonrasında kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin fikirleri On dört Madde/İlke⁴⁸ ile tüm dünyaya ilan etmiştir.

⁴⁷ The Peace Treaty of Brest-Litovsk, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Peace_Treaty_of_Brest-Litovsk (30.03.2020)

⁴⁸ President Woodrow Wilson's Fourteen Points, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (30.03.2020)

Tek taraflı olarak ilan edilen bu ilkeler Avrupalı devletler arasında huzursuzluğun artmasına ve anlaşmazlıkların su yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Mesela denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği, Almanya'nın savaş tazminatı ve ordusunun durumu konusu, diplomasiinin niteliği ve anlaşmalar konusu, sömürgelerin durumu, ulusların kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon), uluslararası örgüt (Milletler Cemiyeti-MC) gibi konular tartışmalı bir hal almıştır.

Savaşın sonunda Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkılarak dünyanın siyasi görünümü değişmiş, verilen can kayıpları ve savaşın maliyetinin getirmiş olduğu büyük bir ekonomik ve toplumsal çöküntü içerisine girilmiş, Avrupa'nın politik üstünlüğü sona ermiştir. Ayrıca Avrupalı devletlerde toplumsal karışıklıklar meydana gelmeye başlamış, saldırgan milliyetçilik, Nazi ve faşist hareketler toplum içerisinde yer edinmeye başlamıştır. Ateşkesten sonra yenilen ülkelerle yapılacak olan barış anlaşmaları, uluslararası sistemin yeniden tasarımı ve yeni bir dünya savaşının getireceği yıkımı önlemek gibi konuları görüşmek adına 18 Ocak 1919'da 32 devletin katılımı ile Paris Barış Konferansı toplanmıştır. ABD Başkanı W. Wilson, Fransız Başbakanı G. Clemenceau, Britanya Başbakanı L. George ve İtalyan Başbakanı Vittorio Orlando konferans içerisinde bir organ (Dörtler Konseyi) oluşturmuş, yenilen devletlerle yapılan barış anlaşmaları da bu dörtlünün eseri olmuştur.⁴⁹ Bu süreçte Rusya/ Sovyetler Birliği'nin hesaba katılmamış olması ileride önemli bir sorun olarak karşılarına çıkacaktır.

Uluslararası sistemi yeniden düzenlemeye çalışan bu dörtlü öncelikle, Almanya ile yapılacak olan barış anlaşması üzerinde ittifak sağlarken, Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile yapılacak olan barış anlaşmaları sonraki tarihlere bırakılarak bu anlaşmaların yapımı yetkili temsilcilere bırakılmıştır. Sonrasında da 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versay Barış Anlaşması⁵⁰ imzalamıştır. Yenilen devletler için oldukça ağır şartlar içeren ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını öngören 440 maddelik Versay Anlaşması onay sürecinde problemler yaşamış mesela ABD Senatosu tarafından kabul edilmemiştir. O dönemde

⁴⁹ Sander, *a.g.e.*, s.400.

⁵⁰ The Treaty of Versay, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf> (30.03.2020)

Amerika'nın barış görüşmelerinde ve yapılacak anlaşma şartlarında etkili olamaması İngiltere ve Fransa'nın anlaşma şartları üzerinde istedikleri gibi hareket etmelerine imkân vermiştir. Ancak bu ülkelerin hem kendi aralarında hem de kendi içerisinde sorunları da vardır. İngiltere bir yandan işçi hareketleri ile uğraşırken bir yandan da Hindistan, İrlanda ve Mısır'da bağımsızlık hareketleri ile boğuşmak zorunda kalmış; Ortadoğu'da savaş sürecinde bağımsızlık sözü verdiği Araplarla ilişkileri ise çok zor bir noktaya gelmiştir. Fransa içerisinde ise sendikalar grevler başlatmış, İtalya içerisinde ise yarı askeri faşist örgüt Kara Gömlekliler eylemler yapmıştır.⁵¹

1.Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sürecinde Osmanlı topraklarının paylaşımını öngören bir takım gizli anlaşmalar yapılmış belirli sözler verilmişti. Mesela İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan 1915 Londra Antlaşması'na göre; İtalya'ya On iki Ada kesin olarak verilmesi öngörülürken Antalya ve çevresi de yine İtalya'ya bırakılmıştır. 1916 Sykes-Picot Antlaşması'nda ise; İngilizler ve Fransızlar sanayileri için oldukça büyük öneme sahip olan petrol bölgelerini kendi aralarında paylaşmışlardır. 1917 St. Jean De Maurienne Anlaşması'nda da, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanarak Antalya ve Konya çevresine ek olarak İzmir de İtalyanlara verilmekteydi. Ancak savaş sonuna gelinip masaya oturulduğuna büyük devletler bu anlaşmalara uymamıştır. İngiltere ve Fransa, İtalyanlara Anadolu'da vadettikleri toprakları Yunanistan'a vermek istemiştir.⁵² Anadolu'da ve Adriyatik'te güçlü bir İtalya yerine küçük bir devlet olan Yunanistan'ı tercih etmenin daha doğru olacağını düşünmüş olmalıdır. İngiltere, Fransızlara Ortadoğu petrollerinin yer aldığı Musul ve çevresini, Antep gibi toprakları bırakmak istememiş ve bu bölgeleri işgal etmiştir⁵³. Almanya ile ilişkileri (başta Alsace- Lorraine) her zaman sorunlu olan Fransa, savaş sonunda yapılan Versay Anlaşması'nın çok ağır hükümler ile Almanya'nın yeniden kendisine karşı bir tehdit olarak ortaya çıkmasını önlemeye çalışmıştır. İngiltere ise Fransa'yı önlemeye çalışarak Kara Avrupa'sında tek büyük güç olarak kalmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

⁵¹ Oran, *a.g.e.*, s.99.

⁵² Mehmet Sait Dilek, 'Paris Barış Konferansında Yunan Talepleri ve Güçlerin Tutumu', *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, 2013, s. 38.

⁵³ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2013, s.286.

I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ortam ekonomik, sosyal ve siyasal olarak bunalımlı bir döneme işaret etmektedir. Devletlerin ve devletlerarası durumun Türk Kurtuluş Savaşı sürecine ve Türk dış politikasına etkileri ise kaçınılmazdır; çünkü büyük devletlerin çıkar çatışmalarının farkında olan Kurtuluş Savaşı'nın mimarları bu durumdan da istifade etmeye çalışarak, yeni Türkiye'nin önünün açılmasını sağlayacaklardır.

2.2. Ulusal Ortam ve İç Dinamiklerin Durumu

2.2.1. Milli Mücadele ve Misak-ı Milli

Mondros Ateşkes Anlaşması ile Anadolu'da işgaller başlamış, ülkenin tüm kaynaklarına el konularak orduları terhis edilmiştir. Bu işgallere karşı ilk tepkiler Anadolu'da yer alan bazı İttihatçı subaylar, aydınlar, yerel eşraf, toprak ağası ve din adamlarından gelmiştir. Bunların öncülüğünde reddi ilhak, müdafaa-i hukuk gibi adlarla işgallere karşı direniş örgütleri kurulmuştur. Bu örgütlerin kurulmasında aydınları ve diğer eşrafı harekete geçiren Bolşevik Devrimi etkileri yanı sıra Wilson Prensiplerinin Osmanlı topraklarına yönelik 12. Maddesi'nde etkili olmuştur. Buna göre;

*“Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.”*⁵⁴

Anadolu'da ise örgütlenmenin kolay bir şekilde gerçekleşmediği açıktır. Savaş sonrasında halk yorgun, fakirken ülkenin var olan tüm kaynakları da işgalci güçlerin eline geçmişti. Başta Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti İstanbul'u, hilafeti ve saltanatı korumak için bir mücadele içerisine girmek yerine başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri ile iyi geçinip İngiliz Mandasının kabul edilmesi gerektiği

⁵⁴ President Woodrow Wilson's Fourteen Points, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (03.04.2020)

konusunda ısrarcıydılar.⁵⁵ 15 Temmuz 1919'da, *The Morning Post* gazetesi muhabirlerini kabul eden Sultan Vahdettin;

*“...Ulusumuz savaşa girmekle büyük yanlış yaptı. Ama ülkeyi savaşa sürüklemeye hiç katılmamış olan binlerce halkı cezalandırmak da elbette yanlıştır. Sevgili babam Sultan Abdülmecit, İngiltere'nin büyük dostu ve bu ülkeyle Fransa'nın bağdaşıyordu. Ben her zaman İngiltere'ye hayranlık besledim ve her zaman İngiltere'ye dost bir siyasetin destekleyicisi oldum; biz İngiliz ulusuyla hükümetinin insaf ve insanlık duygularıyla adaleti sağlamak için bize yardım edeceklerini ummaktayız...”*⁵⁶

I. Dünya Savaşı sırasında kurmay albay olan Mustafa Kemal, Mondros Ateşkes Anlaşması ile Musul ve çevresini İngilizlerin işgali üzerine Adana'ya çekilen Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağvedilince 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a döndü. Ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan nasıl çıkabileceği konusunda Meclis-i Mebusan ve Padişah Vahdettin ile bir takım görüşmeler gerçekleştirmiş ancak bunun Anadolu'dan başlaması gerektiğine inanan Mustafa Kemal bunun için de uygun zemin aramıştır. En nihayetinde İngilizler, Karadeniz'de yer alan bazı Rum köylerinin saldırıya uğradığı iddiası üzerine İstanbul Hükümetine 21 Nisan 1919'da nota verince gerginliğin azaltılması için Mustafa Kemal, sultan tarafından 9.Ordu Müfettişliğine atanarak bölgedeki durumu araştırması için görevlendirilmiştir. Mustafa Kemal, Samsun'a gitmeden önce Erkan-ı Harbiye-i Umumiye de Fevzi Çakmak ve Cevat Çoban paşalarla görüşerek Anadolu'nun kurtuluşu adına; Anadolu'da üç ordu müfettişliğinin kurulması, silahların teslim edilmemesi, Milli Mücadele'nin vücuda getirilmesi, Kuva-yı Milliye'nin kurulup karşı taarruza geçilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁷

Tüm bu süreçte Yunan (15 Mayıs) ve İtalyan işgalleri (16 Mayıs) başlamış ve bunlar da Anadolu'da milli duyguları kamçılamıştır. “İstanbul'da ve Anadolu'da çoğu eski İttihat ve Terakki üyesi olan -Cemiyet 1918'de dağılmıştı- mahalli gruplar,

⁵⁵ Kemal Yakut, ‘Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası’, Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut (der.), *Türk Dış Politikası I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s.32.

⁵⁶ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, çev. Cemal Köprülü, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2001, s.25.

⁵⁷ Ürer, a.g.e., s.22.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında ve ulusal bağımsızlığı sağlamak amacıyla yurtsever örgütler kurmuşlardır.”⁵⁸

Görevi gereği 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkan Mustafa Kemal’e göre; “bu vaziyet karşısında, bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti millîyeye dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti tesis etmek! İşte daha, İstanbul’dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.”⁵⁹ Samsun sonrası, Mustafa Kemal Anadolu’da ordu birlikleri ile temas sağlamaya, aydınları ve halkı bilinçlendirmeye, milli bir teşkilat kurmaya çalışmıştır. Milli mücadelenin tüm Anadolu’ya yayılması gerektiğine inanan Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli’deki teşkilatlanmaların tek bir çatı altında toplanması ve milli mücadelenin başlatılması için 22 Haziran 1919’da Amasya Tamimi’ni⁶⁰ mülki ve askeri makamlara iletmiştir. Tamim’de yer alan hükümler de Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikede olduğu, İstanbul Hükümeti’nin İtilaf devletlerinin etkisi ve denetimi altında çevrilmiş olduğundan sorumluluklarının gereklerini yerine getiremediği, bu durumun milletimizi yok olmuş tanıttığı ifade edilmiştir. Milletin bağımsızlığını, yine milletin engelleri yenme kararı kurtaracağı ifade edilmiştir.⁶¹ Bu tamim ile Milli Mücadele’nin hedef, yöntem ve stratejisi ortaya konulurken artık ulusal kurtuluş bir fikir olmaktan çıkıp uygulamaya dönüşmüş vaziyettedir. Amasya Tamimi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması yolunda bir bağımsızlık bildirisi olarak değerlendirilebilir.

Bu arada, Amasya’dan Erzurum’a geçen Mustafa Kemal, yaptığı faaliyetler ve giriştiği hareketten haberdar olan İstanbul Hükümeti tarafından görevinden alınmıştır. Bunun üzerine o da, İstanbul’a çektiği bir telgraf ile resmi görevinden ve askerlik mesleğinden istifa etmiştir. Erzurum’da 23 Haziran - 7 Ağustos 1919 arasında başkanlığını Mustafa Kemal’in yaptığı kongrede iç ve dış politikaya yönelik çok

⁵⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.121.

⁵⁹ Mustafa Kemal, *Nutuk; Cilt 1, 1919-1920*, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Milli Eğitim Basımevi, 1967, s.12-13.

⁶⁰ __Amasya Tamimi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s. 9.

⁶¹ *A.g.e.* s.13-14.

önemli kararlar alınmıştır.⁶² Milli sınırlar içinde vatanın parçalarının bir bütün olduğu ve ayrılamayacağı, her türlü yabancı devletin işgaline ve müdahalesine karşılık olarak milletin topyekûn bir şekilde karşılık verip direnmesi, tüm bu gayelerin gerçekleştirilmesi adına geçici bir hükümet (Heyet-i Temsiliye) kurulması, tek kuvvet olarak Kuva-yı Milliye'nin tanınıp milli iradenin hâkim kılınması, Hristiyan azınlıklara (Ermeniler, Rumlar) hiçbir ayrıcalık tanınmaması, manda ve himayenin kesinlikle kabul edilmeyeceği, Milli Meclis'in derhal toplanması Erzurum Kongresi kararları arasındadır.⁶³ Milli Mücadele'nin esaslarını belirlemesi açısından kongrede alınan kararlar Misak-ı Millînin temelini oluşturması açısından da önemlidir. Ayrılmaz bir şekilde bütün olarak kabul edilen sınırlar Mondros Mütarekesi ile belirlenen sınırlardır.⁶⁴ Bu kararlar başta Anadolu olmak üzere tüm kamuoyuna ve İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da yer alan temsilciliklerine duyurulmuştur. Erzurum Kongresi Heyeti kongre devam ederken 1 Ağustos 1919 tarihinde ABD Başkanı Wilson'a bir muhtıra da göndermiştir. Bu muhtıra; "Türk Milleti, mevcudiyeti tarihe karışmış olan milletlerin, prensiplerinizi sayesinde ihya olduğu bir sırada imhadan başka bir mana ifade etmeyen kararlara boyun eğmeyecektir"⁶⁵ şeklindedir.

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nde⁶⁶ ise Erzurum'da alınan kararlar üzerinden ufak değişiklikler yapılmıştır. Kongre sonunda yayımlanan beyannamede; Erzurum Kongresi'nde sadece doğuyu temsilen kabul gören Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine tüm yurdu temsil etmesi bakımından doğu ve batıdaki sivil ve askeri güçler ve örgütlenmeler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirmiştir. Heyet-i Temsil'in üye sayısı artırılarak bütün vatanı temsil edecek şekilde kapsamı genişletilmiş böylece Milli Mücadeleyi yürütecek, kongre kararlarını uygulayacak, dış ilişkileri sağlayacak organ kurulmuştur. Beyannamede sadece Ermenilik ve Rumluk amaçlarına karşı değil

⁶² __Erzurum Kongresi Beyannamesi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s. 15.

⁶³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-1 Erzurum Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.248.

⁶⁴ Ürer, *a.g.e.*, s.50.

⁶⁵ __Türkiye Cumhuriyeti 80 yıl Kronolojisi, Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları, 2004, s.11.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-2 Sivas Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.159.

Anadolu'daki tüm işgal hareketleri ve müdahalelere karşı olunduğu belirtilerek İtilaf Devletleri hedef alınmış ve topyekûn savunma ilke edinilmiştir.⁶⁷

İstanbul Hükümeti'nin mevcut durumunu padişah ile görüşmek isteyen Sivas Kongresi katılımcıları bunun Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından engellenmesi üzerine Anadolu'nun temsilcisinin artık Heyet-i Temsil olduğu ve yapılacak olan görüşmelerin bu heyet ile gerçekleştirilmesi gerektiğini de tüm dünyaya duyurmuştur. Ferit Paşa Hükümeti'nin yerine Ali Rıza Paşa tarafından kurulan hükümet de Heyet-i Temsil ile 20-22 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da görüşmeler gerçekleştirmiştir⁶⁸. İstanbul Hükümeti'nden Milli Mücadele ilkelerini kabul etmesini isteyen Heyet-i Temsili istediğini elde edememiş ancak bu heyet bu görüşmeyle İstanbul tarafından resmen tanınmıştır. Ayrıca *de facto* olarak bir hükümet gibi faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye bir takım uluslararası görüşmeler gerçekleştirerek uluslararası alanda da tanınmaya başlamıştır. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, Wilson'ın isteği ile Ermeni Mandası konusunda araştırma gezisine çıkan ABD'li General James Guthrie Harbord ile görüşme sağlamış onlara Türk Kurtuluş mücadelesinden alınan kararlardan ve geline noktanı bahsetmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal'in Sivas'ta İngiliz Charles François Georges Picot ile temas ve görüşmeler gerçekleştirdiği, bu isimlerin haricinde Samsun Havza ve Merzifon'da İngiliz İstihbarat Subayları L. H. Hurst ve Salter ile Erzurum'da ise İngiliz Albayı Alfred Rawlinson ile görüştüğü bilinmektedir.⁶⁹ İstanbul Heyeti ve Heyet-i Temsiliye arasındaki görüşmede Meclisi Mebusan'ın toplanma yeri konusunda kesin bir karara varılmazken Mustafa Kemal 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelerek Milli Mücadeleyi Ankara'dan yönetmeye başlamıştır.

Seçimlerin tamamlanması ve yeni mebusların İstanbul'a gelmesi ile son Osmanlı Mebusan Meclisi 13 Ocak 1920 tarihinde çalışmalara başlamıştır.⁷⁰ Oldukça zorlu şartlar altında çalışan meclis 28 Ocak 1920 tarihinde Felah-ı Vatan Grubu

⁶⁷ __Sivas Kongresi Beyannamesi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s. 28.

⁶⁸ Goloğlu, *Sivas Kongresi*,...s.432

⁶⁹ Cemal Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2005, s.31-40-56-75-96.

⁷⁰ Akşin, *a.g.e.*, s.166.

toplantısında başta Erzurum ve Sivas Kongresi'nde kabul edilen Milli Mücadele hareketinin temel aldığı esas ve ilkeleri kabul edilerek vatanın bölünmez bütünlüğü üzerine Ahd-ü Misak-ı Milli⁷¹ (milli yemin ve misak) edilmiştir.

*“30 Ekim 1918’de mütarekenin imzalandığı tarihte, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerin kaderi, halkının serbestçe verecekleri karara uygun olarak belirlenmesi gerekeceğinden, adı geçen mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve soy bakımından birleşik ve birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu olarak soy ve toplum hukukları ile çevre koşullarına tam uyan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür”*⁷² denilerek milli sınırlar çizilmiştir.

Kars, Ardahan, Batum ve Batı Trakya’da halkoylamasının yapılabileceğinin önünü açan misakta İstanbul ve Boğazların güvence altına alınması şartıyla boğazlarda serbest geçişin kabul edilebileceği ifade edilmiştir. Sınırlar içerisinde kalan azınlık için komşularda yer alacak olan Müslüman halkın aynı haklardan yararlanması şartı ile azınlıklar hukukuna sirayet edileceği ifade edilmiştir. Son olarak siyasi, adli, mali ve benzeri gelişmelerimize engel olabilecek her türlü engele (sınırlamalar ve kapitülasyonlar) karşı olunduğu ifade edilmiştir.⁷³ “Misak-ı Millî yeni, milli ve bağımsız bir devlet kurmak üzere harekete geçmiş olan Türklerin akdettikleri, birlikte yaşamak üzere anlaştıkları şartları kapsayan toplumsal bir mukaveledir.”⁷⁴

Uluslararası hukuka uygun olarak hazırlanmış misak, çoğunluk ve serbest oy ilkesini benimseyen, azınlık ve insan haklarına saygılı, revizyonist bir niteliğe haiz oldukça nitelikli bir belgedir.⁷⁵ Misak-ı Millînin Meclis-i Mebusunda olduğu gibi kabul edilmiş olması başta İngiltere olmak üzere diğer devletleri rahatsız etmiştir. Yunanlıların 3 Mart 1920 tarihinde taarruza geçmesinin ardından 16 Mart’ta İstanbul’da resmen işgal edilmiştir. İşgal ile son Osmanlı Mebusan Meclisi basılarak

⁷¹ __Misak-ı Milli Beyannamesi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s.32.

⁷² __Misak-ı Milli Beyannamesi, *a.g.e.*, s.37.

⁷³ Misak-ı Millî Beyannamesi, Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/misak-i-milli-beyannamesi/> (04.04.2020)

⁷⁴ Nejat Kaymaz, ‘T.B.M.M.’inde Misak-ı Milli’ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II’, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 19, 1985, s.179.

⁷⁵ Ürer, *a.g.e.*, s.67-68.

önde gelen mebuslar Malta'ya sürgüne gönderilecektir.⁷⁶ İstanbul'un işgal edilmesi, meclisin dağıtılması üzerine Mustafa Kemal, Türk milletinin temsilcilerine dayanan ve olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da kurulması için harekete geçmiştir.

2.2.2. İstanbul Hükümetleri, Muhalifler ve Mandacılar

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile savaştan yenilmiş bir devlet olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü bu durumdan nasıl kurtulacağı ile ilgili olarak Osmanlı siyasi elitleri, aydınlar, devlet adamları, asker-siyasetçi paşalar çözüm üretmeye çalışmıştır. Milli bir mücadeleyi destekleyenler yanında İstanbul hükümetlerinde görev alan bazı isimler arasında manda ve himaye tartışmaları da başlamıştır. Manda ve himaye tartışmaları esas itibari ile I. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın sömürgeciliğe sıcak bakmaması üzerine Avrupalı devletlerin sömürgecilik yerine manda ve himayeyi öne sürmesi ile ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Manda; bazı az gelişmiş ülkelerin, kendi kendilerini yönetecek düzeye eriştirip bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar bazı büyük devletler tarafından yönetilmesi⁷⁸ anlamına gelirken himaye ise; koruyuculuk, gözetim anlamına⁷⁹ gelmektedir. 'Manda da bir devletin başka bir devleti onun isteği üzerine yönetmesi söz konusu olurken, himayede bir devletin gönüllü olarak başka bir devlete ekonomik, askeri vs. yardımı söz konusu olabilir.'⁸⁰

Savaş sonrası Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan çıkarılması sömürgeci olmayan bir devletin desteğinin alınması fikri hızla yayılmıştır. Genel itibari ile İngiliz manda yönetiminin istenmesi yanında Amerikan mandasını isteyenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Başkan Wilson'ın Osmanlı topraklarındaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik hakkının tanınması gerektiği yönündeki prensibi

⁷⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-3: 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.1004.

⁷⁷ Asena Boztaş, 'Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif', *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, 2014, s.165.

⁷⁸ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (05.04.2020)

⁷⁹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=g%C3%B6zetim> (05.04.2020)

⁸⁰ Lütfi Arslan, 'Milli Mücadele Döneminde 'Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, 2019, s.2-3.

Osmanlı/Türk elitleri için Amerika'ya karşı sempati duyulmasını sağlamıştır. Hatta bu durum daha ileri götürülerek İngiliz ve Fransızların sömürgeci yaklaşımları yerine Amerika'nın bağımsız, özgürlükçü ve Osmanlı'ya yönelik doğrudan işgalci olmayan tavrından yola çıkarak bir süre Amerikan mandasının, Anadolu toprakları üzerinde var olması gerektiğine dair görüş eyleme de dönüşmüştür.

Bu fikri başta Vahdet-i Milliye Cemiyeti, Milli Ahrar Fırkası, Milli Kongre Cemiyeti desteklerken bunların yanında bir takım aydınlar tarafından da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuş (4 Aralık 1918) ve bunlar Amerikan mandasının ateşli savunucuları olmuşlardır.⁸¹ Wilson Prensipleri Türk Wilsoncular Birliği'nin kurucuları arasında; Falih Rıfkı Atay, Halide Edip Adıvar, Yunus Nadi Abalıoğlu, Ahmet Emin Yalman, Celal Nuri, Necmettin Sadak, Velid Ebuzziya, Ali Kemal, Refik Halit, Celaleddin Muhtar, Hüseyin Avni, Ragıp Nurettin⁸² gibi dönemin önemli isimleri de vardır. Cemiyet yapılacak olan barış anlaşmasında arabuluculuk rolünün Amerika tarafından üstlenilmesini, askeri ve ekonomik konularda ABD tarafından yardım edilmesini ve ABD desteği ile Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması gibi talepleri gündeme getirmek amacındaydı.

Wilson Prensipleri Cemiyeti 5 Aralık 1918 tarihinde ABD Başkanı W. Wilson'a bir mektup yollayarak Amerika'nın Türkiye'yi himayesi altına almasını talep etmiş, ayrıca Başkan'a himayenin nasıl gerçekleşeceğine yönelik dokuz maddede isteklerini bildirmişlerdir.⁸³ İngiltere ve Fransa da ABD'nin, Ermenistan, Türkiye, İstanbul ve Boğazlar üzerinde manda yönetimini üstlenmesini istemiştir.⁸⁴ Ancak Başkan "Wilson, fakir Anadolu üzerinde bir manda idaresine sıcak bakmazken Ermenistan üzerine bir manda idaresini üstlenmeye gönüllü görünmüştür."⁸⁵Yine de muhtemel manda yönetimi için ABD tarafından bölgede incelemek yapmak için 46

⁸¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele 1 (Mutlakıyete Dönüş 1918-1919)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.1281.

⁸² Muammer Özçelik, *Milli Mücadele'de Amerikan Mandası Meselesi ve General Harbord Heyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2011, s.84-85.

⁸³ Mine (Sümer) Erol, 'Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra', *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4-5, 1996, s.237.

⁸⁴ Sadık Sarısaman ve Burak Çalışkan, 'Amerikan Basınında Türk-Ermeni Ortak Mandası Tartışmaları (1919-1920)', *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, 2019, s.1029.

⁸⁵ İsmail Köse, 'General Moseley'in Amerikan Mandası ve Anadolu'da Kurulması Planlanan Ermeni Devleti İle İlgili Raporu', *Tarih Dergisi*, Sayı 59, 2014, s.191.

kişilik King-Crane Heyeti 3 Haziran 1919 tarihinde Anadolu'ya gelmiştir.⁸⁶ Ayrıca Amerikan manda ve himayesi taraftarı cemiyet ve üyelerin Amerikan Büyükelçiliği'nde görüşmeler yaptığı bilinmektedir.

İstanbul Hükümeti ise İngiliz manda ve himayesine taraftar olarak bilinmektedir.⁸⁷ “İngilizlerin Türkiye'nin geleceğinde önemli bir rol oynayacağına inanan Vahdettin onların sempatisini kazanmak ve onları memnun edecek bir siyaset izleme yolunu seçmiş ve Damat Ferit Paşa'yı da bu siyaseti gerçekleştirmek üzere görevlendirmiştir.”⁸⁸ Bu iki isim haricinde İstanbul'dan; Ahmet İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Esad Paşa, Cevat Paşa, Ahmet Rıza Bey, Ali Kemal Bey, Mehmet Ali Bey, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Mehmet Ali Bey gibi isimlerin de İngiliz manda ve himayesini istediği bilinmektedir.⁸⁹ Ülkenin kurtuluşunun ve geleceğinin İngiliz mandasından geçtiğine inanan Şeyhülislam Said Molla tarafından da İngiliz Muhipleri Cemiyeti 20 Mayıs 1919 tarihinde yine İstanbul'da kurulmuştur. Bu cemiyet gönderdikleri telgraflar ile İngiltere mandasının gerekliliği konusunda tüm Anadolu'yu ikna etmeye çalışmıştır.⁹⁰ İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin faaliyetlerinden haberdar olan Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu konu ile ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir; “Bu derneği oluşturanlar, kendilerini ve kişisel çıkarlarını sevenler ve kendileriyle çıkarlarının korunması çaresini Lloyd George hükûmeti aracılığı ile İngiliz korumasını sağlamakta arayanlardır.”⁹¹

Manda ve himaye sorunu Erzurum ve Sivas Kongresi'nde tartışılan konuların başında gelmiştir. Erzurum Kongresi'nin yapıldığı günlerde gerek aydınlar gerekse dönemin siyasetçi ve devlet adamları tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen bir takım telgraf ve mektuplar ile Amerikan manda ve himayeciliğini kabul etmesi için ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu girişimlerden ilki Bekir Sami Bey (sonraki günlerde TBMM

⁸⁶ Hasan Türker, ‘İstanbul Basınında King-Crane Heyeti’nin Türkiye’deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)’, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 2018, s.189.

⁸⁷ Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele 1...a.g.e., s.1287.

⁸⁸ Oğuz Aytepe, ‘Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı’, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, 2003, s. 478. Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.149.

⁸⁹ Arslan, a.g.m., s.7.

⁹⁰ Mehmet Demiryürek, ‘İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler’, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, 2006, s. 78.

⁹¹ Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev) Cilt 1*, çev. Bedia Yazıcı, İstanbul: Süryay Yayıncılık, 1995, s.7.

Hariciye Vekili) tarafından yapılmıştır. Bekir Sami, Mustafa Kemal’e gönderdiği telgrafta;

“Bağımsızlık arzu ve tercih edilmektedir. Ancak bağımsızlığı tam olarak istersek, vatanın birçok bölgelere ayrılacağı kesin ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilayete münhasır kalacak bağımsızlık yerine toprak bütünlüğümüzü sağlayacak mandaterlik elbette üstün tutulmaktadır. Osmanlı topraklarının tümünü kapsayan meşruyetimiz ve dışarda temsil hakkımız saklı kalmak şartıyla belirli bir süre için Amerikan Mandaterliğini istemeyi ulusumuz için en yararlı bir çözüm şekli kabul ediyorum.”⁹²

Tıpkı onun gibi Rauf Bey, Refet Bey, İsmail Canpolat, İsmail Fazıl Paşa⁹³ ve sonrasında Milli Mücadele’nin en önemli yazarlarından biri haline gelecek olan Halide Edip de mandacı isimler arasındaydılar. Bu konuda Halide Edip, Mustafa Kemal’e gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştı;

“Biz İstanbul’da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kavrayacak şekilde geçici bir Amerika mandasını kötülerin en az kötüsü olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır;

1 - Aramızda nasıl olsa Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyrukluğu haklarından yararlanacaklar, hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, durmadan işlerimize karışılmasına yol açacaklar, gerçekte bir kabuk niteliğinde olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her sene parça parça kaybedeceğiz. Düzenli bir hükümet ve çağdaş bir yönetim kurmak için Patrikhanenin politik ayrıcalıkları, azınlıkların kuvvetli devletler aracılığıyla sürekli korkutması ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2. Birbirini yok eden, çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların sonsuz isteklerini yerine getiren hükümet anlayışı yerine milletin refah ve gelişmesini sağlamak, halkı, köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile çağdaş bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Politik borçlanmalar politik tutsaklığı arttırıyor. Taraf tutma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz. Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı şeyler sayan Filipin gibi yabanî bir ülkeyi bugün kendi kendine yönetebilen çağdaş bir makina haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zorluk çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her bireyi öğrenim

⁹² Ürer, a.g.e., s.57.

⁹³ Yaşar Semiz, ‘Mütareke Dönemi’, Osman Akandere ve Yaşar Semiz (ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınevi, 2017, s.251.

ve eğitimi, anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın yeteneği yaratabilir.

3 - Dış rekabetleri ve güçleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya gereksinimimiz var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü olupbittiler kalkmak ve hızla davamızı dünyaya karşı savunmak için yeterince kuvveti olan bir devletin yardımcı olmasını istemek gerekir. Yayılımcı Avrupa'nın bir araç ve lânetlenmiş politikasına karşı böyle bir vekil olarak Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu Sorununu da, Türk Sorununu da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epey vazgeçmek zorunda bulunuyoruz”⁹⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Mustafa Kemal'i manda ve himayeye ikna etmeye yönelik bu çabalar sonuçsuz kalmış, Erzurum Kongresi'nde özellikle Amerika'nın Anadolu topraklarında kurmaya çalıştığı Ermeni devleti meselesine karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal 27 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum'da arkadaşlarına, “...İstanbul bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu olmayacaktır. Türkiye istiklal bütünlüğüne sahip olacaktır... Hayır, paşalar, hayır, hayır beyefendiler, manda yok, ya istiklal ya ölüm var” diyerek mandacılık anlayışını tümünden reddetmiştir.⁹⁵

Mandacılık tartışmaları Sivas Kongresi esnasında da geniş bir gündem olarak yer almıştır. Mandacılığı savunan ve mandaterliğin kabulünü isteyen delegeler (Kara Vasıf Bey, Bekir Sami Bey, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey, Şükrü Bey, İsmail Hami Danişmend vs.) bu fikir ile ilk günlerde manda lehine konuşmalar yaparken bunu kesinlikle desteklemeyip karşı çıkan delegeler (Hoca Raif Dinç, Mustafa Kemal, Hikmet Boran, Ahmet Nuri Bey, Necip Ali Bey gibi) arasında tartışmalar yaşanmıştır.⁹⁶

Bu tartışmalar Erzurum Kongresi sonunda yayınlanan beyannamenin yedinci maddesinde; ‘Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde milliyet esaslarına

⁹⁴ Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev) Cilt 1*, çev. Bedia Yazıcı, s.97.

⁹⁵ __ Türkiye Cumhuriyeti 80 yıl Kronolojisi, a.g.e., s.12.

⁹⁶ Ahmet Akgül, *Bizim Atatürk*, İstanbul: Buğra Yayınları, 2019, s.87.

uygun ve memleketimize karşı istilâ isteği olmayan herhangi bir devletin bilime, endüstriye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız⁹⁷ ifadesinden yola çıkarak Rauf Bey uzlaştırıcı bir rol oynamıştır. Mandanın kabul edilmeyeceği ama dış yardımın kabul edilebileceği, bu yardımın Anadolu topraklarında gözü olmadığına inanılan Amerika tarafından sağlanabileceği, Amerika'nın Türkler hakkında yanlış bir izlenime kapılıp aleyhte propaganda yapmaması adına Amerika'dan bir komisyonun davet edilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁸ Sivas Kongresi'nin sonunda yayımlanan beyannamede Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar aynen kabul edilerek tam bağımsızlık ve milli egemenlik ilkesi benimsenmiş, manda ve himayenin kesinlikle kabul edilemeyeceği onaylanmış ve bu konunun tartışmaları yeniden gündeme gelmemiştir.

Anadolu'da Milli Mücadele'nin ana hatları Sivas Kongresi'nde belirlenirken Kongre'nin çalışmaları 11 Eylül 1919 tarihinde sona ermiştir. Bu süreçte gelişmeleri takip etmeye çalışan İstanbul Hükümeti ise (Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa) İngilizler ile kader birliği yapmak ve memleketi İngiliz mandasına sokmak için çalışmalara devam etti. 12 Eylül 1919 tarihinde Osmanlı adına Damat Ferit Paşa ile İngiliz Hükümeti adına M. S. Francer, H. Morland, G. Churchill ya da J. W. Strauss, Polack ve N. Churchill arasında Türkiye'nin İngiliz mandasını kabul ettiğine dair gizli bir anlaşma imzalanmıştır.⁹⁹

2.2.3. İdeolojik Tartışmalar ve Dış Politika Anlayışları

Milli Mücadele'nin gerçekleştirildiği yıllar içerisinde gelişen olay, olgu ve aktörlerin yanı sıra bu mücadeleye ve döneme yön veren ideolojik fikirleri anlamak ehemmiyet taşımaktadır. Çünkü “fikir ve ideolojiler siyasal hayatı çeşitli yollardan etkiler. Her şeyden önce, fikir ve ideolojiler, dünyanın anlaşılması ve açıklanması için kullanılan bir bakış açısı sağlar.”¹⁰⁰ Bu sebeple Milli Mücadele dönemine hâkim olan düşünce akımları ve ideolojileri anlamak dönemin dış politikasını anlamak adına önem taşımaktadır. Bu döneme hâkim olan düşünce ve ideolojileri genel başlıklar altında

⁹⁷ __Erzurum Kongresi Beyannamesi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), s.24.

⁹⁸ Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-2 Sivas Kongresi*, s.231.

⁹⁹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele 1.*, s.1384.

¹⁰⁰ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, Ahmet K. Bayram (çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2013, s.20.

toplamamız gerekirse; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Garpcılık (Batıcılık) olarak ele alınabilir.¹⁰¹

Fransız Devrimi sonrası milliyetçi fikirler Osmanlı topraklarına da yayılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu çok etnikli ve çok kültürlü bir yapıya sahipti. Ancak bu döneme kadar kimlikler; ulus değil inanılan din ve ait oldukları mekan (hangi yöreden olunduğu) tarafından belirleniyordu.¹⁰² 19. Yüzyılla birlikte Osmanlı topraklarında da bu durum değişmeye başlamıştır. İmparatorluğun güç kaybetmesine paralel olarak milliyetçi fikir akımlarının imparatorluk içerisinde yer alan milletlerin bağımsızlık taleplerini de beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Osmanlıcılık işte bu dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat ile birlikte devletin resmi ideolojisi haline gelen bu anlayış; İmparatorluk içerisinde yer alan tüm kavim, cemaat ve milletlerin din, mezhep ve etnik farkları ayırt edilmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik ortamında beraber yaşamalarını temin etmeyi hedeflemektedir. Bu sayede milliyetçi akımların önüne geçilecek azınlıklar kontrol altına alınacak imparatorluğun siyasi birliği bozulmayıp yabancı devletlerin etkisi azaltılarak imparatorluğun devamlılığının sağlanacağına inanılarak hareket edilmiştir.¹⁰³

Osmanlıcılığın etkilerini 1839 yılı Gülhane Hattı Hümayun’unda görmek mümkündür. Bu dönemde imparatorluğun kötü gidişatını eleştiren aydınlar Suphi Paşazade Ayetullah, Ahmet Beyzade Mehmet, Yusuf Paşazade Hacı Nuri, İskender Beyzade, Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa, Genç Osmanlılar Cemiyeti’ni 1865 yılında kurarak faaliyete geçmişlerdir. Osmanlı içerisinde bir birlik sağlama düşüncesi ile yola çıkan bu cemiyet üyeleri¹⁰⁴ imparatorluk içerisinde yer alan milletlerin isyanının engellenmesi, etnik farklılık ve din ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit şart

¹⁰¹ Zürcher, *a.g.e.*, s.186.

¹⁰² Ioannis N. Grigodais ve Ali M. Ansari, ‘Türk ve İran Milliyetçiliği’, Youssef M. Choueiri (ed.), Fethi Aytuna (çev.), *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017, s.371.

¹⁰³ Selçuk Akşin Somel, ‘Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)’, Tanıl Bora ve Murat Gültekin (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.92.

¹⁰⁴ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.102.

ve haklar içerisinde anayasal bir düzende yaşamlarını devam ettirilmesi için siyasal çalışmalarda bulunmuşlardır.¹⁰⁵

Ancak Osmanlılık imparatorluğun kötü gidişatını durdurmakta yetersiz kalmış alternatif fikir akımları oluşmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi de Sultan II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkan İslamcılık/ Panislamizm'dir. "İslamcılık, Batı emperyalizminin dünya çapındaki yayılışı karşısında, ülkelerinin sömürgeleştirilmesine karşı tepki gösteren Müslümanların duygu ve düşüncelerini dile getiren, buna İslamiyet'te çare arayan akım olarak tanımlanabilir."¹⁰⁶ İslamcılığın çıkış noktası Osmanlı İmparatorluğu'dur. Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı padişahlarının sahip olduğu hilafet makamını¹⁰⁷ kullanarak İslam birliğini sağlayabileceğine inanmış olsa da buradaki nihai amacı tüm ümmetti kapsayan bir söylem değildir. Bu ideoloji daha çok devletçi bir politika üzerinden şekillenmekte, devletin bütünlüğünü ve birliğini sağlamak asıl hedef olarak belirlenmektedir.¹⁰⁸ Ancak İslam Birliği söylemi hilafet makamından kaynaklı olarak tüm dünyaya yayılmış, Osmanlılar Hindistan'dan Endonezya'ya kadar tüm Müslümanlar üzerinde etki sağlamış ve bu sayede emperyalizme karşı güçlü bir duruşun önderleri olmuşlardır.¹⁰⁹ Bu dönemde İslam'ın sancağını taşıyan Osmanlı'nın varlığını İslam'ın varlığı ile eş gören fikirler ortaya atılırken ilginç bir şekilde içeride de Osmanlılık fikri yeniden güç bulmuştur. Meşrutiyet döneminde İslamcılığın sesi Sebilürreşad (Sırât-ı Müstakîm)¹¹⁰ dergisi olmuştur. Eşref Edip, Mehmet Akif Ersoy, Ebül'ulâ Zeynelâbidin, İsmail Hakkı Bereketzâde, İsmail Hakkı Manastırlı, İsmail Hakkı İzmirli, Ahmet Naim Babanzâde, Halim Sabit Şibay, Mûsâ Kâzım, Mithat Cemal (Kuntay), Mehmed Tâhir Bursalı, Ahmet Agayef Ağaoğlu, Yusuf Akçuraoglu, Mehmet Şemsettin Günaltay, Cevdet Paşa, Şirvanizade Rüşdü Paşa¹¹¹ gibi isimlerin bazıları bu derginin yazarları arasında

¹⁰⁵ Emre Kongar, *21.Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013, s.67.

¹⁰⁶ Akşin, Ana Çizgileri ile Türkiye'nin..., s.96.

¹⁰⁷ Berkes, *a.g.e.*, s.146.

¹⁰⁸ Şaban Halis Çalış, 'İslamcıların Dünyası Uluslararası İlişkilerin Dini-Politiği', Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.891.

¹⁰⁹ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s.55.

¹¹⁰ *Sebilürreşad*, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebilurresad> (09.04.2020)

¹¹¹ Akşin, Ana Çizgileri ile Türkiye'nin..., s.96.

yer alırken genel hatları ile bu isimler İslamcılık ideolojisine destek vermişlerdir.¹¹² Ancak Abdülhamid'in tahtan inmesi ile birlikte İslamcılık eski gücünü kaybetmiş yerini milliyetçi fikirlere bırakmıştır. Milli Mücadele döneminde de geniş yankı bulan Milliyetçilik 'ten bahsetmeden önce Batıcılık 'tan bir miktar söz etmekte fayda vardır.

İmparatorluğun çöküşünü engellemek adına girişilen Tanzimat ve ıslahat hareketleri siyasal, toplumsal ve askeri alanlarda reformların yapılmış olması bu gidişatın seyrini değiştirmemiştir. Aksine daha çok muhalif fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda gündeme gelen Batıcılık/ Garpçılık ideolojisi Osmanlı'nın Batı karşısında geri kalmışlığını vurgulayarak devletin devamlılığının sağlanması isteniyorsa her alanda Batı'nın örnek alınması gerektiğini ve bunun içinde Batılı/ Avrupalı devletler ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini söyleyen düşünce akımıdır. Bu düşünce akımının yansımaları Osmanlı içerisinde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Kimileri Osmanlıcılık ile Batıcılığı iç içe geçmiş bir yapı olarak düşünüp Batıcılığın benimsenmesi ancak Osmanlı'nın devamlılığının esas olması gerektiğini savunurken (Satı Bey, Emrullah Efendi) kimileri ise; Osmanlı'nın sahip olduğu toplumsal yapının buna sebebiyet verdiğini ve bu yapının tamamen değiştirilerek batılı bir toplum yaratılmasını, salt batılı kurumların olduğu gibi benimsenmesi yoluyla gerçekleştirilmesini¹¹³ isteyenler (Prens Sabahaddin, Abdullah Cevdet ve çevresi) olmuştur.¹¹⁴ Osmanlı içerisinde Batılılaşma; sadece Batılı bir ülkenin desteğinin alınması gerektiği şeklinde de algılanmış ve bu da İngiliz, Fransız ya da Alman nüfuzunun artmasına sebebiyet vermiştir.¹¹⁵

Milli Mücadele dönemine damgasını vuran ideoloji ise Türkçülük/ Türkizm /Pantürkizm'dir. Bu ideolojinin ortaya çıkışında Rusya'da Orta sınıfa mensup Türk asıllı Tatar, Azeri burjuva çocuklarının Rus okullarında görmüş olduğu eğitimin ve Panslavist politikalara tepkinin büyük etkisi olmuştur.¹¹⁶ Bu aydınların başında

¹¹² Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.92.

¹¹³ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, 'Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri', Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.83.

¹¹⁴ Zürcher, *a.g.e.*, s.197.

¹¹⁵ Kongar, *a.g.e.*, s.69.

¹¹⁶ Şaban Halis Çalış ve Birol Akgün, 'Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman: Türk Milliyetçiliğin terkinde İslamcı Doz', Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.587.

Kırımlı İsmail Gaspıralı, Azerbaycanlı Hüseyinzade Ali (Turan), Kazan Tatarlarından Yusuf Akçura, Başkurtlardan Zeki Velidi (Togan), Azerbaycanlı Ahmet Ağaoğlu, Kazanlı Sadri Maksudi (Arsal) ve Kazak Mustafa Çokayef (Çokay) gelmektedir. Bu isimler Türkiye Türkçesini temel alarak dil üzerinden bir Türk birliği sağlama çabası içerisine girmişlerdir. Ancak 1905 yılında Rusya’da gerçekleşen devrim sonrasında Osmanlı topraklarına göçerek burada çalışmalarına devam etmişlerdir. 1904 yılında Yusuf Akçura *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı çalışmasında Osmanlı’da yer alan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasetini incelemiş kurtuluşun Türkçülükte olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁷ Akçura’nın eserinde bahsettiği Türkçülük ise daha çok Pantürkizm yönündedir. Pantürkizm Türk etnik kimliğine dayanan, ırk ve kültür temelli milliyetçi bir ideoloji olup Orta Asya’ya uzanan bir Türk birliği idealine dayanmaktadır.

Türkçülük bir ideoloji olarak İttihat ve Terakki döneminde iktidara damgasını vurmuştur.¹¹⁸ 1908 yılında Abdülhamid’in tahtan indirilmesinden sonra yönetimi ele alan İttihat ve Terakki’nin temeli Jön Türklere dayanmaktadır. Jön Türkler geneli itibari ile yurtdışında eğitim görmüş batıda yaygın olarak yer alan milliyetçilik, ulusal kimlik gibi fikirleri benimsemiş hatta Avrupa’da sürgün hayatı yaşamış şahsiyetlerin bulunduğu bir yapılanmadır.¹¹⁹ Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra yönetimi ele alan İttihatçı Paşalar bu dönemde Osmanlıcılık ideolojisini de tamamen terk etmiş sayılmasalar da Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler gibi Hristiyan topluluklarının ayrılıkçı milliyetçi hareketlerinin yanı sıra Arnavutlar gibi Müslüman toplulukların da bağımsızlık talebinde bulunmaya başlaması Osmanlıcılık ideolojisinin çok da işe yaramadığını ortaya koymuştur. Bosna-Hersek’in İlhakı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Arnavutluk, Yemen isyanları ile¹²⁰ Osmanlı, özellikle Balkanlar’da yer alan topraklarını tamamen kaybetmiş elinde Müslüman-Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu Anadolu toprakları kalmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra İttihat ve Terakki’nin de yönetim anlayışında Türkçülüğü benimsemeye başladığı

¹¹⁷ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.19.

¹¹⁸ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, Zeki Doğan (çev.), İstanbul: Fener Yayınları, 1998, s.14.

¹¹⁹ Arnold Joseph Tonybee, *Türkiye 1: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Nurer Uğurlu (çev.), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999, s.66.

¹²⁰ Francois Georgeon, *Osmanlı Türk Modernleşmesi*, Ali Berkay (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.26

görülmektedir. Bu süreçte Türk milliyetçiliğin babası olarak adlandırılan Ziya Gökalp'in büyük bir rolü vardır. İttihat ve Terakki'nin ideoloğu olarak görülen Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkçülüğün Esasları adlı eserleri Türkçülüğün sistematik bir fikir akımı olarak benimsenmesini sağlamıştır. Ziya Gökalp¹²¹; medeniyet, kültür ve dini birbirlerinden ayırmaya ve bunlar arasında orta bir yol bulmaya, modernleşmeyi ve İslam'ı Türk milliyetçiliği ile uzlaştırmaya çalışırken bu süreçte benimsenen Batı uygarlığının yanında Türk kültürünün yeniden keşfedilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.¹²² Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Türkçülüğü; Türk ulusunu yükseltmek olarak tanımlayan Gökalp, dil ve kültür birliği olanların tek bir ulus olduğunu Türk ulusu denildiğinde Oğuz Türklerini, Azerbaycan Türklerini, İran'da yaşayan Harzem Türklerini de dâhil edilebileceğini savunmuştur. Osmanlı'da yer alan uyruklukların tek bir ulus olarak sayılmasının büyük bir yanılğı olacağını belirten Gökalp, Müslümanların birliğine ümmet adı verildiğini dil ve kültür birliği olan ulus toplumunun bundan farklı bir anlama geldiğini açıklamıştır. Gökalp ulusu “dil, din, ahlâk ve sanat bakımlarından ortak olan aynı eğitimi almış bireylerden oluşan bir topluluk” olarak tanımlamıştır. Türkçülük ve Turancılığı birbirinden ayıran Gökalp Turancılığı; Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmeyi hedefleyen Türkçülüğün uzak bir ülküsü olarak ele almıştır. Kültür ve uygarlık konusuna da değinen Gökalp, ulusun aydınlarının seçkinlerinin halka doğru gitmesini, kültürün yalnızca halka eğilmekle seçkinlerin pay alabileceğini ifade etmiştir. Ulusal bilincin ve dayanışmanın güçlendirilmesi, yazı dili ve konuşma dili arasındaki ayrımın kalkması, Yeni Türkçe'nin kültür dili olarak yetkinleşmesi, ahlak anlayışında Türkçülüğün benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hukukta, dinde, ekonomide, siyasette, felsefede Türkçülüğün benimsenmesi gerektiğini anlatmıştır. Ziya Gökalp eserinde kısaca “Ulusunu tanı, ümmetini tanı, uygarlığını tanı” şeklinde özetlemiştir.¹²³

Türkçülük ideolojisinin benimsenmesinde zikredilen fikir adamlarının yanı sıra 1908 yılında İstanbul'da Türklerin tarihini, etkinlik ve eserlerini öğrenmek ve

¹²¹ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s.236.

¹²² Ioannis N. Grigodais ve Ali M. Ansari, *a.g.e.*, s.375.

¹²³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kemal Bek (ed.), İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2005, s.41-316.

öğretmek amacıyla İstanbul'da Türk Derneği kurulmuştur. Derneğin kurucuları Yusuf Akçura, Necip Asım Yazıksız, Veled Çelebi İzbudak, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Ahmet Mithat, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Akil Muhtar Özden gibi isimler yer almaktadır.¹²⁴ Bu dernek 1909 yılında Türk Dili Dergisi çıkarmışsa da derginin yayın hayatı uzun olmamıştır. 1911 yılında İstanbul'da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti ise; çıkarmış olduğu Türk Yurdu Dergisi ile Türklüğe hizmet etmek, Türklük bilincini geliştirmek gibi amaçlarla Türk diline özel bir önem vererek yayın hayatına başlamıştır.¹²⁵ Cemiyetin kurucuları ise; Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Turan, Ahmet Hikmet, Akil Muhtar Özden gibi Rusya'dan göçenlerin çoğunlukta olduğu isimler yer almıştır.

15 Mart 1912 tarihinde kurulan Türk Ocağı ise Türkçü ve Turancı hareketin en etkili merkezi olarak faaliyet göstermiştir. İttihat ve Terakki yönetiminin de desteğini alan Türk Ocağı 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'ne devredilene kadar faaliyet göstermiştir.¹²⁶ Türkçülük düşüncesini yaymayı ve yaşatmayı amaçlayan bu derneğin kurucuları yukarı zikredilen pek çok ismin yanında Zeki Velidi Togan, Reşit Galip, Ferit Tek, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar ve Adnan Adıvar gibi isimler yer almaktadır.¹²⁷ Türkçülüğe ve Turan fikrine destek veren ve eserleri ile yayılmasını sağlayan diğer isimler ise; Ömer Seyfettin'in Yarınki Turan adlı eseri, Mehmet Emin Yurdakul'un Turana Doğru adlı şiir kitabı, Halide Edip'in Yeni Turan romanı, Fuat Köprülü'nün Turan adlı okuma kitabı bu fikrin popülerleşip yayılmasına katkı sağlamıştır.¹²⁸ İttihat ve Terakki döneminde Anadolu'da milli kimlik ve Türklük ön plana çıkarılmaya çalışılmış cemiyet ve dergilerin yanı sıra Milli Kütüphane, Milli Coğrafya Cemiyeti, Milli Musiki gibi milliliğin ön plana çıktığı teşkilatlar kurulmuştur.¹²⁹ 1914-1918 yılları arasında yaşanan Ermeni olayları, Arap isyanları ve Rusya'da yaşanan devrim Türkçülük akımının hâkim ideoloji haline gelmesinde etkin

¹²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1992, s.217.

¹²⁵ İbrahim Karaer, Türk Yurdu Dergisi, Türk Ocakları Derneği, Türkçülük, Turancılık ve Dış Türkler (1911-1918), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2548> (10.04.2020)

¹²⁶ Necmeddin Sefercioğlu, Türk Ocaklarının Kısa Tarihçesi, <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496> (10.04.2020)

¹²⁷ Füsün Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.51.

¹²⁸ Georgeon, a.g.e., s.29.

¹²⁹ Yaşar Semiz, 'İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası', *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, 2014, s.239.

olmuş diğer faktörler arasında sayılabilir. Milli Mücadele'de İttihat ve Terakki'nin Türkçü ve Turancı kadroları önemli bir rol oynamıştır. Ancak TBMM Hükümeti 1920 yılından itibaren Rusya ile yakınlaşan ilişkiler nedeniyle Turancı akıma karşı tavır almak durumunda kalmıştır.¹³⁰

2.2.4. TBMM Açılışı ve Dönemin Dış Politikası

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilip son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılması üzerine vakit kaybetmek istemeyen Mustafa Kemal, 17 Mart 1920 tarihinde illere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına Heyet-i Temsiliye adına bir genelge göndermiştir.¹³¹ Payitahtın korunmasını, ulusal bağımsızlığın ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirlerin uygulanması için olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin mebuslarının da Ankara'ya gelmesinin zorunlu olduğunu ve her sancaktan beş kişinin seçilerek bu meclise gönderilmesi gerektiğini beyan etmiştir.¹³² Bunun üzerine sancaklarda seçimler yapılmış Mebusan Meclisi'nin mebusları ve yeni seçilen mebuslar 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanarak Büyük Millet Meclisi'ni açmışlardır.¹³³ 24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve Hükümet Başkanlığı'na seçilmiştir. Mustafa Kemal aynı gün mecliste yapmış olduğu konuşmada iç ve dış politikaya yönelik mesajlar vermiştir. Konuşmasında; Mondros Ateşkesinden Erzurum Kongresine kadar geçen süre içindeki durumla Erzurum Kongresi'nden 16 Mart tarihinde İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği güne kadar olan süreyi anlatmış sonrasında ise 16 Mart'tan 24 Nisan'a kadar ki durumu ele almıştır.¹³⁴

¹³⁰ Kemal Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.14.

¹³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplanıyor, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi* <https://www.atam.gov.tr/nutuk/turkiye-buyuk-millet-meclisi-toplaniyor> (17.04.2020)

¹³² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, (1917-1938)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2006, s.218.

¹³³ 'Büyük sözcüğü Meclis'in sıradan bir meclis olmadığı, olağanüstü yetkileri olduğunu anlatıyordu. Millet sözcüğü ise Meclis'in milleti, ulusu temsil ettiğini gösteriyordu...Yeni Meclis'in adının her sözcüğü devrimci bir anlam taşıyordu.' Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt 2*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, s.7.

¹³⁴ *Atatürk'ün 24 Nisan 1920 Açış Konuşmaları, Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1987, s.3-50.

Mustafa Kemal; dış siyasetin iç siyasetle bağımlı olduğunu, değişik emellere sahip dağınık unsurlar tarafından oluşan devletin iç örgütünün temelsiz ve çürük olacağına ve bunun doğrudan yansıması dış siyasete olacağını belirtmiştir. Osmanlı'nın iç örgütünün ve siyasetinin ulusal niteliğe sahip olmadığını kişisel, belirsiz ve kararsız olduğunu söylemiştir. Her ne kadar değişik milletlerin genel ve ortak bir ad altında toplayıp aynı haklar ve koşullar altında güçlü bir devlet kurma düşüncesinin çekici olduğu düşünülse de bunun aldatıcı olduğunu belirtmiştir. Hiçbir sınır tanımadan dünyada var olan bütün Türklerin bir devlet halinde birleştirme fikrinin ulaşılmaz bir hedef olduğunu vurgulamıştır. Panislamizm ve Panturanizm politikasının başarılı olup dünyada uygulama alanının olmayacağını vurgulayarak bu iki düşüncüyü reddetmiştir. Yayılmacı hedefleri olmayan insani bir devlet kurmanın siyasi yönetiminin ulusal bir siyaset uygulamaktan geçtiğini belirtmiştir. Dünyanın mevcut koşulları ve yaşanan gerçekler karşısında hayalci olmadan gerçekçi bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Millî siyaset izlenmesi gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal; ulusal sınırlarımız içinde kendi kuvvetimize dayanıp varlığımızı koruyarak millet ve memleketin gerçek ve mutluluğu için çalışmanın gerekli olduğunu vurgulamıştır. Gelişigüzel uzun emeller ardında milleti zarara sokmadan uygar dünyadan uygarca ve insanca davranışlar ve karşılıklı dostluğun beklenmesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁵ Dış yardım konusuna değinen Mustafa Kemal bunun kabul edilebilirliği üzerinde durmuş ancak iç ve dış bağımsızlık konusuna değinerek bunun vazgeçilemeyecek bir esas olduğunu ayrıca Misak-ı Milli sınırlarına bağlılığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal konuşmasında bir hükümetin kurulması gerektiğinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Yasama, yürütme ve yargı yetkisinin meclisin elinde topladığı, meclisin üstünde başka bir gücün tanınmadığı, padişah vekili ya da hükümet reisi atanmadığı onun yerine meclis reisinin seçilmesi ve hükümetinde reisi olarak kabul edilmesi gerektiği bir sistemin kurulmasını meclise sunduğu önerge ile beyan etmiştir. Mustafa Kemal yasama, yürütme ve yargı yetkisinin bir arada olduğu, meclisin en üst organ olarak yer alıp kuvvetler birliğinin var olduğu kurucu nitelikte bir hükümetin kurulmasını savunurken bunun İstanbul Hükümeti'ni yok saymak anlamına geldiğini ve Osmanlı Mebusa Meclisi'nin aynen çalışmalarına

¹³⁵ Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 1, s.429.

devam etmesi gerektiğini düşünenler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Farklı fikir ve düşüncelere rağmen Mustafa Kemal'in bu önergesi kabul edilmiş hükümet kurulmuştur. Bu dönemde uygulanan sistem meclis hükümeti sistemi olarak adlandırılmaktadır.¹³⁶

Birinci Meclis 30 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğuna dair Avrupa Devletlerinin Hariciye Nezaretlerine bir nota göndermiştir. Gönderdiği notada; İstanbul şehrinin İtilaf kuvvetleri tarafından haksız işgali üzerine Osmanlı Halifesi ve Hükümeti esir edildiği için Büyük Millet Meclisi'nin gerektiği ölçüde bu işi ele alacağını bildirmiştir. Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 tarihinde vuku bulan resmi açılışı ile Halife ve Sultanı ve ebedi payitahtı ecnebi işgal ve hâkimiyetinde kaldıkça vatanın şimdiki ve gelecekteki kaderini eline almış olduğunu bildirmektedir. Mütareke kurallarına ve barış konferansı sonucunda alınan kararların keyfi bir şekilde ihlal edilip İstanbul'un işgal edilmiş olmasını şiddetle protesto ettiğini bildirmiştir.¹³⁷ “Kemal’e göre, İstanbul yönetiminin buyruk ve fetvaları etkisizdi. Türk ulusu, ‘kutsal haklarını savunmak ve onurlu bir barış sağlamak’ azminde idi. Bu nota için İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Hardinge, “Padişaha karşı bir ihtilal bildirgesidir” yorumunu yapmıştı.¹³⁸ 16 Mart 1920 tarihi itibarı ile Büyük Millet Meclisi'nin onayı dışında Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin imzalamış olduğu tüm anlaşma ve sözleşmelerin yetkisiz ve geçersiz olduğu kabul edilmiştir.

Yeni hükümetin bakanlar kurulu (İcra Vekilleri Heyeti) 3 Mayıs'ta seçilmiş 5 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in başkanlığında İcra Vekilleri Heyeti çalışmalarına başlamıştır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan – Meclis Başkanı)	Mustafa Kemal (Ankara)
İçişleri Bakanı	Cami Bey (Aydın)

¹³⁶ Tarık Z. Tunaya, ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri’, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, Sayı 3-4, 1958, s.227.

¹³⁷ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü 50.Yıl Yayınları, <http://diad.mfa.gov.tr/50yil-yayinlari.tr.mfa> (18.04.2020.)

¹³⁸ Sonyel, a.g.e., s.255.

Adalet Bakanı	Celâleddin Arif Bey (Erzurum)
Bayındırlık Bakanı	İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)
Dışışleri Bakanı	Bekir Sami Bey (Amasya)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Adnan Bey (İstanbul)
Ekonomi Bakanı	Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
Maliye Bakanı	Hakkı Behiç Bey (Denizli)
Eğitim Bakanı	Dr. Rıza Nur Bey (Sinop)
Milli Savunma Bakanı	Fevzi Paşa (Kozan)
Genelkurmay Başkanı	İsmet Bey (Edirne)
Diyanet İşleri Başkanı	Mustafa Fehmi Efendi (Bursa)

Kaynak: Türkiye Büyük Millet Meclisi 1.Dönem 1.Yasama Yılı 02 Mayıs 1920 Pazar 9. Birleşim Meclis Tutanakları:
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001009.pdf> (Türkçe)
 (14.05.2020)

2 Mayıs 1920 tarihinde 3 sayılı Kanun ile kurulan hükümetin bir bakanlığı da Hariciye Vekâleti/ Nezareti'dir. Bekir Sami Bey'in başına getirildiği Hariciye Vekâleti Ankara Valiliği'nin üst katlarında yer alan bir tek odada üç memurun çalışmaları ile faaliyete geçmiştir.¹³⁹ Oldukça kısıtlı imkânlar altında çalışan vekâlet yetkilileri zamanla personel artırımına ve temel birimleri oluşturmaya çalışmıştır. Daha sonra Düyun-i Umumiye'nin Ankara'da yer alan temsilcilik binasında çalışmalarına devam eden vekâlet Milli Mücadele döneminde Ankara'nın içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtarmak, siyasi, hukuki, konsolosluk, evrak işlerinin yanı sıra dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için Lozan'a giden süreçte büyük bir çaba göstermiştir.¹⁴⁰

Büyük Millet Meclisi adına dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan Hariciye Vekâleti, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tüm dünya ülkeleri tarafından tanınmasını sağlamanın yanı sıra "çeşitli savunma, saldırmazlık, dostluk ve bağlılık anlaşmalarının çerçevesi içinde, maddi ve manevi yardım elde etmek ve bu

¹³⁹ Temel İskit, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulanması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.382.

¹⁴⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi*, T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa> (18.04.2020)

amaçlara ulaşabilmek için her türlü propaganda araçlarına başvurarak”¹⁴¹ diplomasi kanalları ile mücadele yöntemini benimsemiştir. TBMM Hükümeti’nin iç ve dış bağımsızlıktan taviz vermeksizin ulusal hedefleri sağlayabilmek adına yardımcı olabilecek dost ve yardımcı ülkeler ile iyi ilişkiler kurmayı amaçlamış ancak Hariciye içerisinde yer alan mebuslar tarafından izlenilecek dış politika konusunda farklı görüş ve eğilimler de ortaya çıkmıştır.

Hükümetin izlemesi gereken dış politika konusunda Ali Şükrü Bey İngiltere ile işbirliği yapılması gerektiğini, Hulusi Bey Fransa ile işbirliğini, Ziya Hurşit Bey Almanya ile işbirliği yapılması gerektiğini savunmuştur. Dr. Emin Bey mevcut koşullar düşünülünce İngiltere ve Fransa ile işbirliğini değil ilişki bile kurulmaması gerektiğini ileri sürmüş, Almanya’nın durumu da göz önüne alınınca şark (doğu) ile ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Dr. Emin Bey’e destek veren Bekir Sami Bey, hükümetinde görüşlerinin bu yönde olduğunu belirtmiştir.¹⁴² Şark ile ilişkilerin geliştirilmesi sayesinde Asya’da yer alan Türk ve Müslüman toplulukların desteği alınırken Sovyetler Birliği ve Japonya’dan da yardım temin edilebilecektir. Bu dönemde Büyük Millet Meclisi’nin benimsemiş olduğu dış politika doğu ve batıyı kapsayan çok yönlü bir dış politikadır.

Erzurum ve Sivas Kongresi süreçlerinden hatırlanacağı üzere meclis içerisinde Batı yanlısı olup bunu mandacılık isteklerine kadar götüren hatırı sayılır sayıda temsilci TBMM’de de mevcuttur. Ancak 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında Osmanlı topraklarının, Ortadoğu petrollerinin paylaşılması ve Osmanlı ile yapılacak olan Sevr Antlaşması’nın şartlarını hazırlamak için toplanılan San Remo Konferansında¹⁴³ alınan kararlar¹⁴⁴ ulusalcıların Batı’ya karşı tepkisinin artarak doğuya yönelmesinde etkili olmuştur. Büyük Millet Meclisi Sovyetler Birliği’ni Batı’nın işgaline karşı bir denge unsuru olarak kullanmaktan silah ve para yardımı konusunda destek almaktan kaçınmamıştır.

¹⁴¹ Ürer, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁴² Güneş, *a.g.e.*, s.356.

¹⁴³ Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-3: 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, s.195.

¹⁴⁴ Sonyel, *a.g.e.*, s.259.

2.2.5. Sevr Faciası ve Dış Politika Anlayışına Etkisi

Osmanlı toprakları üzerinde paylaşım planları çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi 1. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş döneminde bu paylaşımın nasıl olacağına ilişkin İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan 1915 Londra Antlaşması, İngilizler ve Fransızlar arasında yapılan 1916 Sykes-Picot Antlaşması, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 1917 St. Jean De Maurienne Anlaşması gibi yapılan gizli anlaşmalar ile imparatorluk toprakları kâğıt üzerinde paylaşılmıştır. 1.Dünya Savaşı sonrası önceliği Almanya ile yapılacak olan Versay (Versay) Anlaşmasına vermiş olan İtilaf Devletleri Osmanlı ile yapılacak olan anlaşmayı daha ileri bir tarihe ertelemişlerdir. Bu ertelemenin sebepleri arasında kendi aralarında yaşadıkları çıkar çatışmaları ve toprakların paylaşımına yönelik anlaşmazlıkların etkili olduğu bilinmektedir.

Osmanlı ile yapılacak olan anlaşmanın maddelerini görüşmek üzere müttefik devletler 12 Şubat 1920 tarihinde Londra'da başladıkları konferanslar dizisine 18-26 Nisan 1920 San Remo Konferansı ile devam etmiştir. Anlaşmaya ilişkin konferanslar 20 Haziran 1920'de II. Hyte Konferansı, 21 Haziran 1920 Boulgne Konferansı, 11 Temmuz 1920 Spa (Belçika) Konferansı'nda devam etmiş nihayetinde 10 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı delegasyonunu Sevr'e davet etmişlerdir.¹⁴⁵ Bu konferanslardan Londra Konferansında İstanbul'un durumu, Boğazlar, mali denetim, Türkiye'de kurulacak nüfuz alanları, askeri koşullar, azınlıklar gibi konular üzerinde durulmuş¹⁴⁶ ve yapılacak olan anlaşmanın taslağı oluşturulurken nihai kararlar San Remo Konferansı'nda alınmıştır.

18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Alexandre Millerand, İtalya başbakanı Francesco Nitti ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı San Remo Konferansı'nda; İzmir, Ereğli kömür yatağı, Ermenistan, Batum, Kürt Devleti, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika'da yer alan Mısır, Orta Doğu petrollerinin paylaşılması konusu görüşülmüş

¹⁴⁵ Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1981, s.1-62.

¹⁴⁶ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları: Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, çev. Şerif Erol, İstanbul: Gençlik Yayınları, 1996, s.183-198.

Osmanlı ile yapılacak olan Sevr Anlaşması'nın son hali kararlaştırılmıştır.¹⁴⁷ Sevr Anlaşmasına son hali verildikten sonra 10 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı delegeleri Fransa'nın başkenti Paris'in batısındaki Sevr 'e (Sèvres) davet edilmiştir. Osmanlı Hükümeti adına eski sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın başkanlığında bir heyet (Maarif Nazırı Fahreddin Bey, Nafia Nazırı Cemil Paşa, Mahmut Muhtar Katırcıoğlu) Sevr'e gitmiş ve 11 Mayıs 1920 tarihinde hiçbir müzakere yapılmaksızın Osmanlı heyetine Sevr Anlaşması tevdi edilmiştir. Osmanlı heyeti adına anlaşma metninin taslağını alan Ahmet Tevfik Paşa anlaşma maddelerinin kabul edilemez olduğunu vurgulayarak görüşmeleri kesmiş ve İstanbul'a geri dönmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nu ölüme mahkûm eden anlaşma şartlarının duyulması hem Osmanlı Şurası hem de Ankara'da yer alan Büyük Millet Meclisi delegelerini yasa boğmuştur. Anlaşma maddelerinin Büyük Millet Meclisi'nde okunmasından sonra mebuslar tarafından sert tepki ile karşılanmış Mustafa Kemal o gün ki oturum için; "...tüm ulusumuzun duygularını yansıtan bu heyecan ve üzüntüyü yitirmeden, bizi ölüme mahkûm etmiş olan düşmanlarımıza karşı daha dayançlı ve daha etkin biçimde direniş yolları aramak amacıyla oturumu erteliyorum" demiştir.¹⁴⁸

Ahmet Tevfik Paşa'nın anlaşmayı kabul etmeyerek İstanbul'a gelmesi üzerine İtilaf Devletleri anlaşmanın onaylanmasını hızlandırmak için Anadolu'da Yunan kuvvetleri¹⁴⁹ harekete geçirerek Balıkesir, Bursa ve Uşak'ı işgal etmişlerdir.¹⁵⁰ Ahmet Tevfik'in yerine heyetin başına getirilen Sadrazam Damat Ferit nezdindeki heyet 25 Haziran 1920 tarihinde Paris'e giderek Osmanlı'nın anlaşmaya yönelik cevabını iletmış daha sonra 14 Temmuz'da İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı hariciyesinin o günün şartlarında İtilaf Devletleri'ne karşı Sevr'in imzalanması konusunda oldukça onurlu bir cevap vermiş, anlaşma maddelerinin değiştirilmesini talep etmişlerdir.¹⁵¹ Ancak İtilaf Devletleri 16 Temmuz 1920 tarihinde karşı bir nota göndererek Osmanlı Hükümeti'ne Sevr Anlaşması'nı imzalamaktan başka bir yol bırakmamışlardır.

¹⁴⁷ Helmreich, *a.g.e.*, s.219-230.

¹⁴⁸ Sonyel, *a.g.e.*, s.260.

¹⁴⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilalleri Cilt 1*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1987, s.428.

¹⁵⁰ Helmreich, *a.g.e.*, s.238.

¹⁵¹ Oran, *a.g.e.*, s.119.

22 Temmuz 1920 tarihinde Sultan Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa Yıldız Sarayı'nda saltanat şurasında durum görüşülmüş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu anlamına gelen ancak imzalamazlar ise İstanbul'un, Osmanlı saltanatının ve halifeliğin tamamen yok olacağını düşündükleri Sevr Anlaşması'nın imzalanması konusu ele alınmıştır. Çok uzun zamandır Şark Meselesi olarak yer alan Anadolu'da Türklerin ölüm fermanı olarak kabul edilen Sevr Anlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris'in Sevr (Sèvres) banliyösünde yer alan Seramik Müzesi'nde¹⁵² (Musée National de Céramique) İtilaf Devletleri ve Osmanlı Heyeti arasında imzalanmıştır.¹⁵³ Anlaşma, Mondros Anlaşması'ndan iki yıl, Versay (Versay) Anlaşması'ndan ise on üç ay sonra imzalanmıştır.

Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sèvres'de İmzalanan Barış Anlaşması adını taşıyan Sevr Anlaşması'nı¹⁵⁴ imzalayanlar; Britanya İmparatorluğu (Kanada-Avustralya-Yeni Zelanda-Güney Afrika- Hindistan) Fransa Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Çekoslovakya ile Türkiye'dir. Anlaşma metninde Osmanlı ifadesi değil Türkiye ifadesi kullanılmıştır. 'Sultan ve Halife (Artık Osmanlı Devleti'nin değil, Türkiye'nin sultanıdır ama Osmanlı Hanedanı'ndan gelmedir) Boğazlar bölgesinde ve Constantinople kentinde oturacak ve Müttefik devletlerin, özellikle İngilizlerin hizmetinde bir halife olarak İslam dünyasının Batılılar tarafından yönetilmesine yardımcı olacaktır.'¹⁵⁵

Sevr Anlaşması toplamda on üç bölüm ve dört yüz otuz üç maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın birinci bölümü olan 1-26. Maddeleri Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) ile ilgili hükümleri taşımaktadır. Anlaşmanın ikinci bölümünde yer alan 27-35.Maddeler ise Osmanlı'nın sınırları ve bu konudaki hükümler yer almaktadır. 36-151. Maddeler Siyasi Hükümlerin yer aldığı maddeler iken (Boğazlar (37-61.Maddeler), Kürt Bölgesi (62-64.Maddeler), İzmir (65-83.Maddeler),

¹⁵² Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1958, s.409.

¹⁵³ Seha L. Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması İlgili Belgeler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları Basımevi,1977, s.41.

¹⁵⁴ Erim, *a.g.e.*, s.525-691.

¹⁵⁵ Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011, s.135.

Ermenistan (88-93.Maddeler), Arap Ülkeleri ve Adalar (94-102.Maddeler), Azınlık Hakları (140-151.Maddeler) yer almaktadır. Askeri Konular; kara, deniz ve hava kuvvetleri (152-207.Maddeler), Savaş Suçları (226-230.Maddeler), Mali Hükümler Borçlar ve Savaş Tazminatı (231-260.Maddeler), Kapitülasyonlar ve imtiyazlar (260-268.Maddeler), Ticaret ve Özel Hukuk (269-414.Maddeler) kapsamaktadır.

Osmanlı'nın Avrupa sınırı yani Trakya sınırı; Çatalca hattından biraz daha ileride bulunan Podima-Kalikratya hattına kadar uzanmış, Trakya'nın büyük bir bölümü ile Gökçeada ve Bozcaada (84.Madde) Yunanistan'a bırakılmıştır. On iki Adalar (122.Madde) ve Libya'da Osmanlı kontrolündeki bölgeler İtalya'ya bırakılmıştır. Boğazlar konusunda ise; Boğazlar Bölgesi olarak adlandırılan; Akdeniz yönünde Çanakkale Boğazı'nın girişi ile Karadeniz yönünde Karadeniz Boğazı'nın girişi arasındaki suları, bu girişlerin her birinden üç mil açıklara kadar kapsayan bölgede (39. Madde) kurulacak olan Boğazlar Komisyonu tarafından yönetilecektir. Boğazlar gerek barış gerekse savaş zamanında bayrak ayırımı yapmaksızın, bütün ticaret ve savaş gemileriyle askerlik ve ticaret uçaklarına açık olacaktır (37. Madde). Osmanlı'nın Asya sınırlarında ise; Suriye ve Irak'la olan güney sınır bölgesi; Karataş bölgesinden başlayarak Mardin, Urfa, Hatay, İskenderun, Ayıntap, Osmaniye ve Cizre Osmanlı sınırlarının dışında kabul edilerek Fransız Mandasına bırakılmıştır. Irak ise İngiliz Mandasına bırakılmıştır. İran sınırında bir değişiklik yapılmazken Kafkas sınırında Kars, Ardahan, Batum, Artvin, Sarıkamış ve Iğdır sınırların dışında bırakılmıştır. İstanbul (Constantinople) Osmanlı'nın başkenti olarak kabul edilecektir (36.Madde).

İzmir (65-83.Maddeler) çevresinde yer alan Ayvalık- Alaşehir – Selçuk bölgesini kapsayacak bir bölge İngiliz, Fransız ve İtalyanların atadığı üçer Osmanlı ve Yunanistan'ın atadığı birer üyeden oluşan bir komisyon tarafından yönetilecektir. Türkiye'den ayrılmış bir bölge olarak kabul edilen bu topraklarda Yunan hükümeti düzenin sağlanması için asker bulundurma hakkına ayrıca Yunanistan kendine ait bir gümrük sistemi kurma hakkına sahip olacaktır. Beş yıl sonrasında bu bölge Milletler Cemiyeti'ne başvurarak plebisit ile Yunanistan'a bağlanma hakkına sahip olacaktır. Ermenistan (88-93.Maddeler) konusunda; Osmanlı'nın Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıması, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illerinin Ermenistan'a

birakılarak, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın saptanması Amerika Birleşik Devletleri Başkanının hakemliğine bırakılacaktır. Özerk Kürt Bölgesi (62-64.Maddeler) konusu anlaşmada Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliği İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerin oluşturduğu komisyon tarafından sağlanabilecek. Kürtler isterlerse bir yıl sonra Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Osmanlı'dan bağımsızlıklarını alabileceklerdir.

Ekonomik nüfuz bölgeleri meselesi ise Londra Konferansı'nda belirlenmiştir.¹⁵⁶ Buna göre; 'İtalyan etki bölgesi; Silifke, Niğde, Aksaray, Akşehir, Afyon, Balıkesir, Aydın, Muğla ve Antalya çevresine içine almaktadır. Fransız etki bölgesi; Diyarbakır, Elazığ, Divriği, Sivas, Tokat, Mersin, Adana ve Maraş çemberine ilişkindir.'¹⁵⁷ İngiltere'nin ekonomik nüfuz bölgesi ise keskin sınırlara sahip olmamakla birlikte petrolün olduğu bölgeleri kapsarken kabaca Türk-Irak sınır bölgesinin kuzeyinin dâhil olduğu bölge olarak kabul edebiliriz. 'Bu antlaşma sadece güdük bir Türk devletine izin vererek Anadolu'nun bölünmesini öngörmekle kalmıyor bu yeni devleti İngiltere, Fransa ve İtalya'nın fiili ortak hâkimiyeti altına sokacak kısıtlamalar da getiriyordu.'¹⁵⁸ Osmanlı'nın anlaşma gereği savaşta kaybettiği Arap ülkeleri (Hicaz, Suriye, Irak), Kıbrıs ve Ege Adaları'nda hiçbir hak talep etmemesi kabul edilmiştir. Türkiye'de yerleşik olarak yaşayan herkesin negatif haklardan yararlanmasının (140-151.Maddeler) önü açılırken Türklerin kendi uyrukluk haklarını kullanmalarının önüne geçilmiştir (123.Madde ve 117.Madde). Askeri Hükümler (152-207. Maddeler) ile Osmanlı'nın kara, hava ve deniz kuvvetleri sınırlandırılmış, Osmanlı'nın sadece sayısı yedi yüzü geçmeyecek sultanın özel koruma birliğinin yanı sıra on beş bin kişilik özel birlikle birlikte toplamda elli bin yedi yüz kişi ile asker sayısı sınırlandırılmıştır. Ağır silahlar bulunması izin verilmeyen Osmanlı'nın donanması tasfiye edilecek, Müttefik Kontrol Komisyonu tarafından sürekli olarak denetime tabi tutulacaktır. Savaş Suçları (226-230 Maddeler) konusunda katliam ve

¹⁵⁶ Helmreich, *a.g.e.*, s.193.

¹⁵⁷ Oran, *a.g.e.*, s.127.

¹⁵⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994, s.72.

tehcir suçları işlemekle suçlananlar yargılanacak. Osmanlı'dan herhangi bir savaş tazminatı istenilmezken tüm borçları da silinecek, kapitülasyonların yeniden uygulanacak ve Osmanlı maliyesi Müttefik Devletler'in oluşturacağı mali komisyonun denetimine tabi bırakılması kararlaştırılmıştır (231-268.Maddeler).¹⁵⁹

Ancak, Osmanlı'nın yıkılış belgesi anlamına gelen, Türklere yaşam alanı bırakmayan hemen hemen tüm toprakların elden çıkması anlamına gelen Sevr Anlaşması Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanıp yürürlüğe girmemiş hukuksal geçerlilik kazanmamıştır. Anlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi onaylamamış, üstelik 30 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti'nin yapmış olduğu anlaşmaların geçersiz olduğuna dair Müttefik Devletleri ve ABD'nin, dışişleri bakanlıklarına bir tamim yollamıştır. Yunanistan dışında kalan hiçbir İtilaf Devleti'de Sevr Anlaşması için onay işlemi yapmazken Türk Kurtuluş Savaşı ile ortaya çıkan durum ve yaşanan gelişmeler ölü doğan Sevr Anlaşması'nı tamamen ortadan kaldırmıştır.

2.2.6. Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı

Kuşkusuz, Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal iç ve dış politikanın oluşturulmasında büyük bir ağırlığı ve belirleyiciliği söz konusudur. Mustafa Kemal Türk tarih sahnesine Harbiyeli bir subay olarak çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde göstermiş olduğu başarıları ile adından söz ettiren Mustafa Kemal askeri ve diplomatik dehası ile Milli Mücadele'nin önderi konumuna gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte savaştan yenik bir şekilde çıkmış olan Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu durumu Mustafa Kemal şu şekilde açıklamaktadır;

'Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Genel Savaşta yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın uzun seneleri içinde, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Genel Savaşa sevkedenler, kendi hayatlarının kaygısına düşerek, memleketten kaçmışlar. Padişah ve halife olan Vahdettin, soysuz, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın başkanlığındaki kabine; âciz, haysiyetsiz, korkak yalnız padişahın iradesi altında ve onunla beraber şahıslarını esirgeyebilecek herhangi bir duruma razı. Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf Devletleri, ateşkes

¹⁵⁹ Mustafa Kemal, *Nutuk*, ed. Mehmet Murat Sezer, İstanbul: Yakamoz Kitabevi, 2008, s.1589-1622.

*hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili, Fransızlar; Urfa, Maraş, Gaziantep, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da, İtalyan birlikleri; Merzifon ve Samsunda İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancıların subay ve görevlileri ve özel adamları faaliyette. ...15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletlerinin oluru ile Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor. Bundan başka, memleketin her tarafında, Hristiyan unsurlar gizli, açık, özel hırs ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce, çökmesine çalışıyorlar.'*¹⁶⁰

Böylesine bir ortamda 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkarak Milli Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal'in dış politika hedefleri bu süreçte şekillenmiştir. Elbette Mustafa Kemal bu süreçte tamamen yalnız değildir. 'Küresel güç dengesinin ve uluslararası siyasi konjonktürün mevcut durumunu çok iyi okuyabilen, ...gerçekçi bir siyaset üretme yeteneğine sahip olan seçkin bir yönetici bir gruba liderlik' ediyordu.¹⁶¹ Ancak 'Türk dış politikasının genel yönelimini belirlemede Atatürk'ün son sözü söylediği bilinmektedir.'¹⁶² Samsun'dan Sivas'a uzanan bu süreçte yaşananlar, kongreler, toplantılar, alınan kararlar ve yayınlanan genelgeler dış politikanın hedeflerini de ortaya koymuştur. Mustafa Kemal 'dış politikanın esaslarını 1919 Erzurum Kongresi'nde saptanıp 28 Ocak 1920 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında kabul edilen Misak-ı Milli'ye dayandırmıştır.'¹⁶³ Misak-ı Milli de ülkenin sınırları çizilmiş, İstanbul, Marmara ve Boğazların güvenliğinin sağlanacağı belirtilmiş, azınlık hakları ve sınırlar dışında kalacak Müslüman halkların temel hakları gözetilerek karşılıklılık ilkesine bağlanmış, kapitülasyonlar tamamen reddedilerek devletin siyasi, adli, mali bağımsızlığı vurgulanmıştır.

Bu dönemde milli mücadelenin temel hedefi; 'ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak'¹⁶⁴ olmuştur. Mustafa Kemal'in Nutuk adlı eserinde belirttiği üzere bu süreçte farklı fikirler ve görüş ayrılıkları da mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını isteyenlerin yanı sıra

¹⁶⁰ Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev) Cilt 1*, çev. Bedia Yazıcı, s.3.

¹⁶¹ Latif Pınar, 'Atatürk'ün Kişilik Özelliklerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları', İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s.11.

¹⁶² Oran, *a.g.e.*, s.74.

¹⁶³ Gülnihal Bozkurt, 'Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 56, 2003, s.918.

¹⁶⁴ Atatürk, *Nutuk*, (ed.) Bedia Yazıcı, s.13.

İngiliz, Amerikan manda ve himayeciliğini isteyenler söz konusu idi. Ancak Mustafa Kemal, Türk milletinin haysiyetli ve onurlu yaşaması için milli egemenliğe dayalı tam bağımsız Türk devleti kurmanın zorunlu olduğunu düşünmüştür. ‘Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir ulusa, uygar insanlık, uşaklıktan üstün bir nitelik yakıştırmaz. Yabancı bir devletin koruma ve kayırmasını kabul etmek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü miskinliği benimsemekten başka bir şey değildir’¹⁶⁵ diyerek bu görüşleri gerçekçi ve akla uygun bulmamış ya istiklal ya ölüm! diyerek kurtuluşun parolasını belirlemiştir. Burada tam bağımsızlık vurgusunun yanı sıra ulusal egemenlik vurgusu da oldukça önemlidir. Çünkü Mustafa Kemal Osmanlı’nın son döneminde şahit olduğu üzere çok milletli bir yapıya sahip olan devletlerin dağılmaya mahkûm olduğunu görmüştür. Türk ulusunun kendi milli egemenliğine dayalı topraklar üzerinde yaşaması gerektiğine inanmıştır.¹⁶⁶ Türk ulusunun yaşayacağı sınırlar Erzurum ve Sivas Kongresi’nde şekillenip son halini alarak ilan edilen Misak-ı Millîde belirlenmiştir.¹⁶⁷ Bu belge sadece Milli Mücadele döneminin değil ondan sonraki devrede de Türk dış politikasının temelini teşkil eden en önemli belgelerin başında gelmektedir.¹⁶⁸

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal’in sahip olduğu bir diğer dış politika hedefi ise; çağdaşlaşma/batılılaşmadır. Mustafa Kemal, düşünce bakımından Batılı bir zihniyete sahipti. Ona göre gelecek toplumlara biçim verecek yapıcı ruhun Batı’da olduğunu düşünüyordu.¹⁶⁹ Mustafa Kemal sahip olduğu dış politika anlayışında Türk ulusunun medeni dünyada layık olduğu seviyeye ulaştırılması gerektiğini hedef olarak kabul etmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu topraklarını doğrudan işgal eden devletler Batılı olsa da Mustafa Kemal bu mücadeleyi

¹⁶⁵ A.g.e., s.15.

¹⁶⁶ Fahri Yetim, ‘Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası’, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, 2006, s.207.

¹⁶⁷ Ömer Küküoğlu, ‘Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü’, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1, 1980, s.320.

¹⁶⁸ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, ‘1919 -1939 Dönemi’, (ed.) Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973) Cilt 1*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Meslek Yüksek Okulu Basımevi, 1987, s.12.

¹⁶⁹ Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2018, s.60.

Batı emperyalizmine karşı vermiştir.¹⁷⁰ Mustafa Kemal, ‘memleketler muhtelifdir; fakat uygarlık birdir ve bir milletin ilerlemesi için bu yegane uygarlığa iştirak etmesi lazımdır’¹⁷¹ ifadesinden açık bir şekilde anlaşılacağı üzere Batı’yı medeniyet ile bir görerek sahip oldukları bilimsel, düşünsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal değerlerin Türk ulusu tarafından benimsemesi ve Türk Milletinin asırlardan beri önüne set olarak çekilen manilerin ortadan kaldırılarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşmasını hedeflemiştir.¹⁷²

Mustafa Kemal her zaman dünyada yaşanan gelişmeleri, diplomasiyi ve dış siyaseti yakından takip etmiş, kurulmayı hayal ettiği Türk ulusunun sahip olacağı devletin çağdaş uygarlıklar arasında hak ettiği yeri almasının etkin bir dış politika ve sağlam temeller üzerine kurulmuş dış ilişkiler sayesinde olabileceğini anlamıştır. Bu nedenle Türkiye’nin dış politikası ve uluslararası alandaki yeri konusu Mustafa Kemal için en öncelikli konulardan biri olmuştur.¹⁷³ Belirlemiş olduğu dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde benimsemiş olduğu ilke ve prensiplerin tespiti bu sürecin anlaşılabilirliğini kolaylaştıracaktır.

Her şeyden önce Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı dış politika hedeflerini belirlerken akılcı ve gerçekçi¹⁷⁴ bir lider olmuştur. Çok uluslu bir devlet yapısının sürdürülemez olduğu, uygulanabilir görünen siyasi yöntemin iç ile uyumlu ulusal siyaset olduğu kanaatindedir. Panturanizm ve Panislamcılık’ın dünya üzerinde ulaşamayacak bir düş olduğunu iddia eden Mustafa Kemal hayalci olmayan gerçekçi bir yaklaşım ile Misak-ı Milli sınırlarını ulusal sınırlar olarak belirlemiştir. Kurtuluş savaşı döneminde de Misak-ı Milli sınırlarına kararlılıkla sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.¹⁷⁵ Aklın ve mantığın halledemeyeceği bir mesele olmadığını, aklın ise mantık ve bilime ihtiyacı olduğunu her defasında vurgulayan Mustafa Kemal gerek Milli Mücadele

¹⁷⁰ Şaban Halis Çalış ve Hüseyin Bağcı, ‘Atatürk’s Foreign Policy Understanding and Application’, *Selçuk Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2003, s.199.

¹⁷¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1-3*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2006, s.90-91.

¹⁷² *A.g.e.*, s.194.

¹⁷³ Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası, <http://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa> (22.04.2020)

¹⁷⁴ Atilla Sandıklı, *Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.141.

¹⁷⁵ Duran, *a.g.e.*, s.41.

dönemi gerek sonrasında yaptığı öngörüler¹⁷⁶, strateji ve planlamalara akılcılıkla yaklaşmıştır.¹⁷⁷

Mustafa Kemal'in dış politikasında benimsediği diğer bir ilke eşitliktir.¹⁷⁸ Osmanlı'nın son döneminde yabancı devletlere verilmiş olan kapitülasyonlar devletlerarasında eşitlikten çok uzak bir şekilde Osmanlının iç işlerine yabancı devletlerin azınlıkları bahane ederek doğrudan müdahalesine imkân veriyordu. Misak-ı Millî her türlü kapitülasyonu reddederek devletlerarası eşitliği savunmuştur. Uluslararası işbirliği konusuna da dikkat eden Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı döneminde yabancı devlet adamları, ülke temsilcileri ile diyalog ve görüşmeyi daima sürdürmüş, 'Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele ederken dahi düşmanla diyalog kapısını açık bırakmıştır. Anadolu'nun hedeflerinin iyi anlatılması için ve bu amaçlar gerçekleştirildiği anda da savaşa derhal son vermek üzere düşmanla barışçı temaslara daima hazır olmuştur.'¹⁷⁹

20 Ekim 1921 tarihinde TBMM ve Fransız Hükümeti arasında yapılan Ankara Anlaşması bunun en iyi örneklerindendir. Fransa eski bakanlarından Henry Franklin-Bouillon ile Mustafa Kemal arasında iki hafta kadar devam eden görüşmeler sayesinde Misak-ı Milli'yi ve yeni Türk devletinin mevcudiyetini kabul eden bir anlaşma yapılabilmiş görüşmelerin nihayetinde Kurtuluş Savaşı'nın güney cephesindeki savaş sona ermiş ve Ankara Anlaşması imzalanmıştır.¹⁸⁰ Yine Milli Mücadele döneminde çok boyutlu ve dengeli tutumu ile Mustafa Kemal, batıya karşı Sovyet Rusya ile bir ittifak anlaşması yapmaya çalışmıştır. Sevr Anlaşmasının tevdi edildiği gün 11 Mayıs 1920 tarihinde Ankara Hükümeti bu amaçla Moskova'ya Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet göndermeyi ihmal etmemiş, bu yolla Sovyet Rusya'dan ekonomik ve askeri yardım almayı başarmıştır.

¹⁷⁶ Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011, s.25.

¹⁷⁷ A. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (ed.) Arı İnan, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007, s. 251.

¹⁷⁸ Sandıklı, *a.g.e.*, s.147.

¹⁷⁹ Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu, 'Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 1985, s.463.

¹⁸⁰ Andrew Mango, *Atatürk*, çev. Füsün Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000, s.367.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kurtuluş Savaşı Döneminde

İkili ve Çok Taraflı İlişkiler

3.1. Batı ile İlişkiler

3.1.1. İngiltere ile İlişkiler

Osmanlı ile İngiltere arasındaki ilişkilerin geçmişi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır.¹⁸¹Uzun süre Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasında Osmanlı'ya destek veren İngiltere, 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi'nden sonra Osmanlı'nın yıkılışının kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Bu noktadan sonra Osmanlı topraklarından pay alarak Rusya'nın etkisini kırmayı ve sömürgelerini güvence altına almayı hedeflemiştir. Osmanlı'nın mevcut durumundan faydalanarak Mısır ve Kıbrıs gibi stratejik öneme sahip noktaları elde etmiş ancak Osmanlı ile çıkar farklılıkları sebebiyle 1. Dünya Savaşı'nda karşıt bloklarda yer almışlardır. 1.Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı toprakları üzerinde yaptıkları paylaşım planlarını uygulamaya koymak isteyen İngiltere bu sayede Hindistan ve yolu üzerindeki sömürgelerini, Ortadoğu'da yer alan petrolü doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde kontrol altına almaya çalışmış, Sovyet Rusya'ya karşı bir set kurmak, Osmanlı'nın hilafet makamını kullanabilmek istemiştir. İngiltere bunu kendisine bağımlı küçük, güçsüz bir Osmanlı Sultanlığı, Anadolu'da maşa olarak kullanabileceği bir Yunanistan, Kürt ve Ermeni devletleri ve Arap coğrafyasında kurulacak küçük Arap şeyhlikleri ile bölgede etkisini devam ettireceğini düşünmüştür.¹⁸² Ancak bu planın uygulanmasını sağlamak oldukça sorunlu hale gelmiştir. İngiltere kendi içerisinde yaşadığı problemlerin (bağımsızlık ve işçi hareketleri, ayaklanmalar) yanı sıra müttefikleri ile girdiği çıkar anlaşmazlıkları (gizli anlaşmalarda yapılan değişiklikler), Avrupa'nın istikrarsız mevcut durumu ve Anadolu'daki Milli Mücadele hareketi gibi pek çok faktör işin içine girmiştir.

¹⁸¹ Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ingiltere-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (24.04.2020)

¹⁸² Oran, *a.g.e.*, s.139.

Türk-İngiliz ilişkilerinde İngiltere'nin manda ve himayesini isteyen 'kendisinin ve umutlarının önce Allah'a, sonra da İngiliz hükümetine bağladığını'¹⁸³ ifade eden sultan ve İstanbul Hükümeti söz konusuydu. Mondros Ateşkesi'nin hükümlerini uygulamaya koyup işgallere başlayan İngiltere, Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un Paris Barış Konferansı'nda İtalya'ya vermeyi vaat ettiği toprakları (Trakya'nın bir bölümünü ve İzmir) karar değişikliği ile Yunanistan'a vermeyi uygun görmüştür. Lloyd George, Yunanlılara harekete geçmezlerse İtalyanların Anadolu'dan koskoca bir parçayı yutabileceklerini telkin etmesi üzerine Yunanlılar İzmir'i işgale başlamışlardır.¹⁸⁴ İşgaller karşısında İstanbul Hükümeti etkisiz kalırken Mustafa Kemal Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele hareketini başlatmıştır. Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu kurtuluş hareketi ve örgütlenme çabaları İngiliz Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir.

İngiliz Hükümeti Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hükümlerinin uygulanması, ordunun silahlarının teslim alınarak terhis edilmesi ve bunların denetlenmesi amacıyla Yarbay Henry Rawlinson'ı Karadeniz bölgesi¹⁸⁵, Erzurum ve çevresi için görevlendirmiştir. Rawlinson'ın esas görevi ise; kurulması planlanan Ermeni devletinin olanaklarını araştırmak, ordularının silahlarını toplamak, toplanan silah ve cephaneleri Kafkasya'da yer alan Ermenilere götürmek ve Anadolu'da başlayan hareketliliğin ne olduğunu İngiliz Hükümetine bildirmesidir.¹⁸⁶ Londra'dan Batum'a oradan da Erzurum'a ulaşan Yarbay Rawlinson, Erzurum Kongresi öncesi Mustafa Kemal ile görüşme talebinde bulunmuş görüşmede kongrenin yapılmamasının münasip olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal, 'Kongre muhakkak toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet buna karar vermiştir' diyerek tepkisini ifade etmiştir. Rawlinson bunun üzerine İngiliz Hükümeti'nin buna izin vermeyeceğini ifade etmişse de Mustafa Kemal, ne hükümetinizden, ne de sizden müsaade istemedik ki, böyle bir müsaadenin, verilip verilmeyeceği bahis mevzuu olsun'¹⁸⁷ diyerek

¹⁸³ Turgut Turhan, 'İzmir'in İşgali ve Bir Osmanlı Gazisi: Kambur İzzet Paşa', *Kıbrıs Gazetesi*, 22 Mayıs 2011.

¹⁸⁴ Köylü, *a.g.m.*, s.153.

¹⁸⁵ Resul Yavuz, 'Milli Mücadele'nin Başlarında İngiliz İstihbarat Servisi'nin Trabzon'daki Faaliyetleri', *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2017, s.113.

¹⁸⁶ Yavuz Özdemir, 'İngiliz Yarbayı Rawlinson – Mustafa Kemal Görüşmeleri', *Atatürk Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 1997, s.60.

¹⁸⁷ Özdemir, *a.g.m.*, s.62-63.

kararlılığını ortaya koyup konuyu kapatmıştır. Kongrenin yapılmasına engel olamayan Rawlinson, kongrede yer alan delegelerle bir takım görüşmeler yaparak İngiliz mandasının kabulünü sağlamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Anadolu'dan ayrılmadan önce son kez görüşme talebinde bulunan Rawlinson'la görüşen Mustafa Kemal; istikbal ihtimallerinden ve o gün kabul edilen Misak- Milli'nin muhtemel emellerinden bahsetmişlerdir. Türk milliyetçilerin gerçek maksadını, gayretlerini ve siyasetlerini ortaya konan Misakın temel maksadını anlatma imkânı bulmuştur.¹⁸⁸

İngiliz istihbarat servisinin Anadolu da en önemli adamı olarak kabul edilen Rawlinson, Londra'ya dönüşünde İngiliz Savunma Bakanlığı'na Erzurum Kongresi Bildirisi'nin bir çevirisi Anadolu'daki durum hakkında bilgilendirme raporu sunmuştur. Anadolu hareketinin ihtilalci bir niteliği olduğunu, öteki illerin desteklerini almayı planladıklarını, Ermenilere hiçbir şekilde toprak verilmeyeceğini gerekirse silahlı mücadeleler içerisine girileceğini, Mustafa Kemal'in Bolşevizm'e karşı bir ilgisinin olmadığını kendisine belirttiğini, İstanbul hükümetini ve padişahı tanımadıklarını ve bu ihtilalin şansının büyük olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁹ Rawlinson'ın yapmış olduğu görüşmeler ve yazmış olduğu raporlar karşısında İngiliz diplomasisi başı Lord Curzon Mustafa Kemal'in liderliğini yaptığı hareketinin amaçlarını ve Bolşevizm ile ilişkisinin boyutlarını anlamaya çalışmıştır. İngiliz Hükümeti Osmanlı ile henüz başlamamış olan barış görüşmelerini ve Fransızların durumunu göz önüne alarak durum değerlendirmesi yapmak istemiştir.¹⁹⁰ Ancak İngiliz Hükümeti Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu harekete doğrudan temaslar kurmaktan kaçınmış, Anadolu'da başlayan siyasi-ideolojik hareketin anlamını kavrayamadan daha çok Bolşeviklerin desteklediği bir hareket olarak algılamışlardır. Bu algının oluşmasında Mustafa Kemal'in hareketi finanse edip askeri yardım almak gibi pragmatist sebeplerle Sovyetlerle yakın ilişkiler kurması ve antiemperyalist söylemler içerisinde olmasının da etkisi vardır.

¹⁸⁸ Güven, *a.g.e.*, s.43.

¹⁸⁹ *A.g.e.*, s.49.

¹⁹⁰ Resul Yavuz, 'Milli Mücadele Yıllarında Sovyet Rusya ve İngiltere ile Diplomatik Temaslar', İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s.51.

Anadolu'daki hareketlerden rahatsız olan İtilaf Devletleri güçleri, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmiş ve Mebusan Meclisini kapatmışlardır. İşgalin geçici mahiyette olup maksatlarının Osmanlı sultanının durumunu korumak olduğu ileri sürmekteyseler de İstanbul'un işgaline yönelik tepkiler çığ gibi artmıştır.¹⁹¹ Mustafa Kemal, İstanbul'un işgaline yönelik olarak çektiği protesto telgraflarında da İngiliz Hükümeti ile doğrudan teması olmadığı için posta yolu ile ulaşımını sağlamıştır. Mustafa Kemal protesto notasında; 'yirminci medeniyet ve insaniyet asrının mukaddes saydığı bütün esaslara, hürriyet, milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün insanlık cemiyetlerine esas olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri vücuda getiren genel insanlık vicdanına aykırı' olduğu ifade ederek Anadolu'daki bazı İngiliz subaylarının tutuklanması emrini vermiştir.¹⁹²

Mustafa Kemal'in Anadolu'da gittikçe güçlenmesi ve milli hareketin siyasi ve hukuki teşkilatının tamamlanmasından sonra askeri dönemi başlamıştır. Anadolu'da işgallere devam eden Yunan birliklerini durdurmak maksadıyla 6-11 Ocak 1921 tarihinde Eskişehir açıklarında yapılan I. İnönü Muharebesi Yunan kuvvetlerinin durdurması ve Ankara'nın zaferi ile sonuçlanmıştır.¹⁹³ 3 Aralık 1920 tarihinde Ermenistan ile imzalanan Gümrü Anlaşması'nın yanı sıra 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile imzalanan Moskova Dostluk Anlaşması'nın Ankara'ya sağlamış olduğu tanınma ve diplomatik meşruiyet Türk- İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasını da mümkün kılmıştır.

21 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilen 2. Londra Konferansı'na İstanbul Hükümeti ile birlikte davet edilen Ankara Hükümeti, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey aracılığıyla İngiliz Hükümeti ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, hatta Bekir Sami Bey yetkisi dışına çıkarak Ankara'yı bilgilendirmeden tutsakların salınması konusunda bir anlaşma imzalamıştır.¹⁹⁴ Milli mücadelenin gereklerine uygun olarak hareket etmediği gerekçesi ile görevinden alınan Bekir Sami yerine

¹⁹¹ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız.. *a.g.e.*, s.13.

¹⁹² Yakut, 'Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası', *a.g.e.*, s.40.

¹⁹³ Hüsnü Özlü, 'Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 82, 2012, s.30.

¹⁹⁴ Resul Yavuz, 'Milli Mücadele Yıllarında Sovyet Rusya ve İngiltere ile Diplomatik Temaslar', *a.g.e.*, s.83.

Yusuf Kemal (Tengirşek) getirilmiştir.¹⁹⁵ 2. Londra Konferansı'nda İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nda sadece küçük değişiklikler yapmak istemiş Türk delegeler de buna şiddetle karşı çıkmışlardır. Bir sonuç alınamadan dağılan konferansın ardından İngiliz Hükümeti, Yunanistan'ı harekete geçirerek işgallerin yeniden başlamasını sağlamıştır.

İngilizler uzun süre Mustafa Kemal'in liderliği yaptığı Ankara Hükümeti ve Milli Mücadele hareketini görmezden gelmeye çalışmış Mustafa Kemal'i sıradan bir asker olarak görmeyi tercih etmiştir. 22 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen ve Kurtuluş Savaşı'nda dönüm noktası olarak kabul edilen Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra İngilizler de bir takım farklı görüşler ortaya çıkacak ve Ankara ile diplomatik temasların kurulması düşüncesi yer edinmeye başlayacaktır. Ankara Hükümeti'nin lideri Mustafa Kemal ile bir an önce iletişime geçmesini telkin eden Winston Churchill ve Bağdat Komiseri Sir P. Cox iletişime geçmek konusunda ısrarcı olmuştur. İngiliz diplomasisinin lideri konumunda olan Lord Cuzon da bu fikre sıcak bakmaya başlamış Japonya'nın İstanbul Temsilcisi Sadatsuchi Uchida iletişimi sağlamaya çalışsa da bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.¹⁹⁶ Sakarya Muharebesi'nde Ankara'nın elde etmiş olduğu başarılarından sonra Yunanistan ile de bir sonuç alınmayacağına farkına varan Batılı devletler Ankara ile diplomatik temaslar içerisine girmenin yollarını aramıştır. Bu konuda İngiltere, Yunanistan ve İtalya ile çıkar çatışmaları içerisine giren ve işgalleri sürdürmek konusunda isteksiz olan Fransa daha erken davranarak, Ankara Hükümeti ile gayri resmi temaslar içerisine girmeye başlamış ve Mustafa Kemal ile Franklin-Bouillon arasında yapılan temaslar da sonuç vermiştir. 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa Cumhuriyeti ve Ankara Hükümeti arasında yapılan Ankara Anlaşması ile yeni Türk Devleti, Fransa tarafından tanınmış ve Anadolu'nun güney cephesindeki savaş resmen sona ermiş Türkiye'nin güney sınırı

¹⁹⁵ Dışişleri Bakanları Listesi, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa> (25.04.2020)

¹⁹⁶ Yavuz, *a.g.m.*, s.89.

belirlenmiştir.¹⁹⁷ Bu anlaşma ile müttefikler arasındaki birlik bozulmuş ve İngiliz Hükümeti tek başına kalmıştır.¹⁹⁸

Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki temaslardan rahatsızlık duyan İngiltere, Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti'nin aracılık sağlayarak görüşmelere geçilmesi kararlaştırılmış ve Charles Harrington görevlendirilerek bir barış anlaşması yapılması fikri ortaya konulmuştur. Ancak bu girişiminde İngiltere'nin kendi içerisinde yer alan fikir ayrılıkları sebebi ile sonuçsuz kalmış barış müzakereleri yapmak için temas kurmanın gereksiz olduğu düşünülmüştür.¹⁹⁹ 1922 yılına gelindiğinde Türk- Yunan mücadelesini sona erdirmek ve Sevr'i revize etmek adına İngiliz Hükümeti, Paris'te gerçekleştirilecek bir konferansın hazırlıkları içerisine girmiştir. Bu süreçte Ankara Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal, İtalya, Fransa, İngiltere ve ABD Komiserleri ile görüşmek üzere Avrupa'ya geçmiştir. Yaptığı temaslarda Milli Mücadele hareketini, kurulacak olan bağımsız Türk Devleti'nin sınırlarını, kapitülasyonlar, azınlıklar ve Boğazlar konusu hakkında bu ülkelerin temsilcilerini bilgilendirmeye çalışmıştır. İngiliz Hükümeti adına Lord Curzon ile de görüşme gerçekleştirmiş ancak Curzon, Ankara'nın Sovyetler ile olan yakın temasını ve yapılan anlaşmaların kendileri için sorun oluşturduğunu ifade ederek sadece Sevr Anlaşması'nda ufak tefek değişikliklerin kabul edilebileceğini ifade etmiştir.²⁰⁰ Yusuf Kemal Bey ve beraberindeki heyet tarafından bu teklif kabul edilmemiş ve yapılan temaslarda sonuçsuz kalmışsa da İngiliz Hükümeti Ankara'nın Irak ve özelde Musul üzerine gerçekleştirebileceği herhangi bir askeri operasyondan çekinmeye başlamıştır. Tüm bu temaslardan sonra İngiltere-Ankara arasındaki ilişkiler duraksama dönemine girmiş sadece gayri resmi olarak Fethi Okyar temaslarda bulunarak uzlaşma çağrısında bulunmuş ancak İngiliz Hükümeti kayıtsız kalmıştır.

26 Ağustos - 9 Eylül 1922 tarihleri arasında Türk ordusu Türk ordusunun Yunan kuvvetlerine karşı büyük bir saldırıya geçmiş; Türk Ordusu İzmir'e girerek

¹⁹⁷ Mango, *a.g.e.*, s.367.

¹⁹⁸ Yakup Kaya ve Görkem Ozan Özalp, 'Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti ile Fransa Arasındaki İlişkilerin Gelişimi ve İngiltere'nin Sürece Tepkisi', İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s.177.

¹⁹⁹ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989, s.235.

²⁰⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s.236.

Yunan Ordusu'nun Anadolu'yu tamamen çıkarmışlardır.²⁰¹ Ankara'nın bu başarısı üzerine panik havası içerisine giren İngiliz Hükümeti, Yunanistan'ın aradan çıkması ile Türk orduları ile doğrudan karşı karşıya kalma ihtimalini göz önünde bulundurmuş Mustafa Kemal ile temas kurmanın gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri Sir P. Cox Türklerin bu zaferinin ardından 'parlak stratejisi ve büyük taktikleri ile Mustafa Kemal, Yunan saldırısını ezdi' şeklinde ifade etmiş ve ısrarla barış görüşmelerinin yapılmasını savunmuştur.²⁰² Türk ordularının İzmir'den sonra Çanakkale'ye yönelmesi İngiliz Hükümeti'nde büyük endişe yaratmış, Türk ordusunun İngiliz-Fransız kontrolündeki Boğazlar Tarafsız Bölgesi'ne ilerlemesiyle Çanakkale Krizi (Çanak Olayı) denilen siyasi ve askeri bir kriz ortaya çıkmıştır. Tarafsız bölge üzerinden İstanbul'a doğru ilerlemeye başlayan Türk orduları karşısında Sevr Antlaşması'nı ihlal edildiği gerekçesi ile İngiltere ve dominyonları tarafından Türkiye'yi bir savaş ilan edilebileceği tehdidi Lloyd George tarafından yapılmıştır.²⁰³ Bu konu hakkında Fransa ile temasa geçen İngiltere Hükümeti, Fransa'nın konuya kayıtsız kalarak birliklerini bu bölgeden çekme kararı alması ve İngiltere'nin de Ankara ile barış görüşmeleri yapması konusunda teşvik etti.²⁰⁴ İngiliz halkının Türkler ile yeni bir savaşa girmeyi reddeden kesin tavrı, İtalya, Romanya ve Sırbistan'ın Çanakkale'ye savaşmak için herhangi bir kuvvet göndermeyeceklerini açıklaması, Mustafa Kemal'in tutumu üzerine İngiltere Trakya'dan çekilme kararı almış ve Mustafa Kemal'in emri ile ordu durmuştur. Yapılacak Mudanya Ateşkes Anlaşması için bir araya gelen taraflar İngilizlerin Doğu Trakya'dan çıkması ve İstanbul, Boğazlar ve İzmir'e girmemeyi kabul etmiştir. Bu kriz, İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un Yakındoğu politikasının çökmesine ve iktidarını kaybetmesine sebep olmuştur.²⁰⁵ Mudanya görüşmeleri sonrasında İngiliz ve Türk Hükümetleri arasındaki görüşmeler Lozan'da gerçekleştirilecek olup en temel konu ise Musul meselesi olacaktır.²⁰⁶

²⁰¹ Selek, *a.g.e.*, s.707.

²⁰² Şimşir, *a.g.e.*, s.317.

²⁰³ Alexander Lyon Macfie, 'The Chanak Affair (September–October 1922)', *Balkan Studies*, Cilt 20, Sayı 2, 1979, s.309.

²⁰⁴ Şimşir, *a.g.e.*, s.343.

²⁰⁵ Tuncer, *a.g.e.*, s.66.

²⁰⁶ İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu, 'Lokarno ve Musul Kışkacında Türk Dış Politikası', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, 2016, s.641.

3.1.2. Fransa ile İlişkiler

I. Dünya Savaşı'nın sonunda galip devletler tarafında Fransa'da yer almıştır. Savaş sonrasında İtilaf Devletleri ve Osmanlı arasında yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması gereği Osmanlı Ortadoğu'da yer alan topraklarından (Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak) çekilmeyi kabul ederek bu bölgelerde yer alan ordularını terhis etmiştir. 1916 yılında Fransa'nın İngiltere ile Osmanlı'nın topraklarının paylaşımına yönelik yapmış olduğu Sykes-Picot Anlaşması'nda²⁰⁷ Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru Beyrut'ta dâhil bütün kıyı bölgesi, Adana ve Mersin Bölgeleri Fransa'ya bırakılmıştır.²⁰⁸ Yani anlaşmaya göre; Musul dâhil olmak üzere Suriye'nin kuzeyi Adana özellikle Çukurova Bölgesi (Fransa'nın dokuma sanayisi için pamuk) ve Mersin, Maraş, Antep ve Hatay (Kilikya Şehirleri olarak tabir edilmekte) Fransa'nın hâkimiyeti altında olacaktır.²⁰⁹

Fransız birlikleri Anadolu'nun güneyinde çıkarma yaptığı sırada 6 Aralık 1918'de Kilis, 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş, 24 Mart 1919'da ise Urfa'yı ve 15 Kasım 1918'de Musul İngiliz birliklerince işgal edilmiştir.²¹⁰ Anlaşma gereği Fransızların kontrolü altında olması gereken bölgenin İngilizlerce işgal edilmiş olması iki devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermiş Fransız kamuoyunca İngilizlerin tutumuna karşı tepkiler oluşmuştur. Bu gerginlik 15 Eylül 1919'da Fransa ile İngiltere arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi²¹¹ ile çözülmüş, Musul'un İngilizlere bırakılması karşılığında İngilizler işgal ettikleri topraklardan çekilerek yerlerini Fransızlara bırakmışlardır.²¹² Fransızlar, 29 Ekim 1919'da Kilis'i, 30 Ekim 1919'da Maraş ve Urfa'yı, 5 Kasım 1919'da Antep'i işgal etmişlerdir. Fransızların bu işgalleri karşısında Ankara Hükümeti adına Mustafa Kemal, 16 Kasım 1919 protesto bildirisi yayımlayarak tepkisini ortaya koymuş ve Suriye'de yaşayan

²⁰⁷ The Sykes-Picot Agreement: 1916, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/sykes.asp (26.04.2020)

²⁰⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010, s.164-165.

²⁰⁹ Mahmut Bolat, 'Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri', *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 7, Sayı 1, 2006, s.59.

²¹⁰ İstiklal Harbinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, <https://web.archive.org/web/20080814024554/http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=256> (26.04.2020)

²¹¹ Helmreich, *a.g.e.*, s.137.

²¹² Kaya ve Özalp, *a.g.m.*, s.149.

Arapları harekete geçirmeye çalışmıştır.²¹³ Fransızların bu işgalleri gerçekleştirirken birliklerine Ermenileri taşeron ve leyjon olarak dâhil etmiş ve bu sayede Kilikya bölgesinin Ermenileştirilmesini sağlamayı hedeflemişlerdir.²¹⁴ Ancak işgallere karşı tepkiler giderek büyümeye başlamış özellikle Ermenilerin bölge haklarına kötü muamelesi tepkilerin şiddetlenmesine sebebiyet vermiştir. Kuva-yı Milliye Birlikleri'nin işgallere karşı güçlü direniş karşısında durumu kontrol altında tutmakta zorlanan Fransa, Mustafa Kemal'in teşviki ile Arapların isyana geçmesinden çekinmiştir. Fransa, Ankara ile muhtemel bir barış görüşmesi yapmak için gayrı resmi şekilde ilk temasa geçerek Fransa'nın Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri Georges Picot'u görevlendirmiştir.

5-6 Aralık 1919 tarihleri arasında Sivas'ta Mustafa Kemal ve Picot arasında bir takım görüşmeler gerçekleştirilmiş. Picot, Mustafa Kemal'e Fransızların işgal etmiş olduğu Kilikya bölgesinin boşaltılması karşılığında bir takım ekonomik hak ve ayrıcalıklar karşılığında Ermenilerin yerel halka saldırmayacağı şeklinde bir anlaşma talebinde bulunmuştur. Erzurum ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlar konusunda ısrarcı davranan Mustafa Kemal; 'Bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir'²¹⁵ ifadeleri açıktır ki Picot ile bir anlaşma sağlayamamıştır.²¹⁶ Her ne kadar anlaşma sağlanamamış olsa da Milli Mücadele'nin Batılı ve İtilaf Grubunda yer alan bir devlet tarafından muhatap alınarak görüşmeler gerçekleştirilmesi ilişkilerin seyri için olumlu bir adım olarak kabul edilmektedir.

Fransızlar Kurtuluş Savaşı'nın Güney Cephesi'nde sert direniş hareketleri ile karşılaşmışlar ve ağır kayıplar vermişlerdir. Suriye mandası tehlike altına girmeye başlamış Fransız askerleri esir olarak Ankara'nın eline geçmiştir.²¹⁷ Ankara ile yeniden temasa geçme gereği duyan Fransız yönetimi resmi olarak Ankara'yı muhatap kabul etmiş ve görüşmelerde bulunmuştur. 30 Mayıs 1920 tarihinde gerçekleştirilen görüşme de 20 gün sürecek olan ateşkes anlaşması yapılmıştır. Mustafa Kemal'in bu

²¹³ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, (1917-1938), s.134-135.

²¹⁴ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.185.

²¹⁵ Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 1, çev. Bedia Yazıcı, s.441.

²¹⁶ Güven, a.g.e., s.103.

²¹⁷ Kaya ve Özalp, a.g.m., s.155.

ateşkesi kabul etmesinin altında yatan sebepler arasında İstanbul'un artık muhatap olarak kabul edilmeyip Ankara Hükümeti'nin resmi olarak tanınmasını, Kuva-yı Milliye'nin yeniden toparlanmasını sağlamayı hedeflediğini ifade etmiştir.²¹⁸ O dönemin şartları ele alındığında bu Ankara Hükümeti için siyasi olarak bir dönüm noktasıdır. Fransızlar, Zonguldak Ereğli bölgesine asker çıkararak yapılan ateşkes anlaşmasına uymamış ve anlaşma en nihayetinde hükümsüz kalmıştır.

Tüm bu süreçte Fransa'da mevcut yönetim değişmiş Başbakan Georges Clemenceau yerine barış yapmaya daha ılımlı olduğu bilinen Aristide Briand göreve gelmiştir.²¹⁹ Ankara ile anlaşma niyetinde olan Fransız Yönetimi, Dışişleri Bakanı Bekir Sami ile Londra Konferansı'ndan sonraki süreçte bir takım temaslarda bulunmuştur. Bu temaslar sonucunda Bekir Sami ile Fransız Başbakanı Briand arasında 11 Mart 1921 tarihli anlaşma imza edilmiştir.²²⁰ Bu anlaşmaya göre iki hükümet arasında düşmanlık son verilerek karşılık olarak çeteler ve örgütler silah bırakması yapması ile savaşa son verilmesi, Anadolu'da yer alan jandarma kuvvetleri içerisinde Fransızların da yer alması, bazı illerde ve Fransızların boşaltmayı kabul ettiği yerlerde ekonomik ayrıcalıklar tanınması ve Ergani madenlerinin işletme imtiyazlarının Fransızlara verilmesi gibi maddeler içermektedir.²²¹ Mustafa Kemal'in bilgisi dışında yapılan bu anlaşma Milli Mücadele'nin esaslarına uymadığı gerekçesi ile TBMM tarafından reddedilerek geçersiz sayılmış ve Bekir Sami görevden alınmıştır. Ancak Batı'ya karşı tamamen kapıları kapatmamak ve diplomasi kanalını açık bırakmak için Mustafa Kemal stratejik bir davranış sergilemiş ve Ankara Hükümeti Paris Temsilcisi Nihat Reşar Belger aracılığı ile bu anlaşmanın kabul edilemeyeceğini ancak yeni anlaşma yapmaya hazır olduklarını ifade etmiştir.²²²

²¹⁸ Cengiz Çetintaş, *TBMM Tutanaklarında Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa Savunmaları ve Ankara Anlaşması (1920-1921): TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı*, E-Book: Cengiz Çetintaş, 2017, s.16.

²¹⁹ Hülya Baykal, 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, 1991, s.474.

²²⁰ Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev) Cilt 1*, çev. Bedia Yazıcı, s.573.

²²¹ Çetintaş, *a.g.e.*, s.51.

²²² Londra Konferansı'ndan Dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İmzaladığı Sözleşmeler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, <https://www.atam.gov.tr/nutuk/londra-konferansindan-donen-disisleri-bakani-bekir-sami-beyin-imzaladigi-sozlesmeler> (27.04.2020)

Fransa ile yapılan anlaşmanın TBMM tarafından onaylanmamış olmasına rağmen ikili ilişkiler devam ettirilerek görüşmeler sağlanmıştır. İngiltere ile ilişkileri oldukça sorunlu hale gelen Fransa, Anadolu’da kalıcı olamayacağını anlamış ve Ankara’nın gücünün farkına varıp yeni bir savaşın maliyeti altına girmek istememiştir. TBMM Hükümeti Sami-Briand arasında yapılan anlaşmayı Misak-ı Milli esaslarına uygun hale getirerek 18 Mayıs 1921 tarihinde Fransa’ya teklif etmiştir. Anlaşmaya açık olan Fransız Hükümeti, TBMM ile görüşmesi adına Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Henri Franklin-Bouillon’u Ankara’ya göndermiştir. Ankara’da Türk Heyeti ve Mustafa Kemal ile yapılan görüşmeler sırasında verilen mücadelenin amacı, Misak-ı Milli Bouillon’a anlatılmıştır. Tutumunu en nihayetinde değiştiren Fransa ile yeni bir anlaşmanın hükümleri belirlenmiştir. Anlaşmanın imzalanması konusunda ihtiyatlı tavrını devam ettiren Fransa, Sakarya Meydan Muharebesi’nin TBMM Hükümeti’nin zaferi ile sonuçlanması Türk milletinin kurtuluş mücadelesini kazanacağına olan inancını pekiştirmiştir. Fransa adına Franklin Bouillon ve TBMM adına Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal arasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması²²³ imzalanmıştır.²²⁴ Bu anlaşma Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Fransa arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmuştur.²²⁵

Yapılan Ankara Antlaşması maddelerinde; savaş durumunun sona erdiğini, Türk ve Fransız savaş tutsaklarının serbest bırakılması, iki ay içerisinde Fransız kuvvetlerin belirlenen sınırın kuzeyine çekilmesi ve boşaltılan topraklarda genel affın gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. TBMM’nin Misak-ı Milli’de belirtilen azınlık haklarına riayet etmesi, İskenderun’da özel bir yönetimin kurulması, kararlaştırılan sınırın net bir şekilde çizilmesi için bir komisyonun görevlendirilmesi yer almıştır. Ayrıca Osmanlı Hanedanı’nın kurucusu Osman Bey’in babası Süleyman Şah’ın Ca’ber Kalesi’nde bulunan ve Türk Mezarı olarak bilinen kabri ve çevresi Türkiye’nin malı olarak kabul edilip burada Türk Bayrağı çekilebilecektir. Bağdat demiryolunun Anadolu içerisinde Adana bölgesinde kalan kısmı da dâhil olmak üzere işletme, taşıma

²²³ Ankara Antlaşması 1921, T.C. Dışişleri Bakanlığı Kurucu Antlaşmalar, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Kurucu_Antlasmlar/1921-ankara-antlasmasi.pdf (27.04.2020)

²²⁴ Hüseyin Bulut, ‘Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri’, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, 2018, s.540.

²²⁵ Türkiye-Fransa İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (27.04.2020)

gibi hak ve ayrıcalıkların verilmesi kabul edilmiştir. Türkiye ve Fransa arasında gümrük sözleşmesi yapılması kararlaştırılmış, Kuveik suyunun hakkaniyetle paylaşılması ve son olarak sınırların belirlenmesi ile yerleşmiş yahut göçebe olan halkın mağduriyet yaşamaması konusunda gerekli uygulamaların yapılması kararlaştırılmıştır.

Ankara Anlaşması'nın en büyük önemi Ankara Hükümeti Batılı büyük bir devlet olan Fransa ile bir anlaşma yapmış de jure (hukuken, kanunen) tanınmıştır. Milli Mücadele'de kullanılmak üzere Fransız askerler çekildikleri bölgelerde silah ve cephane bırakmışlardır. Fransız askerlerinin işgal bölgesinden çekilmeleri ile Kurtuluş Savaşı'nın güney cephesindeki savaş sona ermiş sınırlar belirlenmiş (Hatay, İskenderun hariç) ve güney cephesinde savaşıyan askerler doğu cephesine kaydırılmıştır. İtilaf devletleri arasındaki anlaşmazlıklar daha belirgin hale gelmiş, İngiltere'nin Ankara'ya karşı tutumu değişmiştir.²²⁶ Lozan Anlaşması'na giden süreçte Türkiye'den yeni imtiyazlar elde etme konusunda niyetli olan Fransa'nın, Büyük Taarruz neticesinde elde edilen Türk zaferi karşısında İngiltere ve Yunanistan'la arası daha çok açılmıştır. Mudanya Mütarekesi'nin görüşmelerine dâhil olan Fransa, Lozan Anlaşması'nın imzacıları arasında yer almıştır. Ankara Anlaşması, Lozan Anlaşması'na da dâhil edilerek geçerliliği günümüzde korumaktadır.²²⁷

3.1.3. Amerika ile İlişkiler

Osmanlı ile Amerika'nın ilişkileri 18.yüzyıla uzanıyor olsa da iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunluğu üst düzeyde olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesi karşısında tarafsız bir tutum benimseyen Amerika Birleşik Devletleri, 2 Nisan 1917 tarihinde kendisinin de savaşa dâhil olması ile Osmanlı diplomatik ilişkilerini 20 Nisan 1917 tarihinde tamamen kesmiştir.²²⁸ Savaş esnasında doğrudan bir çatışma ya da karşılaşma yaşamayan iki ülkenin yeniden savaşın bitiminden sonra yapılan Paris Barış Konferanslarında bir araya gelecektir. 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın tüm dünyaya ilan ettiği On Dört

²²⁶ Ateş, *a.g.e.*, s.87.

²²⁷ İsmail Soysal, 'Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)', *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2011, s.327.

²²⁸ Tuncer, *a.g.e.*, s.113.

İlkesinin belirlediği prensipler dâhilinde Türk-Amerikan ilişkileri şekillenecektir. Wilson İlklerinde Osmanlı toprakları ile ilgili yer alan 12.Madde Ankara'nın bağımsızlık gerekçelerinden biri olacaktır. Ancak 12.Maddeye göre; Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik hakkının tanınmasının yanı sıra imparatorluk yönetimi altında yaşayan diğer uluslara özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmasını da içermektedir.²²⁹ Azınlıklara karşı verilen özerklik hakkı İzmir'in Yunanistan tarafından işgalini mümkün kılarken aynı zamanda Anadolu'da Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasının önünü açmaktadır. Amerika'nın Ermeni haklarını savunuculuğunu üstlenmesinin geçmişi Osmanlı'ya dek uzanmaktadır. Osmanlı içerisinde daha fazla nüfuz sahibi olup imtiyazlardan yararlanmak isteyen Amerika, Osmanlı'nın aleyhine misyonerlik faaliyetleri içerisine girmiş, Osmanlı içindeki Ermenilerin Protestan mezhebine geçmesini sağlayıp Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmiştir.²³⁰ Hatta bu girişimleri daha ileri götürerek 1895 yılında Ermeniler lehinde Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde ABD Senatosu'nda bir takım kararlar almıştır.²³¹

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni sorununu Amerika'ya mal etmek istemesi ve Başkan Wilson'ında Ermeni Devleti kurulması için istekli olması Amerika'yı harekete geçirmiştir tabi bunda 1914-1915 yıllarında yaşanan olayların ve ABD'de yer alan Ermeni lobilerinin Türkiye aleyhtarlığına yapmış olduğu propaganda faaliyetlerinin de etkisi büyüktür.²³² Kurulması planlanan Ermeni devletinin imkânlarını araştırmak üzere ABD Senatosu tarafından General James Harbord ve beraberinde bir heyet bölgeye gönderilmiştir.

Anadolu'ya 2 Eylül 1919 tarihinde ulaşan General Harbord ve beraberindeki heyet bölgede incelemeler yapmaya başlayacaktır. Anadolu'daki Milli Mücadele hareketinden haberdar olan General Harbord incelemeler kapsamında Sivas'a geçerek

²²⁹ Hemlreich, *a.g.e.*, s.5.

²³⁰ Gürbüz Arslan, 'Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)', *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2018, s.5.

²³¹ Remzi Durmuş, Geçmişten Günümüze Türk - Amerikan İlişkileri, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri (27.04.2020)

²³² Fahir Armaoğlu, 'Atatürk Döneminde Türk – Amerikan İlişkileri', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 38, 1997, s.634.

Mustafa Kemal ile görüşmeler yapmak istemiştir. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Mustafa Kemal milli davayı anlatmak, Türklerin haklı gerekçelerini ortaya koymak ve Avrupalı devletlere karşı müttefik ve yardım sağlamak amacı ile 20 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta General Harbord ile görüşme gerçekleştirilmiştir.²³³ Yapılan bu görüşme diplomatik açıdan Ankara için önemli iken Amerikan temsilcilerinin Türkiye meselesini halletmek için milli mücadele hareketinin hesaba katılması gerektiğini anlamışlardır.

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan ve İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilen Sevr Anlaşması'nın 88. ve 89. Maddeleri gereği İstanbul Hükümeti, Anadolu topraklarından dört ili Ermenistan'a vermeyi kabul etmiş ayrıca Türkiye-Ermenistan sınırının belirlenmesinde Başkan Wilson'ın hakemliğini kabul etmişlerdi. Başkan Wilson tarafından sınırlar Türkiye-Ermenistan arasındaki sınır çizilip Millet Cemiyeti'nin onayına gönderileceği sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti arasında 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalanarak sınır belirlenmiştir.²³⁴

ABD'nin Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti'ni resmi anlamda tanımamış, yardım ve destekte bulunmamış ancak Anadolu topraklarında doğrudan talepler içerisine girmemiştir. Ankara 1921 yılında ABD İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'e Bekir Sami aracılığıyla diplomatik girişimde bulunulmuş, dostane ilişkilerin kurulması istenmiş ancak bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Anadolu'da gerçekleşen kurtuluş mücadelesinin Türklerin zaferi ile sonuçlanacağı belirginleşmeye başlamış bu dönemde ABD, TBMM'ye yönelik daha ılımlı adılar atmış diplomat Robert Imbrie Ankara'ya gelmiştir. Ankara'da basına bir takım açıklamalarda bulunan R. Imbrie; Amerikalıların Türkiye'ye olan dostça duygularını beyan ederek Türkleri Amerika'da tanıtmak amacıyla geldiğini, duygularının büsbütün Türklerden yana olduğunu ifade etmiştir.²³⁵

²³³ Fethi Tevetoglu, 'Mustafa Kemal – General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Y. Hulusi (Pektaş)', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 10, 1987, s.197.

²³⁴ Armaoğlu, *Türk- Amerikan...* s.634.

²³⁵ Arslan, *a.g.m.*, s.9.

ABD, Lozan Konferansı sürecinde ise savaşı taraflardan biri olmadığı için sadece gözlemci statüsünde görüşmelerde yer almış ancak ABD temsilcisi özellikle İngiltere'nin isteklerini destekleyecek şekilde aktif olarak görüşmelere dâhil olmuştur.²³⁶ Lozan sonrası süreçte Amerika ve Türkiye arasında resmi ilişkiler kurulmuş 6 Ağustos 1923 tarihinde Türk-Amerikan Lozan Anlaşması olarak bilenen genel anlaşma imzalanmıştır. Ancak anlaşma ABD Senatosu tarafından Türk tarafından gerekli imtiyazların sağlanamamış olması, Ermeni ve Rumları sözde koruma güdüsüyle Türkiye'nin iç işlerine müdahil olma fırsatı verilmediği ve ekonomik çıkar vurgusunun en sert şekilde yapıldığı nokta ise Türkiye'de Chester Projesi ve Standart Oil'in yaptığı yatırımlar olmuştur.²³⁷ Bu süreçten sonra ABD ile resmi temasların kurulacağı tarih 1917 yılından itibaren aradan geçen on yıl sonrasında nihayet 1927 yılında gerçekleşecektir.²³⁸

3.1.4. İtalya ile İlişkiler

Avrupa'da başlayan emperyalizm yarışına ulusal birliğini geç tamamlaması sebebiyle 19.yüzyılda dâhil olmaya çalışan İtalya, Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da yer alan toprakları (Trablusgarp/Libya), On İki Ada ve Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarına Roma İmparatorluğu'nun kutsal toprakları olduğu iddiası ile göz koyarak imparatorluğun Kuzey Afrika'da yer alan son toprak parçası Trablusgarp'ı (günümüz Libya toprakları) işgal etmiştir.²³⁹ 29 Eylül 1911-18 Ekim 1912 tarihleri arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı, Osmanlı'nın gönüllü subaylarının bölge halkını örgütlenmesi ile gerçekleşmiş ancak savaşın galibi İtalya ile Uşi Anlaşması imzalamak durumunda kalmıştır. 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Anlaşması'na göre Trablusgarp, Bingazi ve On İki ada İtalya'ya bırakılmıştır.²⁴⁰

²³⁶ Tuncer, *a.g.e.*, s.115.

²³⁷ İsmail Köse, 'ABD'de Türk-Amerikan Lozan Anlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık', *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 44, 2014, s.136.

²³⁸ Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (27.04.2020)

²³⁹ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010, s.892.

²⁴⁰ Şengül Mete, 'Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri', *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 8, 1998, s.286.

I. Dünya Savaşı öncesinde İtalya ve İtilaf Devletleri arasında 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması yapılmış Anadolu'dan pay verilmesi ve On İki Ada'nın resmen İtalya'ya bırakılması karşılığında İtilaf Güçleri kanadında savaşa girmiştir. Savaş sürecinde yapılan 18 Ağustos 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne Anlaşması ile Sykes Picot'la yapılan paylaşıma dâhil olan İtalya'ya Anadolu'da çok daha büyük bir nüfuz alanı ve nihai olarak ilhak edebileceği İzmir ve çevresini kapsayan bir bölge verilmesi kabul edilmiştir.²⁴¹ Paris Barış Konferansı sırasında İzmir ve çevresinin İtalyanlardan alınarak Yunanlılara verilmesi İtalyanlar da büyük bir hayal kırıklığının yanı sıra müttefiklerine karşı büyük bir güvensizliğin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra İtalyanlar, 28 Mart 1919 tarihinde Antalya'yı, 4 Mayıs 1919'da Kuşadası'nı, 11 Mayıs 1919'da ise Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal etmişlerdir. Ayrıca 2 Nisan'da Konya'ya bir tabur ile ve 14 Mayıs'ta Akşehir'e yerleşmişlerdir.²⁴² Bu bölgelerde ciddi bir direnişle karşılaşmayan İtalyanlar, bu bölgeleri ekonomik anlamda sömürge haline getirmeyi planlamış, bölge haklarına karşı sert bir tutum takınmaktan kaçınarak aksine Türk halkını iyi davranarak onları kazanmaya çalışmıştır. Bu amaçla halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım kurumlar açmışlardır. Bu kurumların başında hastane, sağlık ocağı, dispanser ve ilk yardım olanakları, okul, postane gelmektedir.²⁴³

Müttefiklerinin karar değişikliği İtalya'nın Anadolu'da yer alan Milli Mücadele hareketine karşı benimsemiş olduğu tutumunda oldukça etkili olmuştur. İtalya her ne kadar Anadolu'da işgallere başlamış olsa da Milli Mücadele'ye daha ılımlı yaklaşarak destek sağladığı görülmüştür. Ayrıca bu tutumun ardında İtalya'nın I. Dünya Savaşı getirdiği ekonomik maliyetleri taşıyamaması ve ülke içerisindeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların da etkili olduğu bilinmektedir.

İtalya'nın bu desteğin arkasında İtalya'nın İstanbul'da yer alan ve Türk dostu olarak bilinen Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza'nın etkisi büyüktür. Sforza müttefik devletlerin aksine Türkiye'nin mevcut durumunun bir geçiş süreci olduğunu

²⁴¹ İsrail Kurtcephe ve Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Kitapevi, 2015, s.86.

²⁴² Selek, *a.g.e.*, s.190.

²⁴³ Mevlüt Çelebi, 'Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 91, 2015, s.100.

devletin yıkılmayacağını aksine Türklerin üstüne çok fazla gidilmesi durumunda büyük bir direnişle karşılaşılacağını düşünmüş ve İtalya'nın daha ılımlı yaklaşım Anadolu'dan ekonomik imtiyazlar sağlamanın yeterli olduğunu düşünmüştür. Milli Mücadele öncesinde Mustafa Kemal ile Kont Sforza arasında İstanbul'da gerçekleştirilen görüşmeler her iki taraf içinde önem taşımaktadır. Bu görüşmelerin nerede ve ne şekilde gerçekleştiği ve ne gibi konular ele alındığı bilinmemekle birlikte Sforza'nın Mustafa Kemal'in dostluğunu kazanmaya çalıştığı, Milli Mücadele hareketinin önünü açarak destek verdiği, Mustafa Kemal'i müttefiklerinin niyetleri konusunda bilgilendirdiği anlaşılmaktadır.²⁴⁴

İtalyanların ılımlı politikası sayesinde Kuvayı Milliye birlikleri rahat bir şekilde bu bölgelerde örgütlenebilmiş, Yunanlıların çekildiği bölgeleri Kuvayı Milliye'nin girmesine müdahale etmemiştir. Ayrıca İtalya elindeki fazla silahı Ankara Hükümeti'ne satarak Kuvayı Milliye'nin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamıştır.²⁴⁵ İtalya ve Ankara Hükümeti arasındaki ilişki bunlarla sınırlı kalmazken ilişkiler daha ileri bir noktaya taşınmış Ankara, Avrupa'daki ilk temsilciliğini Roma'da açarak 4 Eylül 1920 tarihinde Cami Bey'i (Baykurt) Roma Büyükelçisi olarak atamıştır.²⁴⁶ Cami Bey, hem İtalya'da hem de İtalya aracılığı ile tüm dünyaya Milli Mücadele'nin haklı gerekçelerini anlatması ve silah anlaşmaları yapması için Mustafa Kemal tarafından görevlendirilmiştir.

Sevr Anlaşması görüşmelerinin gerçekleştiği Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti'nin temsilcilerinin katılımı da yine İtalya'nın arabuluculuğu ile gerçekleşmiştir. Kont Sforza'nın İtalya'da Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmesi Ankara'nın elini güçlendirmiş ve İtalya üzerinden Batı'ya dönük bir açılım sağlayabilmiştir.²⁴⁷ Konferans sonrasında Dışişleri Bakanı Bekir Sami'nin anlaşma imzaladığı bir diğer ülke ise İtalya olmuştur. 12 Mart 1921 günü Bekir Sami Bey ile Kont Sforza arasında Türk - İtalyan Anlaşması imzalanmış anlaşmaya göre

²⁴⁴ Güven, *a.g.e.*, s.15-21.

²⁴⁵ Çelebi, *a.g.m.*, s.101.

²⁴⁶ T.C. Roma Büyükelçiliği, Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, <http://roma.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (28.04.2020)

²⁴⁷ Erkin Akan, 'Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921)', *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Cilt 16, Sayı 24, 2018, s.252.

İtalyanların Anadolu topraklarından çekilmesi karşılığında ekonomik ayrıcalıklar alması kabul edilmiştir. Ancak Bekir Sami'nin Ankara'nın haberi olmadan yaptığı diğer anlaşmalar gibi onaylanmamıştır.²⁴⁸ Anlaşmanın TBMM tarafından onaylanmamış olması İtalya tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da İtalya kendi içerisinde ciddi problemlerle karşılaşmış olması sebebiyle II. İnönü savaşından sonra 5 Temmuz 1921 tarihinde Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır. İlişkilerin yeniden düzenlenip iyileştirmesi için İtalya tarafından Cavaliere Alberto Tozzi başkanlığında bir heyetin Ankara'ya gelip Mustafa Kemal ile görüşmesinden sonra bu süreç hızlanmış Sakarya Muharebesi'nden sonra ise tamamen Anadolu'dan çıkmışlardır.²⁴⁹

1922 yılı itibari ile İtalya'nın Ankara'ya karşı ılımlı politikasının değiştiği Anadolu'dan yeniden ekonomik imtiyazlar ve Rodos, On İki Adalar üzerinde kesin hak talebinde olduğu görülmektedir. İtalya'nın bu tutumun değişmesinin sebebi faşist lider Benito Mussolini'nin iktidara gelmesidir. Musolli'nin emperyalist ve ihtiraslı dış politikası benimseyerek Akdeniz için ise; Romalıların emperyal söylemi olan *Marre Nostrum* (Bizim Deniz) ifadeleri kullandığı bilinmektedir.²⁵⁰ Kurtuluş mücadelesi sonrasında barış görüşmelerinin yapıldığı Lozan Konferansı sırasında yeniden İtalya ile bir araya gelen Türk tarafı İtalya'nın yayılmacı hedefler gütmeye başladığını anlamıştır. Müttefiklerini destekleyerek Türkiye'den pay koparmak istemiş konferans sonunda Meis Adası ve On İki Adalar İtalya'ya bırakılmıştır.²⁵¹ Bu süreçten sonra Türkiye – İtalya ilişkilerinin yeniden normalleşmesi için II. Dünya Savaşı'nın bitmesi gerekecektir.

3.1.5. Almanya ile İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda kader birliği yaptığı müttefiki Almanya ile ilişkileri savaşın bitimi ile kesilmiştir. Savaş sonrasında Osmanlı ile yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 23.Maddesi gereği merkezi hükümetlerle tüm ilişkisinin kesilmesi öngörülmüştür. Burada merkezi devlet olarak kast edilen ise

²⁴⁸ Selek, *a.g.e.*, s.579.

²⁴⁹ Yetim, *a.g.m.*, s.-220.

²⁵⁰ Ersin Müezzinoğlu, 'Atatürk Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri', İsmail Şahin (ed.), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası I*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s.87.

²⁵¹ Tuğba Belenli, 'Türkiye – İtalya - Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930)', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, 2019, s.85-86.

elbette Almanya ve Avusturya'dır.²⁵² Yine Osmanlı Hükümeti ile yapılan Sevr Anlaşması'nın 275. Maddesi gereği 1 Ocak 1914'den itibaren Almanya, Avusturya, Bulgaristan yahut Macaristan ile yapmış olduğu tüm anlaşmaların geçersiz olduğunu kabul etmiştir.²⁵³ Aynı taahhüdü Almanya Versay Anlaşması ile verdiği bilinmektedir. Milli Mücadele döneminde ise Alman Yönetimi ve Ankara Hükümeti'nin kendilerine zorla kabul ettirilen barış antlaşmalarını haksız bularak reddetmiştir. Ancak Almanya'dan farklı olarak Ankara Hükümeti Kurtuluş Savaşı mücadelesi içerisine girerek Sevr Anlaşması'nı hükümsüz bırakabilmiştir. Bu dönemde ikili ilişkiler kesintiye uğramış iki ülkenin de içinde bulunduğu olağanüstü dönem ilişkilerin kurulmasına imkân vermemiştir. Nitekim yeniden ilişkilerin kurulduğu tarih Lozan'dan sonraki döneme tekabül eder. Almanya ve Türkiye arasındaki ilişkiler 3 Mart 1924 tarihinde Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile yeniden başlayacaktır.²⁵⁴

3.1.6. Yunanistan ile İlişkiler

433 yıl Osmanlı idaresi altında yaşayan Rumlar 19.Yüzyılda tüm dünyayı saran milliyetçi akımların etkisi ile Osmanlı'ya karşı isyan edip 1830 yılında bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Osmanlı aleyhine sürekli olarak topraklarını genişletme eğiliminde olmuşlardır. 1897 Osmanlı-Yunanistan Savaşı, 1912 – 1913 yıllarını kapsayan Balkan Savaşları'nda Yunanistan'ın açık amacı topraklarını genişletmek iken Osmanlı ve Türklere karşı düşmanlık ve savaş ekseninde ilişkiler devam ettirilmiştir.²⁵⁵ Osmanlı'ya karşı düşmanca tavır I. Dünya Savaşı sürecinde de devam etmiş Megali Idea denilen Büyük Fikri gerçekleştirmek adına İtilaf Devletlerine yardım etmişlerdir. Megali Idea; Büyük Fikir/Mefkûre anlamına gelirken esasen İstanbul'un (Konstantinopolis) merkezini oluşturduğu Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılarak Doğu Roma İmparatorluğu'nun

²⁵² Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004, s.344.

²⁵³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt 1 Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları Sevr Andlaşması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s.625.

²⁵⁴ Mustafa Alpay Ercan, *20.Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye – Almanya İlişkileri (1923-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi, 2006, s.7.

²⁵⁵ Salih İnci, 'Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği)', *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2010, s.64.

topraklarının Yunan Krallığı'na katılması fikridir.²⁵⁶ Bu amaca yönelik yapılması gerekenler ise; Osmanlı kontrolü altındaki Ege Denizi'nin tüm hâkimiyeti Yunanistan'a geçirilmesi (Ege Adaları, On iki Ada, Girit, Kıbrıs, İmroz ve Bozcaada) Batı Anadolu ve Trakya Bölgesi (Selanik'te dâhil) işgal edilerek Yunanistan'ın topraklarını Asya ve Avrupa topraklarına uzanmasını sağlamaktır.²⁵⁷ Bu fikri gerçekleştirmek adına I. Dünya Savaşı sürecinde İtilaf Devletleri'nin yanında yer alan Yunanistan savaş sonrası süreçte zaman kaybetmeyerek hemen harekete geçmiştir. Barış görüşmelerinin yapıldığı 1919 yılı Paris Barış Konferansı Onlar Heyeti toplantısı sırasında dönemin Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos 30 Aralık 1918 tarihli Yunan isteklerinin yer aldığı memorandumu savunmuştur.²⁵⁸ Bu konferansta başta Batı Anadolu topraklarının Yunanistan'a bırakılması konusunda özellikle İngiltere olmak üzere Fransa ve diğer büyük ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır. Batı Anadolu'da yer alan bu topraklar İngiltere'nin isteği ve çıkarları gereği Yunanistan'a bırakılması İtalya'nın itirazlarına rağmen kabul edilmiştir.²⁵⁹

Yunanistan 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e asker çıkararak Anadolu'da işgallere başlamıştır. Yunanlıların İzmir'e çıkması Anadolu'da İstanbul'da ve bölge halkında büyük bir şok yaratırken İzmir ve çevresinde yaşayan Rum Halkı işgalci askerleri sevinç gösterileri ile karşılamışlardır.²⁶⁰ İşgallere karşı bölgesel düzeyde direnişin Anadolu'nun tümü için yeterli olmayacağının topyekûn düzenli bir direnişin ve kurtuluşun gerçekleştirilmesi kanaatinde olan Mustafa Kemal, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkarak Türk kurtuluş mücadelesini başlatacaktır.

Bu süreçte Yunanistan'da işgallere devam etmiş İzmir'den sonra '19 Mayıs'ta Urla'yı, 20'sinde Çeşme'yi, 21'inde Torbalı'yı, 22'sinde Menemen'i, 25'inde Manisa, Bayındır ve Selçuk'u, 27'sinde Aydın'ı, 28'inde Tire'yi, 29'unda Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5'inde Akhisar'ı, 12'sinde Bergama'yı işgal

²⁵⁶ Oğuz Kalelioğlu, 'Türk-Yunan İlişkileri ve Megali Idea', Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, 2008, s.108.

²⁵⁷ Şafak Eren, 'Ege Denizi Temelinde Türk-Yunan İlişkileri', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, 2008, s.16.

²⁵⁸ Jaeschke, a.g.e., s.50.

²⁵⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s.163.

²⁶⁰ Sabri Sürgevil, 'Türk-Yunan İlişkileri İçinde İzmir'in İşgali Sorunu', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993, s.25.

etmiştir.²⁶¹ Bu dönemde arkasına İngiltere'nin desteğini alan Yunanistan, Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye çalışmakta bu durum İtalya ve Fransa'yı rahatsız etmektedir. Çıkarları gereği Milli Mücadele'ye karşı daha ılımlı bir politika benimseyen İtalya ve Fransa'nın aksine Yunanistan sertlik politikası benimseyerek savaşmayı tercih etmiştir. 1920 sonrası dönemde Ankara Hükümeti'ne karşı Yunanistan'ın düşmanlığı daha da perçinleşmiş İngiltere'nin izni ile Anadolu'nun içlerine ilerlemişlerdir. 8 Temmuz 1920'de Bursa, 20 Temmuz'da Tekirdağ, 25 Temmuz Edirne, 29 Ağustos'ta Uşak'a girmişlerdir.²⁶²

Sevr Anlaşması'nın Ağustos 1920 yılı itibari ile Osmanlı Hükümeti'ne imzalatılması ile anlaşmanın 65-83. Maddeleri arasında yer alan hükümlere göre İzmir ve çevresi Yunanistan'a bırakılmıştır. Elde ettikleri bu başarıyı, Sevr Anlaşması'nı reddeden Ankara Hükümeti'ne kaptırmama konusun kararlı olan Yunanistan askerleri için ise durum kötüleşmekte maddi anlamda yük olmaya başlamıştır. Mevcut durumunu realist bir şekilde ele almayan Yunanistan Anadolu'daki hedeflerini gerçekleştirmek için 1921-1922 yılları arasında Ankara Hükümeti ile çok büyük ve kanlı savaşlar yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Yunan ve Türk orduları arasında ilk karşılaşma 9-11 Eylül 1921 tarihinde Eskişehir İnönü mevkiinde gerçekleşen I. İnönü Muharebesi'dir.²⁶³ Bu savaşın kesin bir kazananı olmamakla birlikte Yunanistan'ın kesin bir zafer elde edememiş olması İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a olan güvenini azaltmıştır. Ankara Hükümeti'nin ise kurmuş oldukları düzenli ordu ile giriştiği ilk muharebeden yenik bir şekilde ayrılmamış olması hükümetin ve ordunun kendilerine olan güvenlerinin artmasını, uluslararası alanda güç kazanmasını sağlaması bakımından önemlidir. Bu muharebeyi Mustafa Kemal kesin bir zaferin başlangıcı olarak değerlendirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır; 'Yeni Türkiye Devleti'nin küçük, fakat millî ülkülü genç ordusu, en dar bir hesaplara üç kat üstün düşmanı İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup etti. Strateji

²⁶¹ Köylü, *a.g.m.*, s.155.

²⁶² Jaeschke, *a.g.e.*, s.86.

²⁶³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-4 Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.24.

sanatının en nazik icabatını isabetle uyguladı. İç hatların kullanılmasında harp tarihine parlak bir misal yazdı...²⁶⁴

I. İnönü Muharebesi'nden sonra Londra Konferansı'nda bir araya gelen Atina ve Ankara arasında bir anlaşma sağlanamamış ve kısa süre içerisinde Yunan Ordusu yeniden harekâta başlamıştır. 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihinde gerçekleşen II. İnönü Muharebesi, Londra Konferansı'nda istediğini alamayan, Sevr'i Ankara'ya kabul ettirmek isteyen Yunanistan'ın sertlik politikasının devamı niteliğindedir. Savaşın başlangıcında oldukça başarılı olan Yunanlılar Dumlupınar ve Afyon'u işgal etmişlerdir. Savaşın devam eden günlerinde Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'nün liderliğinde savaş Ankara'nın lehine işlemiş ve Yunanlılar ağır bir yenilgi yaşatılmıştır.²⁶⁵ Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Yunanistan'ın ağır bir yenilgiye uğratıldığı ve savaşın kazanıldığını 'Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silâhlarımıza bırakmıştır' şeklinde 1 Nisan 1921 tarihli telgrafında Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Mustafa Kemal'de, 'Siz orada yalnız düşmanı değil milletin ters alın yazısını da yendiniz. Düşman çizmesi altındaki bahtsız topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en köşede kalmış yerlerine kadar zaferinizi kutluyor' şeklinde karşılık vermiştir.²⁶⁶ Bu zafer Ankara Hükümeti'nin diplomatik anlamda ilişkilerini güçlendirirken İtalya ve Fransa ile ilişkilerini yoğunlaştırmış İngiltere ile ilk temaslara geçmesini sağlamıştır. Almış olduğu ağır yenilgiye rağmen savaşmakta ısrarlı olan Yunanistan ile yeni karşılaşma Eskişehir-Kütahya Savaşı'nda verilecektir.

10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Eskişehir-Kütahya Savaşları Ankara'nın yenilgisi ile sonuçlanmış Türk orduları Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek durumunda kalmışlardır.²⁶⁷ Mustafa Kemal'in emri ile bilinçli bir şekilde Sakarya hattına çekilen Türk Ordusu Yunanlıların harekât merkezinden uzaklaşmasını sağlayarak Yunan ordusunun gücünü kırmayı iki ordu arasındaki

²⁶⁴ Birinci İnönü Muharebesi ve Zaferi (09-11 Ocak 1921), Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı, https://web.archive.org/web/20081208032848/http://www.tsk.mil.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_8_Turk_Tarihinde_Onemli_Gunler/Birinci_Inonu_Zaferi/Birinci_Inonu_Zaferi.html (01.05.2020)

²⁶⁵ Şimşir, *a.g.e.*, s.15.

²⁶⁶ Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 1, çev. Bedia Yazıcı, s.565.

²⁶⁷ Ateş, *a.g.e.*, s.168.

orantısız gücü dengelemeyi hedeflemiştir.²⁶⁸ Bu savaşın Ankara üzerinde yarattığı moral bozukluğu belirgin hale gelmiş, Mersin Mebusu Salâhattin Bey'in teklifi üzerine Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesi talep edilmiştir. Bu fikir mecliste yer alan mebuslar tarafından desteklenmiş Mustafa Kemal Başkumandanlık görevini 4 Ağustos 1921 tarihinde kabul etmiştir.²⁶⁹ Yunanlılar açısından ise bu savaş sevinçle karşılanmış Türk ordusuna son kez ağır bir darbe vurularak Ankara'ya girilmesi hedeflenmiştir.

Yunan Ordusu Kral Konstantin'in emri üzerine Ankara'ya doğru harekâta geçmiş, ilerleyen Yunan birlikleri 23 Ağustos'ta Türk ordusu ile çatışmalara başlamıştır. Türk kurtuluş mücadelesinde önemli bir yer tutan Sakarya Meydan Muharebesi 22 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.²⁷⁰ Mustafa Kemal'in başkumandan sıfatı ile katıldığı savaş oldukça büyük ve kanlı bir savaş niteliği taşımaktadır. 22 gün süren savaş Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. Türk ordusunun elde ettiği bu zafer Ankara Hükümeti'ne prestij ve diplomatik zaferleri beraberinde getirirken savaştan yorgun düşmüş Yunan askerleri ve Yunan Krallığı için büyük bir çöküntünün içine girmesine sebebiyet vermiştir. Yunanistan başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nden yardım talep etmiştir. Ankara ve Yunanistan arasında savaşı bitirip barışı sağlamak adına İngiltere, Fransa ve İtalya 1922 yılında girişiminde bulunmuş Ankara buna kayıtsız kalmayarak Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'i Avrupa'ya göndermiştir.²⁷¹ Yunanistan'ın mevcut durumunu gözeten taraflı kararlar ve üç ay süreli ateşkes isteği karşısında Ankara Hükümeti işgallerin sona erdirilmesi şartını belirtmiş, bu istek İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmemiş barış girişimi sonuçsuz kalmıştır.²⁷²

Yunanlılar bu süreçte boş durmayıp İtalyanlardan boşalan bölgeleri işgal etmiş İzmir'de İyonya (İonia) adlı özerk bir bölge oluşturma hatta İstanbul'u işgal etmek için İngiltere'den izin almaya çalışmışlardır.²⁷³ Ankara ise; Yunanlıların daha fazla ileri

²⁶⁸ Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 1, çev. Bedia Yazıcı, s.591.

²⁶⁹ A.g.e., s.595.

²⁷⁰ Tuncay Baykara, *Milli Mücadele (1918-1923)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985. s.96.

²⁷¹ Mete Tunçay, 'Siyasal Tarih 1908-1923', Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908- 1980*, İzmir: Cem Yayınevi, 2000, s.74.

²⁷² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2.Kitap: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Kitapevi, 1998, s.263-264.

²⁷³ Turan, a.g.e., 265.

gitmesini önlemek ve ordularının toparlanmadan son darbeyi vurmak için gerekli askeri hazırlıklarını tamamlamıştır. 26 Ağustos 1922 Cumartesi sabahı Türk topçusunun saat 04.30'da açtığı ateşle Büyük Taarruz başlamıştır. Taarruz kısa sürede başarılı olmuş Yunan askerleri çekilmeye başlamıştır.²⁷⁴ Yunanlıları 29 Ağustos'ta bir çember içerisine alan Türk Ordusu, 30 Ağustos günü Başkumandanlık Meydan Muharebesi verilen savaşta 40-50 bin kişilik Yunan ordusunu imha etmiştir. Yapılan şiddetli muharebeler 26 Ağustos - 9 Eylül 1922 tarihleri arasında devam etmiş, 9 Eylül günü Türk süvarileri İzmir'e girmiştir.²⁷⁵

Yunanlıların bozguna uğraması ile İzmir yeniden Türk ordularının eline geçmiştir. Türk ordusunun ilerleyişi devam etmiş, 10 Eylül'de Bursa'yı, 17'sinde Bandırma'yı ele geçirmiştir. Yunan askerlerinin aradan çekilmesi ile İstanbul ve Batı Trakya'da doğrudan İtilaf Devletleri'nin askerleri ile karşı karşıya gelen Türk ordusu arasında daha öncede bahsettiğimiz Çanakkale Krizi (Çanak Olayı) yaşanmıştır. Fransa ve İtalya'nın yenir bir savaşa karşı isteksiz tutumu, İngiltere kamuoyunun yeni bir savaş istememesi bu krizin kısa sürede sona ermesini yeni bir savaşın yaşanmasını engellemiştir. 19 Ekim'de Trakya Refet Bele tarafından teslim alınmış, Türk-Yunan Savaşı, Yunanlıların bozguna uğratılarak tüm Anadolu'dan çıkarılması ile sona ermiştir. Yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı bu savaş Yunanlılar, Megali Idea hedefinin çöküşü, Hristiyanlığın ve uygarlığın başına gelen Büyük Felaket/Küçük Asya Felaketi olarak tanımlamaktadırlar.²⁷⁶

11 Ekim 1922 tarihinde başlayan Mudanya Ateşkes görüşmeleri ile iki taraf arasında savaş nihayete ermiş, 21 Kasım 1922 tarihi ile birlikte Lozan Barış Anlaşması'nın görüşmeleri gerçekleştirilmeye başlamış. Milli Mücadele döneminde savaş politikası uygulayan Yunanistan, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması'nı kabul etmiş ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tanımak zorunda kalmıştır.²⁷⁷

²⁷⁴ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele (Büyük Taarruzdan İzmir'e)*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, s.131.

²⁷⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilalleri Cilt 2*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1987, s.721.

²⁷⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 4*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s.191.

²⁷⁷ Esra Sarıkoyuncu Değerli, 'Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri', *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, 2006, s.240

3.2. Doğu ile İlişkiler

3.2.1. Sovyetler Birliği ve Gürcistan ile İlişkiler

Tarihsel bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık üç yüzyıllık düşmanı olan Rus Çarlığı, I. Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı'nın karşıt bloğunda yer alarak yüzyıllık hedefi; imparatorluk topraklarını parçalayarak üzerinde hâkimiyet sağlamak ve bu yolla sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmeye çalışmaktan geri durmamıştır.²⁷⁸ Ancak I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri grubunda yer alan, Osmanlı toprakları üzerinde yapılan gizli anlaşmalara dâhil olup bunlardan pay edinen Çarlık Rusya'sının içerde durumu parlak değildir. Daha önce de değinildiği gibi Marksist, sosyalist düşüncenin hâkim olduğu Bolşevikler 1917 yılında Rus Çarı II. Nikola'nın başında olduğu Çarlık yönetimine karşı bir devrim gerçekleştirmiş, Rus Çarlığı yıkılmış yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- SSCB²⁷⁹ kurulmuştur.

Çarlık Rusya'nın I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da Trabzon, Erzurum, Erzincan ve Van'ı işgal etmiş durumda olmasına rağmen Sovyetler Birliği savaştan çekilerek barış yasası yayınlamış 5 Aralık 1917'de Erzincan silah bırakışması imzalanmıştır. 3 Mart 1918 tarihinde Sovyetler ile Osmanlı arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmış, Türk-Rus sınırı 93 Harbi öncesindeki sınırlar olarak kabul edilmiş ve işgal bölgeleri boşaltılmıştır.²⁸⁰ Kafkasya Bölgesi'nde yer alan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan mevcut durumdan faydalanarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1918 yılı itibari ile Osmanlı'nın imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan faydalanarak Osmanlı'nın kontrolü altında olan bölgeler Azerbaycan, Batum ve Kars çevresi, Karadeniz'in kuzeyindeki yer alan Rus toprakları ile limanları ve Kafkasya bölgesi İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İngiltere bu işgaller sayesinde Osmanlı'yı dört bir yandan kontrol altına alırken, düşman olarak

²⁷⁸ Salih Durmaz ve Abdullah Yakşı, 'Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri', *TYB Akademi Dil ve Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 17, 2016, s.10.

²⁷⁹ O gün ki adı ile Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti- RSFSC' dir. Bu ad Aralık 1922'ye kadar kullanılmıştır.

²⁸⁰ Ayhan Cankut, 'Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri', *International European Journal of Managerial Research Dergisi (EUJMR)*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s.78.

görülen Sovyet Rusya'yı da çevrelemiş olacaktı.²⁸¹ Tarihsel adı ile Kafkas Seddi Projesi²⁸² olarak bilinmektedir.²⁸³

İşgallere tepkisiz kalmayarak Anadolu'da Milli Mücadele hareketinin örgütlenmeye başlandığı ilk günlerde Sovyetler Anadolu'daki oluşumlardan haberdar olmuştur. Zaten imparatorluğun mevcut durumu karşısında çözüm arayışları içerisinde olan birçok aydın Bolşeviklerin antiemperyalist duruşlarından etkilenerek sempati duymaya, bir takım girişimler içerisine girdiği bilinmektedir. Anadolu'daki gelişmelere kayıtsız kalmayan Sovyetler Birliği ve Mustafa Kemal arasında ilk görüşme gayri resmi temaslar ile 1919 yılında başlamıştır. Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal burada Sovyet temsilcisi Simon Mihailoviç Budiye'nin başkanlığını yaptığı delegasyon ile görüşme gerçekleştirmiştir.²⁸⁴ Bu görüşmelerde Albay Budiye, Mustafa Kemal'e Sovyetler Birliği'nin kendilerine her türlü silah, cephane ve para yardımının yapılacağını teminatını vermiştir.

Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Georgi Vasilyeviç Çiçerin, 13 Eylül 1919 tarihinde Türkiye İşçi ve Köylülerine Çağrı²⁸⁵ başlıklı radyodan bir bildiri okumuştur. Bildiride Çiçerin İngiltere'nin İstanbul'u, Boğazları, Türkiye'yi, İran, Afganistan ve Kafkasya'yı işgal ettiğini ancak Rusların İstanbul'un işgalini, Osmanlı'nın topraklarının paylaşıldığı anlaşmaların geçersiz olduğunu, Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurulmasını reddettiğini ilan etmiştir. İstanbul'un Müslümanların elinde kalması gerektiğini, Türk işçi ve köylülerin çabası ile bu işgallere son verilebileceğini ifade etmiştir. Rusya'nın ideolojik ayırım gözetmeksizin Türk işçi ve köylülerine karşı direnişine Rus işçi ve köylülerinin kardeş olarak yardım eli uzatmaya hazır olduklarını

²⁸¹ Rahmi Doğanay, 'Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları', *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2009, s.281.

²⁸² Mehmet S. Erol ve Abdurrahim F. Aydın, 'Kafkas Seddi Projesi ve Türkiye', *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 7, 2005, s.19-35. İngiltere'nin Kafkasya'daki Komiseri Oliver Wardrop tarafından ortaya atılmıştır.

²⁸³ İngiltere, Mondros sonrası Batum ve Bakü'ye kurmuş olduğu karargâhlar aracılığı ile hem Bakü-Batum demir yolunu hem de Karadeniz-Hazar hattını kontrolü altına almıştır. Bu sayede Türk ordusunun ilerleyişi ve Bolşeviklerin yayılımı engellenmesi planlanmıştır.

²⁸⁴ Fatih Özbay, 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Rusya Politikası ve Türkiye-Rusya İlişkileri (1919-2010)', Mustafa Bıyıklı (ed.), *Türk Dış Politikası 1 (Cumhuriyet Dönemi)*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2015, s.465.

²⁸⁵ Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2000, s.124-126.

ifade etmiştir.²⁸⁶ Mustafa Kemal cephesinde ise; Sivas ve Erzurum Kongrelerinde alınan kararlarda manda ve himaye kabul edilmezken Milli Mücadele'nin gerçekleştirilmesi adına yabancı dost ülkelerin yardımları Misak-ı Millîden ödün vermeksizin sağlanabileceği kabul edilmiştir.

Bu ilişkilerin gelişimi ele alındığında bu iki ülkenin kader birliği yaptığı görülmektedir. Batılı kapitalizmi ve emperyalizmi tamamen karşısına alarak Batılı ülkelerin değerlerinden tamamen farklı bir yol izleyen Sovyet Rusya, eski müttefikleri tarafından düşman olarak görülmüş ve yalnızlığa itilmiştir. Diplomatik yalnızlığın içerisinde olan ve herhangi bir gücü olmayan Ankara Hükümeti'nin de tıpkı Sovyetler gibi düşmanı İtilaf Devletleri'dir. Ankara hem içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmaya çalışmakta hem de Milli Mücadele'nin gerçekleştirilmesi için kaynak ve yardım arayışı içerisinde olmuştur. Pragmatik bir yaklaşımla Ankara, o günün şartları içerisinde kendi silah sanayisine sahip olan Milli Mücadele hareketine askeri malzemeleri temin edip ekonomik yardım sağlayabilecek Sovyetler ile ilişkiler içerisinde bulunmanın gerekliliği anlaşılmıştır.²⁸⁷ Mustafa Kemal Batı'ya karşı Sovyetleri kullanarak oluşturduğu denge politikası ile Batılıların endişelenmesini ve Ankara'yı ciddiye alıp daha ılımlı yaklaşımlarını sağlamayı hedeflemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Kafkasya bölgesinde Ermeniler ile olan sorunlu ilişkiler düşünüldüğünde Sovyetlerin bu bölgeye yerleşmesi karşılığında Anadolu'nun Doğu sınırının güvence altına alarak Batı'da ve Güney'deki işgalciler ile daha güçlü pozisyonda savaşabileceğini hesapları içerisine almıştır.²⁸⁸ Sovyetler Birliği, Ankara ile yakınlaşmayı sadece emperyalistlerle savaşan ülkelere yardım yahut diplomatik yalnızlık sebebiyle desteklememiştir. Sovyetler Birliği Ankara ile kurduğu temaslar sayesinde kurulacak olan Türk Devleti'nin kendi sınırlarının önünde bir tampon görevi görmesini, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının ise İngiltere'nin yönetimine geçmesinden kontrolü altındaki bir Türkiye'nin elinde olmasının kendi çıkarları için uygun olduğunu düşünmüştür.²⁸⁹ Ayrıca Sovyet coğrafyasında yer alan Müslüman ve

²⁸⁶ Turan, *a.g.e.*, s.154 ve 199.

²⁸⁷ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.62.

²⁸⁸ Baykara, *a.g.e.*, s.75.

²⁸⁹ İlyas Topsakal, 'Tarihi Süreçte Rusya- Türkiye İlişkileri', *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2016, s.45.

Türk Devletler ile iletişimin ve yönetimin kolaylaşması adına Türkiye'yi destekler pozisyonu Sovyetler için iyi bir referans olarak kullanılacaktır. Ankara'nın başarılı olması durumunda İngiliz sömürgesi altında yaşayan Müslüman halklar bundan etkilenererek İngiltere'nin yönetimine karşı gelebilme ihtimali de Sovyet Rusya'nın hesaplarının arasında yer almıştır.²⁹⁰

Karakol Cemiyeti²⁹¹ aracılığı ile bir takım gayrı resmi görüşmelerin bu süreçte yapıldığı bilinmekle beraber resmi temasların başlangıcı meclisin açılması ile gerçekleşecektir. TBMM'nin açılışı ile dış politikasında nasıl bir yaklaşımı benimseyeceği, Sovyetlerin yardım teklifinin kabul edilip edilmeyeceği görüşülmüştür. Kazım Karabekir Paşa aracılığı ile Sovyetlerin niyetlerinden emin olmak isteyen Mustafa Kemal, Kazım Paşa'nın Moskova'ya bir heyet gönderilmesi gerektiğini bildiren telgrafı üzerine 26 Nisan 1920 tarihinde Vladimir Lenin' bir mektup göndermiştir. Mustafa Kemal yazdığı mektubunda; emperyalist hükümetlere karşı ezilen halkların kurtuluş mücadelesini destekleyen Rusların yardımlarını kabul edeceğini, İngiliz işgali altındaki Gürcistan'a yönelik Sovyetlerin bir harekât düzenlemesi durumunda, Ankara'nın da Ermenistan üzerine harekâta geçeceğini ve Azerbaycan'ın Bolşevik grubuna dâhil olmasını destekleyeceğini belirtmiştir. Öncelikle yurtiçinde gerçekleştirilecek olan emperyalizme karşı mücadelede Bolşeviklerden silah, cephane, savaş makinaları, sağlık araçlarının temininin yanı sıra beş milyon altın talebinde bulunulmuştur.²⁹² Mustafa Kemal'in mektubuna karşılık olarak Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Çiçerin 2 Haziran 1920 tarihinde bir cevap göndermiştir. Çiçerin'in cevabında; Ankara'nın benimsemiş olduğu politikayı büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını, Türk bağımsızlığını ve Türk topraklarının Türk devletine bağlanmasını kabul ettiklerini ifade etmiştir. Ancak azınlıkların yer aldığı bölgelerde (Ermeniler, Kürtler, Lazlar vs.) kendi kaderlerini tayin etmeleri hakkının

²⁹⁰ Erhan Büyükakıncı, 'Kurtuluş Savaşı Dönemi Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1919-1922)', Haydar Çakmak (ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ankara: Platin Yayınları, 2009, s.222.

²⁹¹ Karakol Cemiyeti; İttihatçı Enver ve Talat Paşaların Mondros Ateşkesi sonrası ülkeden kaçmadan önce ittifakçı oluşumun dağılmasını önlemek amacıyla temelleri atılmıştır. Kara Kemal ve Kara Vasıf ile Baha Sait'in kurucusu olduğu bu cemiyet zamanla üyelerini artırmıştır. Milli Mücadele döneminde bu cemiyet İstanbul'da istihbaratın sağlanması ve İstanbul'dan silah ve cephane kaçırılıp Milli Mücadele hareketine temin edilmesinde büyük yardımları söz konusu olmuştur. *Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 2.Kitap: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, s.195.

²⁹² Yerasimos, *a.g.e.*, s.230.

tanınması gerektiği, boğazların kaderinin Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerce bir komisyonda ele alınması gerektiği, kapitülasyonların tamamen son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁹³ Tüm bu gelişmeler üzerine Ankara, 3 Mayıs 1920'de Bekir Sami Bey'in başkanlık edeceği aralarında İktisat (Ekonomi) Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek, Dr. İbrahim Tali (Öngören) Lazistan (Rize) Mebusu Osman Nuri Özgen'in ve Kurmay Yarbay Seyfi Düzgören'in yer aldığı heyetin Moskova'ya gönderilmesine karar vermiştir. Bu heyetin Moskova'ya Misak-ı Milli sınırlar içerisinde tam bağımsız Türk Devleti'nin kurulmasında Rusların yardımlarının kabul edileceği, boğazların Türk yönetimi altında Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkeler tarafından kullanılabileceği ve ortak olarak savunulabileceği, Ruslardan askeri teçhizat, para vs. gibi yardımların yapılmasını talep etmiştir.²⁹⁴

Sovyetler' in 1919 yılında Ankara'ya vermiş olduğu yardım sözleri 1920 yılına gelindiğinde hala yerine getirilmemiştir. Bunun sebebi İngiltere'den alması zorunlu temel maddeler için İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapmaya Sovyetler çabalaması ve Ankara Hükümeti'nin komünist olmadığını bilmesi sebebiyle yardım etmekte çekinceler yaşamasıdır. Bu sırada Rusya'nın Gürcistan'da Wrangel'in Menşevik hareketi ile uğraşıyor olması ve Anadolu'da işgallerin devam ederek Ankara Hükümeti'nin durumunun belli olmaması etkili olmuştur.²⁹⁵

19 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya varan Türk Heyeti, 24 Temmuz'da Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Ermeni Komiser Vekili Lev Mihayloviç Karahan ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Anadolu oldukça zor durumda idi, hızlı bir şekilde Sovyet yardımlarının ulaştırılması gerekiyordu. Türk Heyeti, Kafkas Seddi'nin ortadan kaldırılarak karayolu ile Ermenistan üzerinden yardımların Anadolu'ya ulaştırılmasını talep etmiştir. Ancak Ermenilere müdahale edilmesi durumunda Batı'nın tepkisinden çekinen Karahan bunu uygun görmemiştir.²⁹⁶ Yapılan görüşmelerin neticesinde 24 Ağustos'ta Sovyetler ve Ankara arasında belli başlı maddeler üzerinden bir dostluk anlaşması parafe edilmiştir. Ancak iki ülke arasındaki

²⁹³ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.64.

²⁹⁴ Yerasimos, *a.g.e.*, s.224.

²⁹⁵ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.66.

²⁹⁶ Telli Korkmaz, 'Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi', *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, Cilt 81, Sayı 288, 2016, s.628-629.

ilişki kazandığı ivmeyi kaybetmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise; Sovyetlerin Ermenistan lehine toprak talep ederek, Ermenistan - Türkiye arasında çizilecek sınırı belirlenmesinde etkili olmak talebi ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Ermenistan'a giren Sovyet Kızıl Ordu, Erivan ile 10 Ağustos'ta anlaşma masasına oturmuş ve Ermenistan'ın Anadolu üzerindeki toprak taleplerini kabul etmiştir. Anadolu'da durum sıkıntılı bir hal alırken, Fransızlarla Ankara Hükümeti ateşkes anlaşması imzalamıştır. Bekir Sami, Çiçerin ile görüşmelere devam etmiş, Sovyetlerin Van, Bitlis'i talep etmesi üzerine görüşmeler çıkmaza doğru sürüklenmeye başlamış Ankara Heyeti 11 Eylül'de Moskova'dan ayrılmıştır.²⁹⁷ Bu süreçte Sovyetler'in söz verdiği yardımların bir kısmını Anadolu'ya ulaştırılabildiği.

Dışişleri Komiseri Çiçerin'in, Mustafa Kemal'e Türkiye ile kalıcı ilişkilere girmeye hazır olduğunu onaylayan bir mektup göndermesi üzerine 4 Ekim 1920'de Sovyet diplomatik misyonu Ankara'ya gelmiştir. 7 Kasım 1920'de Ankara'da yabancı bir devletin ilk diplomatik misyonu olan Sovyetler Birliği Büyükelçiliği, Ankara'da açılmıştır. Ankara'da ilk defa bir devletin büyükelçilik açıyor olması Ankara açısından oldukça önemlidir.²⁹⁸ Çiçerin tarafından Sovyet Rusya'nın Ankara'daki ilk büyükelçisi Budu Mdivani atanmıştır. Ankara Hükümeti de Ali Fuat Cebesoy'u Moskova'ya 21 Kasım 1920 tarihinde büyükelçi sıfatı ile atamış, Ali Fuat Bey 19 Şubat 1921 tarihinde Moskova'ya gelerek göreve başlamıştır.²⁹⁹

Ali Fuat, Moskova'ya tek başına gelememiş, yanında İktisat (Ekonomi) Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Dr. Rıza Nur Bey ile oluşturulan heyetle beraber yola çıkmıştır. 19 Şubat 1921 tarihinde Moskova'da gösterişli bir törenle karşılanan heyet resmi anlamda görüşmelere 21 Şubat tarihinde başlamıştır. Çiçerin ve yardımcısı Karahan ile yapılan müzakerelerde Sovyetlerin tutum değişikliğine gittiği anlaşma yapmaktan ziyade siyasi bir mutabakata varılmak istendiği önceliklerinin İngiltere ile ticaret anlaşması yapak olduğunu belirtmişlerdir. Bunu ifade ederken Ankara'nın

²⁹⁷ Yavuz, *a.g.m.*, s.64-65.

²⁹⁸ О Посольстве (Elçilik Hakkında), Посольство Российской Федерации в Турецкой Республике (Rusya Federasyonu Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği) <https://turkey.mid.ru/ru/embassy/about/> (04.05.2020)

²⁹⁹Büyükelçilik, Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği, <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission/About> (04.05.2020)

komünistlere karşı kötü bir tutum içerisinde olduğu, Sovyetlerin Ankara'dan talep ettiği Ermeni toprakları meselesinin kabul edilmediğini, Ermeni Taşnak Örgütü ile çatışma halinde olup Ermenistan'daki komünist oluşumu Ankara'nın zayıflattığı ve Gürcistan'ı Türk ordularının uyarılara rağmen boşaltmadığı gerekçe gösterilmiştir. Sovyetlerin bu gerekçelerine karşılık olarak Türk Heyeti; milli müdafaa için bazı zaruri önlemler almak zorunda kaldığını, toprak talepleri dışında mutabakata varılan konuların ele alınacağı, ordunun iâşesi için demiryollarının eksikliklerinin söz konusu olduğu ve bunun zaruri olarak temin edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁰ Moskova'ya dostluk ve ittifak anlaşması yapmak için gelen Türk Heyeti yapılan görüşmeden bir sonuç alamamış zaman kaybetmemek adına Milletler Komiseri Joseph Stalin ile görüşme talebinde bulunulmuştur.

22-23 Şubat 1921 gecesi Stalin ile gerçekleştirilen görüşmelerde Ali Fuat Bey'e göre gayet samimi ve açık bir şekilde gerçekleşmiştir. Stalin yapılan görüşmede ittifak yapılamayacağını, o dönem hem Sovyetler Birliği hem de Türkiye'nin çıkarları gereği bunun Batı tarafından uygun görülmeyeceği ifade etmiştir. Ancak kardeşlik anlaşması yapılabileceğini ve Ankara'nın ihtiyacı olan para, silah ve insani yardımı sağlayabileceklerini bunların İngilizlerle yapılacak olan ticaret anlaşmasına zarar vermeyeceğini ifade etmiştir.³⁰¹ Cebesoy; Stalin'in Misak-ı Milli sınırlarını kabul etmesini talep etmiş Stalin bunun mevcut şartlarda önemli olmadığını yanlışın düzeltileceğini ifade etmiştir. Stalin, Ankara'nın Ermenistan ile sorununun çözümünü kabul etmiş gelişmelerden haberdar olmak istediğini ve Gümrü'nün derhal boşaltılmasını kabul etmiştir.³⁰² Aynı gece Türk Heyeti, Çiçerin ile görüşmüştür. Çiçerin konferansa 26 Şubat tarihinde başlamasını öncelikli olarak dostluk anlaşmasının yapılması sonrasında önemli belirsiz meselelerin görüşülmesi kararlaştırılmıştır. O dönemde gerçekleşen Londra Konferansı Moskova'daki siyasi havanın değişerek Stalin ve Çiçerin'in tutumunun yumuşamasında etkili olmuştur.³⁰³

³⁰⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-02.06.1922)*, Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), İstanbul: Temel Yayınları, 2002, s.141.

³⁰¹ Cebesoy, *a.g.e.*, s.142.

³⁰² Cebesoy, *a.g.e.*, s.143.

³⁰³ *A.g.e.*, s.145.

26 Şubat 1921 tarihinde başlayan Moskova Konferansı'nda iki tarafta taleplerini dile getirmiş ve Moskova Anlaşması (Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması) 16 Mart 1921 tarihinde merasimle imzalanmıştır. TBMM adına Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Bey imzalarken, Sovyetler Birliği namına da Dışişleri Komiseri Çiçerin ile Celâl Korkmazof anlaşmayı imzalamıştır.³⁰⁴ TBMM'nin büyük bir devletle imzaladığı ilk anlaşma olması açısından ayrıca anlaşma maddelerinin içeriği bakımından oldukça önemli bir anlaşmadır. Moskova Anlaşması ve devamı niteliğinde imzalanan anlaşmalar ile belirlenen sınırlar bugün Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında hâlen geçerliliğini korumaktadır.

Moskova Anlaşması ile taraflardan herhangi birine zorla kabul ettirilen barış anlaşmalarını ve uluslararası bağitları tanımadıklarını benimsemiş, Batum'un Gürcistan'a bırakılması kabul edilmiştir. Nahcivan'ın Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olarak kabul edilmesinin yanı sıra Doğulu ülkelerin benimsediği yeni hükümet rejimi ile yönetilme haklarının olduğu kabul edilmiştir. Boğazların uluslararası ticarete ve geçişe açık olduğu kabul edilerek Boğazların sahip olacağı kesin rejimin Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin temsilcilerinin katılımı ile ileri bir tarihte yapılacak olan konferansa bırakılmıştır. Daha önce Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı arasında yapılan anlaşmalar geçersiz kabul edilmiş, Ankara Osmanlı'nın borç yükümlülüklerinden kurtulmuştur. Sovyetler Türkiye'deki hiçbir kapitülasyonu ve sınırlılığı kabul etmediğini ve Türkiye'nin hükümrânlık haklarının saklı olduğunu kabul etmiştir, Sovyetler bu anlaşmanın Kafkas ülkelerine kabul ettireceğini taahhüt etmiştir.³⁰⁵ Ankara bu anlaşma ile istediğini almış Sevr Anlaşması Sovyetler tarafından kabul edilmediği ilan edilmiş, Batum'un Gürcistan'a, Kars ve Ardahan'ın Anadolu sınırları içerisinde kalması şartıyla Misak-ı Milli kabul ettirilmiştir. Türkiye'nin doğu sınırının kesinleşmesi ile doğuda yer alan askerler Batı Cephesi'ne kaydırılmış olağanüstü büyükelçi sıfatı ile Türkiye'ye gelen General Mihail Frunze sayesinde kararlaştırılan yardımların akışı sağlanmış³⁰⁶ bu sayede Türk ordusunun Batı'da zaferler elde etmesi kolaylamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan Lozan Barış Anlaşması görüşmelerine

³⁰⁴ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.113-121.

³⁰⁵ *A.g.e.*, s.113-121.

³⁰⁶ *Yerasimos, a.g.e.*, s.382.

Sovyetler Birliği temsilcileri de katılmış Boğazlar meselesi görüşülürken masada yer alan devletlerden biri olmuştur ancak Boğazlar meselesi daha ileri bir tarihte çözüme kavuşturulmuştur.

3.2.2. Ermenistan, Azerbaycan ile İlişkiler ve Kars Anlaşması

Rus Çarlığı'nın 1917 yılında Bolşeviklerin gerçekleştirdiği devrim ile yıkılması sonrasında imparatorluğun kontrolü altındaki Kafkasya bölgesinde yer alan Ermeniler, 28 Mayıs 1918'de Erivan'da Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Mondros Mütarekesi sonrasında arkasına İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Ermeniler, Doğu Anadolu'dan Akdeniz bölgesine uzanan Büyük Ermenistan devletini kurma hayali ile 19 Haziran 1920 tarihinde Türk topraklarına, bölgede yaşayan Müslüman halka ve askeri kıtalara saldırılar düzenlemeye başlamıştır.³⁰⁷ Taşnak Ermenilerinin saldırı ve taşkınlıklardan haberdar olan Ankara, siyasi konjonktür gereği hemen harekete geçmemiş şartların olgunlaşmasını beklemiştir.³⁰⁸ Ancak Ankara İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Ermenilerin sınırlandırılması gerektiğinin bilincindedir. Mondros sonrası İngiltere'nin yerleştiği bu bölge ile birlikte Anadolu üç koldan sarılmış Kafkasya'da bir set oluşturulmuştur. Bu Kafkas Seddi'nin kırılması Anadolu'nun doğu sınırının güven altına alınması ve en önemlisi kurtuluş mücadelesi için gerekli olan malzemelerin askeri teçhizatın Sovyetler Birliği'nden bu kanalla güven içinde ulaştırılması gerekmektedir. Ankara bu amaçlarla bölgede yer alan birliklerini geri çekerek bu bölgenin Sovyetlerin kontrolüne bırakılmasını kabul edecektir.

Ermeni saldırıları giderek şiddetlenmiş, Ermeni çeteler 12 Ağustos'ta Erzurum Oltu'da yer alan köyleri ve bu bölgedeki askeri birliklere saldırmış 13 Eylül'de Ağrı Doğubayazıt'ta geniş çaplı bir saldırıya kalkışmışlardır. Tüm bu gelişmeler karşısında Ankara sessiz kalmamış siyasi konjonktürün de buna müsaade etmesi ile Doğu Cephesi 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'i harekete geçmesi için 20 Eylül'de görevlendirmiştir. Kazım Karabekir Paşa ordusu ile birlikte 27 Eylül'de hızlı bir

³⁰⁷ *Türk İstiklal Harbi 3.Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, Ankara: T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, 1995, 1995, s.78.

³⁰⁸ İsmail Özçelik, 'Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi', *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 11, 2017, s.658.

şekilde sınırı geçmiş 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Oltu'yu ele geçirmiştir.³⁰⁹ Türk ordusunun ilerleyişi karşısında zor durumda olan Ermeniler Sovyetlere başvurmuş ancak Sovyetler Ermeniler'in istedikleri gibi bir ilgi göstermemişlerdir. Bu durumun farkında olan Ankara, Kazım Karabekir'e 21 Ekim'de ikinci bir harekâta başlaması için gerekli talimatları vermiştir. 27 Ekim'de yeniden harekâta başlatan Türk orduları 30 Ekim'de Kars'ı, 7 Kasım'da Gümrü'yü ele geçirmişlerdir.³¹⁰ Misak-ı Milli'de yer alan sınırlara ulaşılmış Doğu Cephesi'nde başlatılan bu harekât amacına ulaşmış Kazım Karabekir Şark Fatihi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Yapılan barış görüşmeleri ile 2-3 Aralık 1920 gecesi Gümrü (Aleksandropol) Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Ankara Hükümeti'nin yaptığı ilk anlaşma olması bakımından önemlidir. Bu anlaşma ile doğuda yer alan Anadolu toprakları yeniden sınırların içerisine dâhil edilmiş, Büyük Ermenistan düşü sona erdirilmiş, Sevr Anlaşması ilk kez bağımsız bir devlet tarafından hükümsüz olarak kabul edilmiştir. Ankara elde ettiği bu zaferle yenik değil yenen taraf olarak kurtuluşun gerçekleşeceğine dair tüm Anadolu'ya moral sağlamıştır.³¹¹ Gümrü Anlaşması Ermeni Meclisi tarafından onaylanmadan Bolşevik birlikleri Ermenistan'ı işgal ederek Sovyetler Birliği'ne dâhil etmiştir. Sınırların netliği 1921 yılında yapılacak olan Kars Anlaşması ile kesinleşecektir.

Çarlık Rusya'nın devrilmesinden sonra 1918 yılında Kafkasya'da kurulan bir diğer ülke ise Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. İngiltere, Mondros Ateşkesi sonrası sahip olduğu petrol kaynaklarından faydalanmak ve Kafkas Seddi'ni tamamlamak için bu bölgeye yerleşmeye ve Müsavat Hükümeti'ni etkisini altına almaya çalışmıştır. Ankara için Kafkasya'da yer alan Müslüman ve Türk yönetimler iyi dostluk ilişkileri geliştirmek hem kendinin setle çevrilmesini önlemek hem de Sovyetler ile güvenli bir kanal oluşturmak gibi sebeplerle hayati öneme sahiptir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin başladığı ilk günlerden itibaren İslam'a vurgu

³⁰⁹ *Türk İstiklal Harbi 3.Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, s.125.

³¹⁰ Ömer Selvi, *Milli Mücadele Döneminde Türk Ermeni İlişkileri ve Gümrü Anlaşması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2007, s.111.

³¹¹ Ateş, *a.g.e.*, s.184.

yaparak bu bölgelerde Milli Mücadele'yi destekleyecek grupların oluşmasını sağlamaya çalışmıştır.³¹²

Bolşevik Birliklerinin 27-28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ı işgal etmesi ile burada sosyalist bir yönetim kurulmuştur. Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin bir parçası haline gelmiştir.³¹³ Yeni yönetim ile iyi ilişkiler geliştirmek isteyen Ankara, Bakü'de bir temsilcilik açma kararı almıştır. 12 Ağustos 1920 tarihinde Memduh Şevket (Esendal) Bey'i temsilci olarak atamıştır.³¹⁴ Azerbaycan SSC' si de buna karşılık olarak Ankara'ya İbrahim Abilov'u Eylül 1921 tarihinde atamış böylece Rusya'dan sonra Azerbaycan Ankara'da elçilik açan ikinci devlet olmuştur.³¹⁵

Azerbaycan, Sovyet yönetimi altında olmuş olsa da Ermeni saldırılarını haksız bularak Türkiye ile savaşmasını istememiş, Anadolu'daki Milli Mücadele hareketini desteklemiştir.³¹⁶ Azerbaycan Milli Mücadele döneminde petrol ve para yardımlarında bulunurken Ankara'da özellikle Nahçıvan'ın özerkliği ve sınırlar konusunda Azerbaycan'ın yanında olmuştur. Ankara Hükümeti, Sovyetler ile Moskova Anlaşması imzalamadan önce Sovyetlere Nahçıvan'ın Azerbaycan'a bağlı özerk bir yönetim olmasını kabul ettirmiş bu durum imzalanan Moskova Anlaşması'nın 3.Maddesinde himaye haklarının Azerbaycan'a verilmesi olarak resmileştirilmiştir.³¹⁷

16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Anlaşmasının 15.Maddesi gereği Sovyet Rusya'nın birliği altında Kafkasya'da yer alan devletlerinde (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) anlaşmayı kabul ettiklerine dair imzalamaları gerekmekte idi. 22 Eylül 1921 tarihinde taraflar Kars'ta bir araya gelmiştir. Ankara Hükümeti adına Kazım Karabekir, Veli Bey, Muhtar Bey, Memduh Şevket (Esendal) Bey'in oluşturduğu bir heyet temsil etmiştir. Sovyetler'i Rusya Büyükelçisi Yakov Ganetsky (Jakub Hanecki) Ermenistan'ı Dışişleri Bakanı Aşkanaz Mravyan ve Bogos

³¹² Doğanay, *a.g.m.*, s.292-295.

³¹³ *Türk İstiklal Harbi 3.Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, s.105.

³¹⁴ Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği, <http://baku.emb.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (05.05.2020)

³¹⁵ Zarife Dulayeva, 'Atatürk'ün İmzası: Kardeşim İbrahim Abilov'a', <http://irs-az.com/new/pdf/201312/1386944902397065785.pdf> (05.05.2020)

³¹⁶ Ramazan Uslu, 'Sovyet Rusya Belgelerinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1920-1922)', *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 38, 2016, s.41.

³¹⁷ *A.g.m.* s.42.

Makinçiyen (Makenziyen) temsil etmiştir. Azerbaycan'ı Behbud Şahtatinski temsil ederken Gürcistan'ı Şalva Eliava ve Aleksandr Svanidze temsil etmiştir. Kars Anlaşması 13 Ekim 1921 tarihinde bu temsilciler arasında imzalanmıştır.³¹⁸ Yirmi maddeden oluşan bu anlaşma Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması başlığı taşımaktadır. Kafkasya ülkeleri bu anlaşma ile Moskova Anlaşması'nı kabul etmişlerdir. Bu anlaşma ile Kars, Ardahan, Artvin'in Türkiye toprakları olarak kabul edilirken, Batum Gürcistan'a bırakılmış ancak bölgede yaşayan halkın dini ve kültürel özerkliği konusu kesinleşmiş, Türkiye'nin Batum limanını ücretsiz kullanım hakkı sağlanmıştır.³¹⁹ Anlaşma 16 Eylül 1922'de onaylanmış, 11 Eylül'de yürürlüğe girmiştir.³²⁰ Bu anlaşma Türkiye'nin doğu sınırı belirlenmiştir ve geçerliliğini hala korumaktadır.

3.3. Ortadoğu ile İlişkiler

3.3.1. Arap Ülkeleri ile İlişkiler

18 ve 19. Yüzyıllarda tüm dünyayı saran milliyetçilik olgusu Arap dünyasına ulaşması zaman almıştır. Osmanlı yönetimi altında yüzyıllarca yaşayan Ortadoğu milletleri kendilerini sahip oldukları milli-etnik kimlik üzerinden değil inanç üzerinden Yahudi, Hristiyan, Müslüman (Sünni ve Şii) vs. olarak tanımlamakta idiler.³²¹ Milliyetçilik fikrinin Arap dünyası içerisinde filizlenmeye başlaması ve başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin bu bölgedeki çıkarları gereği bölge halklarını Osmanlıya karşı isyana teşviki bağımsızlık taleplerini beraberinde getirmiştir. İmparatorluğun yıkılışında yabancı güçlerin etkisinin yanı sıra en az Rumlar kadar Arapların bağımsızlık talepleri, isyanları, yabancı güçler ile ittifakları etkili olmuştur.³²²

Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve sonrasında yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması ile Anadolu'da olduğu gibi Osmanlı'nın Ortadoğu'da yer

³¹⁸ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.137-143.

³¹⁹ Yerasimos, *a.g.e.*, s.408-413.

³²⁰ Turan, *a.g.e.*, s.211.

³²¹ Peter Sluglett, 'Sömürgecilik, Osmanlılar, Kaçarlar ve Bağımsızlık Mücadelesi: Arap Dünyası, Türkiye ve İran', Youssef M. Choueiri (ed.), Fethi Aytuna (çev.), *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017, s.302.

³²² Niyazi Berkes, *İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s.15-17.

alan topraklarına işgaller başlamıştır. Savaş öncesinde ve savaş sırasında yapılan gizli anlaşmalar (Sykes-Picot Antlaşması, Mac Mahon Antlaşması, Balfour Deklerasyonu) ile Arap yarımadasında hangi toprakların kim tarafından işgal edileceği belirlenmiştir. Bu anlaşmalara göre Fransa; Suriye ve Kilikya Bölgesi'ni alırken, İngiltere; Filistin ve Irak gibi özellikle petrol bölgelerini kontrolü altına alacaktır.³²³ Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 16. Maddesinde; Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Kilikya, Mezopotamya'da bulunan garnizonların en yakın İtilâf komutanına veya Arap mümessiline teslimi 5.Madde'de belirtilen koşullara göre gerçekleşmesi kabul olunmuş³²⁴ böylece ateşkes sonrası Osmanlı askerleri bölgeden çekilmiş İngiliz ve Fransız birlikleri bölgeye yerleşmişlerdir. Osmanlı idaresi altından çıktıkları anda karşılarında Fransa ve İngiltere'yi bulan Araplar büyük bir hayal kırıklığı yaşamış bağımsızlıklarını kazanmaya ve İslam dünyası içerisinde birlik olmaya çalışmışlardır.

Anadolu'da kurtuluş mücadelesini başlatan Mustafa Kemal'in bu dönemde İslam Dünyası özelde Ortadoğu'da yer alan Arap topraklarına yönelik politik yaklaşımı önemlidir. İslam Dünyası'nı ve hilafet makamının bu ülkeler için öneminin farkında olan Mustafa Kemal, Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine bu ülkelerden maddi ve manevi destek sağlamak adına bu ülke halklarına, liderlerine, kabile önderlerine pragmatist bir anlayışla ılımlı yaklaşım sergilemiştir. Bölgeyi çok dikkatli bir şekilde takip eden Ankara'nın bu ılımlı yaklaşımın sebeplerinden bir tanesi de işgal edilen yerler arasında Musul, Kerkük, Süleymaniye gibi Misak-ı Millî sınırları içinde kabul edilen bölgelerin varlığıdır.³²⁵ Arap ülkelerinin de Avrupalı ülkeler tarafından işgal edilmesi üzerine ortak düşman vurgusu yaparak emperyalizme karşı birlikte direniş çağrısında bulunmuştur. Suriye'nin işgali üzerine 9 Ekim 1919 tarihinde Halep'te Suriyelilere yönelik yayımladığı beyannamede Mustafa Kemal; tahriklerle ve oluşturulan husumetlere Arap halkının önem vermemesini bir Müslüman dindaş olarak talep etmiş, anlaşmazlıkların ortadan kaldırılarak ülkeyi bölen bütün düşmanlara karşı silahlarımızı doğrultmak gerektiğini, dinin imansız düşmanların elinden kurtarılması

³²³ Fromkin, *a.g.e.*, s.335.

³²⁴ *Türk İstiklal Harbi 1 Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, 1999, s.45.

³²⁵ Hadiye Yılmaz, 'Mustafa Kemal- Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye, Irak', *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 20, 2014, s.294.

gerektiğini vurgulamıştır.³²⁶ Arap coğrafyasında ve İslam ülkelerinde siyasi nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. İslam vurgusunun sık sık yapıldığı propaganda malzemeleri ve bildirilerin yanı sıra, Türkiye için çalışacak ajan ve temsilcileri de bölgeye göndererek düşmanlara karşı işbirliği hedeflenmiş bunu Anadolu'daki mücadelenin çıkarlarına uygun olduğunu düşünülmüştür.³²⁷ Özellikle Güney Cephesi'nde Fransızlar ile mücadele eden Ankara Hükümeti, Fransızları barış masasına oturtmak için bu bölgede özellikle Suriye özelinde nüfuzunu kullanarak işbirliğine zorlamıştır.³²⁸ Ancak Mustafa Kemal'in bu direniş çağrısında Panislamizm vurgusundan uzaktır. Mustafa Kemal meclisin açılışından sonra 24 Nisan 1920'de yaptığı konuşmada Panislamizm'in bir hayal olduğunu ve gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır.³²⁹

Mustafa Kemal'in Arap coğrafyasına yönelik en net politikasını ise Misak-ı Millinin 1.Maddesi'nde ifade edilmiştir. Bu maddeye göre; 'Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik olduğu, 30 Ekim 1918'de mütarekenin imzalandığı tarihte, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerin kaderi, halkının serbestçe verecekleri karara uygun olarak belirlenmesi gerekeceğinden...' ³³⁰ şeklinde ifade edilmiştir. İslam dünyasının ve Arap halklarının işgalci ülkelere karşı direnmeleri kendi kaderini kendi tayin etmesi ve kendi bağımsızlık savaşlarını vermeleri gerektiğine inanılmıştır. Ankara'nın Güney Cephesi'ndeki mücadelesi Fransa ile yapılan 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile sona ermiş Arap toprakları ile ilgili düzenlemeleri bu anlaşma ile kabul etmek durumunda kalmıştır. Sorunlu konuların görüşmeleri Lozan'da devam edecektir.

³²⁶ M. Talha Çiçek, 'Osmanlıcılık İdeolojisi ve Osmanlı Hâkimiyeti Sonrası Türk- Arap İlişkilerinde Değişim ve Süreklilik', *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 33, 2012, s.181.

³²⁷ M. Metin Hülagü, 'Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk – İslam Ülkeleri Münasebetleri', *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, 1994, s.12-13.

³²⁸ Ömer Osman Umar, 'Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası', *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 2010, s.448.

³²⁹ Orhan Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası (1919-1922) 1.Kitap*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1994, s.156-157.

³³⁰ __ Misak-ı Milli Beyannamesi, *Milli Egemenlik Belgeleri*, Sefer Yazıcı (der.), Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s.37.

3.3.2. İran ile İlişkiler

1907 yılında İngiltere ve Rusya'nın aralarında yaptığı anlaşma ile iki ülkenin etki alanına bölünen İran, Çarlık Rusya'sının devrim ile yıkılması ile birlikte İngiltere bu ülkedeki etki alanını tamamen artırmıştır. İran topraklarında yer alan petrol üzerinde çıkarlarını korumaya çalışmış İran'ı kendisine bağımlı hale getirmiştir. Tüm bu şartlar altında I. Dünya Savaşı'na girmeyen İran savaşta tarafsızlığını ilan etmiştir. İran'ın tarafsızlığını ilan etmesine rağmen bölgede kalıcı olmak isteyen İngiltere, İran ile 1919 tarihli İngiliz-İran Anlaşmasını yaparak ülkeyi himayesi altına almaya çalışmıştır. İngiltere'nin bu çabası sonuçsuz kalmış uzun zamandır ülkenin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan halk isyana yönelmiştir. Bu süreçte 21 Şubat 1921 tarihli darbe Rıza Han Pehlevi tarafından darbe gerçekleştirilmiştir.³³¹ İran'ı Sovyet ve İngiliz etkisinden kurtararak, toprak bütünlüğünü korumayı ve İran'ın hükümlerlik haklarını yeniden ele almaya çalışmıştır.³³²

Anadolu'da Milli Mücadele'nin gerçekleştiği yıllar içerisinde İran ve Türkiye'nin ikili ilişkilerini ele almak gerekirse; bu iki ülkenin ilişkilerinin güvensiz ve mesafeli olarak tanımlanabilir.³³³ Tarihsel bağlamdan gelen iki ülke ilişkileri hep sorunlu bir nitelik taşımış mezhep farklılıkları, etnik unsurlar ve tartışma konusu olan sınırlar bu güvensizlik ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ancak iki ülkenin içerisinde bulunduğu durumda ortak düşman İngiltere'ye karşı antiemperyalist mücadeleyi gerçekleştirmek, sınır güvenliğini sağlamak ve iç işlerinde devlet inşasını gerçekleştirmek adına ikili ilişkilerin geliştirilmesinin zorunluluğun farkında olmuştur.

Komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştiren ve İslam ülkelerine karşı ılımlı bir tutumu benimseyen Ankara Hükümeti, sınırları Hindistan'a kadar uzanan İran ile de iyi ilişkiler geliştirmek konusunda olumlu tavır sergilemiştir. 1921 yılı itibari ile iki ülke arasında yer alan sorunları çözmek ve dostluk ilişkileri kurmak maksadıyla

³³¹ Ersin Selçuk, 'Pehleviler Dönemi Türk-İran İlişkileri', *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı 25, 2015, s.130.

³³² Ersin Müezzinoğlu ve İsmail Şahin, 'Sorunlu Mirasın Reddi: 22 Nisan 1926 Türkiye-İran Güvenlik ve Dostluk Antlaşması', *Yeni Türkiye*, Ortadoğu Özel Sayısı IV, Sayı 85, 2016, s.238-239.

³³³ Ersin Müezzinoğlu, 'Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri', İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu (ed.), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018, s.259.

karşılıklı diplomatik girişimler başlatılmıştır. 27 Haziran 1921 tarihinde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal mecliste yaptığı konuşmada İran Devleti ile yakında ilişkilerin düzgün bir şekilde gerçekleştirilmesini ümit etmekte olduğunu ifade etmiştir.³³⁴ Resmi ilişkiler 23 Haziran 1922 tarihinde İran'ın Milli Eğitim Bakanı Mümtaz-ül-Devlet başkanlığındaki İran kurulunun Ankara'ya gelmesi ile başlamıştır. İsmail Han Mümtaz-ü-Devlet Ankara'ya İran elçisi olarak atanmış İstanbul ile ilişkiler kesilmiştir. Ankara'da verdiği röportaj ve konuşmalarda iki ülke ilişkilerinin gelişimi yönünde oldukça olumlu mesajlar veren İsmail Han'ın tutumu Ankara tarafından olumlu karşılanmıştır.³³⁵ Kurtuluş mücadelesinin kazanılması üzerine Ankara'ya 13 Eylül 1922 tarihinde bir kutlama telgrafı gönderen İran'a, Ankara 7 Ekim 1922 tarihinde Mirliva/Tuğgeneral Muhittin Akyüz Paşa'yı Tahran Büyükelçisi olarak atamıştır.³³⁶

Tüm bu girişim ve karşılıklı adımlara rağmen İran ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler 22 Nisan 1926 tarihli Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması³³⁷ yapılana dek somutlaştırılamamıştır. Bunun sebebi iki ülke arasında tarihsel bağlamdan gelen Sünni Osmanlı ve Şii Safevi / Kaçkar devletleri arasında yaşanan çatışma ve savaşların getirdiği güvensizlik, İttihat ve Terakki yönetiminin Panturanizm politikası, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları, 1919 Paris Barış Konferansı'nda İran'ın Anadolu'dan toprak talebinde bulunma teşebbüsü, iki ülke arasında yaşanan sınır sorunlarının yanı sıra bölgede yer alan Kürt aşiretleri (Simko Ağa) ve hilafet tartışmalarının sebep olduğunu söyleyebiliriz.³³⁸

3.3.3. Afganistan ve Hint Müslümanları ile İlişkiler

8 Ağustos 1919 tarihinde İngiltere'den sınırlı bir şekilde bağımsızlığını kazanan Afganistan lideri Emanullah Han, ülkesindeki İngiliz etkisini kırmak ve bağımsızlıklarını pekiştirmek adına yeni ülkeler ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Aynı dönemde Anadolu'da Milli Mücadele hareketi içerisinde olan

³³⁴ Ersin Müezzinoğlu ve İsmail Şahin, *a.g.m.*, s.242.

³³⁵ Polat Kara, *Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010, s.29.

³³⁶ Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (07.05.2020)

³³⁷ Ahmet Özgiray, 'İngiliz Belgeleri Işığında Türk – İran Siyasi İlişkileri (1920 – 1938)', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 33, 1995, s.688.

³³⁸ Oran, *a.g.e.*, s.205-206.

Ankara, başta Ortadoğu olmak üzere İslam ülkeleri ile ılımlı ilişkiler kurma gayretinde olmuştur. Bu ülkelerden bir tanesi de Afganistan'dır. Afganistan'ın ve Hindistan'ın komşu ülkeler olması ve iki devletinde Müslüman unsurlarının yanı sıra İngiliz emperyalizmine karşı tutum sergilemeleri Ankara'nın bu iki ülke ile ilişkilerini geliştirip İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesini tetiklemesi ile İngiltere'yi zor durumda bırakacağının farkındadır.³³⁹ İngiltere'nin bölgede etkisinin zayıflatılması ve bölgeden çıkması fikri o dönem Sovyetler Birliği tarafından da desteklenmektedir.

Mustafa Kemal tarafından Afganistan'daki gelişmeler bu dönemde yakından takip edilmiş, Eski İttihatçı ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Afganistan'da yürüttüğü faaliyetleri Mustafa Kemal'e sürekli olarak bildirmiştir. İkili ilişkilerde etkili olan Cemal Paşa, Afganistan'da ordunun yeniden örgütlenmesi ve Afganistan adına lobi faaliyetlerini 1922 yılına dek sürdürmüştür.³⁴⁰ Ankara, 1 Ağustos 1920 tarihinde Abdurrahman Bey'i Kabil'e maslahatgüzar seviyesinde temsilci olarak atamış bu görevi 1921 yılında Korgeneral Ömer Fahrettin Türkkan'ın büyükelçi sıfatı ile atanması ile devam ettirmişlerdir.³⁴¹

İngiliz emperyalizmine karşı mücadele veren ülkeleri desteklediğini ilan eden Sovyetler Birliği, Muhammed Veli Han başkanlığındaki Afganistan temsilcilerini Moskova'ya davet etmiştir. Sovyetler Birliği ve Afganistan arasında 28 Şubat 1921 tarihli Rus-Afgan Anlaşması yapılmış iki ülke ilk defa birbirlerini tanımış ve başka bir devlet tarafından tanınmıştır.³⁴² Bu süreçte Moskova ile görüşmeler yapmak için hazır bulunan Türk heyeti, Sovyetlerin destekleriyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve bir anlaşma imzalamıştır. İki ülke arasında resmi diplomatik ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen³⁴³ 1 Mart 1921 tarihli Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması Yusuf Kemal Bey, Dr. Rıza Nur Bey ve Muhammed Veli Han tarafından imza edilmiştir.³⁴⁴ 10 maddeden oluşan bu anlaşma ile iki ülke birbirini resmi anlamda tanımış,

³³⁹ Yerasimos, *a.g.e.*, s.134-137.

³⁴⁰ Hüsni Özlü, 'Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış', *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, 2012, s.32-33.

³⁴¹ Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliği, <http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (07.05.2020)

³⁴² Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul: Kitabevi, 1997, s.157-158.

³⁴³ Türkiye - Afganistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa (07.05.2020)

³⁴⁴ Özlü, *a.g.m.* s.35.

emperyalist saldırılara karşı karşılıklı işbirliği ve yardımlaşma yapılması kabul edilmiş, birbirleri çıkarlarına karşı olumsuz olan anlaşmalar yapmamayı taahhüt etmişlerdir. İki ülke birbirlerine büyükelçi göndermeyi kabul etmenin yanı sıra Türkiye ayrıca Afganistan'a kültür alanında yardım etmeyi, öğretmen ve subay göndermeyi kabul etmiştir.³⁴⁵Bu anlaşma iki ülke meclisinde onaylanarak yürürlüğe girmiş ancak İngiltere yapılan bu anlaşmadan ve Medine Fatihi, Çöl Kaplanı olarak ünlenmiş Fahrettin Paşa'nın bu bölgeye büyükelçi olarak atanmasından rahatsızlık duymuş, Hint Müslümanlarının kendisine karşı harekete geçirilmesinden endişe etmiştir.

İngiliz esareti altında olan bir başka millet de Hindistan ve burada yaşıyan Hint Müslümanlarıdır. Osmanlı'nın yıkılış döneminde II. Abdülhamid'in yeniden canlandırmaya çalıştığı hilafet makamı ve Müslümanlar arasında oluşturmaya çalıştığı Panislamizm hareketi tüm Müslümanlar tarafından desteklenmemiş olsa da Hindistan'da etki yarattığı açıktır. I. Dünya Savaşı sonrasında başta İzmir olmak üzere İstanbul'un ve Anadolu'nun işgale uğraması Hintli Müslümanlar tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çünkü hilafet makamı onlar için sadece dini bir temsil değil aynı zamanda bağımsızlığın umudu olarak da kabul görmekte idi. Bu sebeple Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu kurtuluş mücadelesine sempati duyup ve desteklemişlerdir.³⁴⁶

Mondros sonrası Anadolu'da işgallere başlayan İngiltere'nin hilafet makamının geleceğini ortadan kaldırması, bağımsız tek Müslüman devletin ortadan kaldırılıyor olması Hint Müslümanları tarafından tepki ile karşılandı bu tepki doğrudan kendi sömürgecileri İngiltere'ye karşı olan bağımsızlık isteklerinin daha fazla ateşlenmesine sebebiyet vermiştir. İngiltere'ye karşı bu muhalefet ve Anadolu işgallerine karşı tepki kısa sürede Hilafet Hareketi (Hint Hilafet Hareketi) adı verilen oluşumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu oluşum hilafet makamına sahip çıkıyor, İslam birliğinin kurtuluş için çözüm olarak görüp başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarının işgaline karşı çıkıp Anadolu'daki kurtuluş mücadelesini destekliyordu.

³⁴⁵ Saray, *a.g.e.*, s.160-161.

³⁴⁶ Hayriye Yüksel, 'Türk Devriminin Hindistan ve İran'daki Yansımaları', *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 6, 2010, s.240.

Hilafet Hareketi; Muhtar Ahmet Ensâri ve Ecmel Han Hekim, Aligarhlı Sevk ve Mevlana Muhammed Ali kardeşler, Hasret Mohani, Seyyid Chotani³⁴⁷ gibi batıda eğitim görmüş aydın isimlerin yanı sıra Ağa Han, Seyyid Emir Ali, Abdülbari, Yusuf Ali, Şeyh Kıdyavi, ve Ispahani gibi Hint Müslüman liderleri ve hatta Mahatma Gandhi tarafından desteklenmiştir.³⁴⁸

Gönderdikleri heyetler ve temsilciler aracılığı ile Türk halkının haklı mücadelesini pasif bir direnişle tüm dünyaya duyurmaya çalışan Hilafet Hareketi aynı zamanda Avrupalı ülkelere yazdıkları mektuplar ile amaçlarını anlatamaya çalışmış Ağa Han, Muhammed Ali Cinnah, Muhammed Ali ve Hasan İmam'ın çabaları oldukça etkili olmuştur.³⁴⁹ Hindistan'da Gandhi desteği ile Hinduların 'da desteğini alan Hilafet Hareketi, İngiltere'ye karşı Hindistan'da isyan ve direniş çıkarma tehdidi ile İngiltere'nin Hindistan İşleri Bakanı Montagu'yu tehdit etmiştir. Montagu, Lord Cuzon'a Türklerin İstanbul'dan çıkarılması durumunda Hindistan'da patlama olacağını bildirmiş³⁵⁰ ve Türk tezlerini şiddetle Avam Kamarasında yapılan görüşmelerde savunmaya başlamıştır.³⁵¹ Hint Müslümanlarının desteği bunlarla sınırlı kalmamış aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı'na maddi anlamda destek olmak amacıyla bağışlar ve yardımlar toplanmıştır. Başlatılan yardım kampanyaları ile 110.000 (125.000) altın İngiliz Sterlini toplanmış³⁵², bu toplanan paralar bankalar aracılığı ile Mustafa Kemal'e ulaştırılmıştır. Mustafa Kemal, 19 Şubat 1922 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgrafta; 'Türkiye'ye yardım için Hindistan'dan gönderildiği Cami Bey'in telgrafnamesinde bildirilen 26 bin İngiliz lirasının karşılığı olan 144 bin 440 Osmanlı lirası alınmıştır' şeklinde yer almıştır. Mustafa Kemal yapılan yardımlar karşısında Hindistan Hilafet Komitesi'ne 22 Nisan 1922 tarihinde bir mektup göndererek teşekkürlerini Komite Başkanı Chotani'ye iletmiştir.³⁵³ Hint

³⁴⁷ Aysun Gültekin, *Milli Mücadele Döneminde Hindistan Müslümanları ile Ankara Hükümetleri Arasındaki Münasebetler (1918-1924)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2009, s.163.

³⁴⁸ Hülagü, *a.g.m.*, s.19.

³⁴⁹ Gültekin, *a.g.e.*, s.164.

³⁵⁰ Ömer Sami Çoşar, 'İngiliz Kabinesinde Curzon'a İtirazlar', *İstiklal Harbi Gazetesi*, 3 Ocak 1920.

³⁵¹ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), s.125.

³⁵² Oran, *a.g.e.*, s.211.

³⁵³ Cüneyt Akalın, Kemal Atatürk'le Gandhi'nin Işığında...Türkiye- Hindistan kardeşliği, https://www.academia.edu/26689018/Kemal_Atat%C3%BCrkle_Gandinin_I%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda (07.05.2020)

Müslümanlarının bu desteği ve çalışmaları İngiltere'nin ve Fransa'nın Ankara konusunda daha temkinli adımlar atmasını sağlamış, Hintliler bağımsızlıklarına bir adım daha yaklaşırken, gönderilen parasal yardımlar Ankara'nın ayakta kalmasında önemli bir rol oynamıştır.

3.4. Mudanya Ateşkes Anlaşması ve Lozan Barış Anlaşması

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz 30 Ağustos'ta yapılan Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile büyük bir zafer elde etmiş 9 Eylül'de Türk Ordusu İzmir'e girerek İzmir'i düşman işgalinden kurtarmıştır. 10 Eylül'de Bursa'yı, 17'sinde Bandırma'yı ele geçiren Türk Ordusu Boğazlar Bölgesi ve İstanbul'a ilerleyişi ile İtilaf Devletleri'nin askerleri ile doğrudan karşı karşıya gelmiştir. Yunan askerlerinin aradan çekilmesi ile başta İngiliz olmak üzere İtilaf Devletleri'nin orduları ile Türk ordusu karşı karşıya kalmış daha öncede bahsettiğimiz Çanakkale Krizi (Çanak Olayı/Krizi) yaşanmıştır. Fransa ve İtalya'nın yeni bir savaşa girmek istememesi karşı saldırıya geçmek isteyen İngiliz Başbakanı Lloyd George'u yalnız bırakırken İngiltere'nin dominyonları da yeni bir savaş için İngiltere'ye yardımda bulunmayı kabul etmemişlerdir.³⁵⁴ Türk tarafının ihtiyatlı duruşu ile kriz tırmandırılmamıştır. 23 Eylül'de İtilaf Devletleri'nin Ankara'ya gönderdikleri notada³⁵⁵ harekâtın durdurularak bir silah bırakışması anlaşmasının imzalanmasını teklif etmişlerdir.³⁵⁶ Fransa, İtalya ve İngiltere adına Fransız devlet adamı Franklin Bouillon'un İzmir'e gelerek burada Mustafa Kemal ile görüşmüş, yaptığı arabuluculuk faaliyetleri ile karşılıklı görüşmeler sağlanmıştır.³⁵⁷ Alınan kararlarda Türk ordusunun bu bölgeye bir harekât düzenlememesi, bölgede yer alan askerlerin barış anlaşması sonrası bölgeyi boşaltması, Yunanistan ordularının Meriç'in doğusuna çekilmesi, tarafların 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da tarafların bir araya gelerek görüşmelere başlaması kararlaştırılmıştır.³⁵⁸

³⁵⁴ *Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım 4.Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, Ankara: T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, 1995, s.41-42.

³⁵⁵ *Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 2*, çev. Bedi Yazıcı, s.659.

³⁵⁶ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1.Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.69.

³⁵⁷ Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 4,s.208-209.

³⁵⁸ *Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım 4.Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, s.59.

3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya’da başlayan görüşmelerde Türkiye adına İsmet (İnönü) Paşa, İngiltere adına General Harrington, Fransa adına General Charpy, İtalya adına General Mombelli temsili sağlamış Yunanlılar ise görüşmelere katılmamıştır. Yapılan görüşmelerin temel konusu Doğu Trakya’da yer alan Yunan kuvvetlerinin bu bölgeyi boşaltarak Türk ordularına teslim edilmesi, bir barış anlaşması imza edilene kadar İstanbul ve Boğazların durumunun ne olacağına ilişkin hükümlerin belirlenmesi olmuştur. Oldukça hararetli tartışmaların yapıldığı görüşmede Fransızlar 5 Ekim tarihinde Trakya’nın Türklere teslim edilmesini kabul etmiştir. Ancak İngiliz ve İtalyan temsilciler bunun için yetkileri olmadığını iddia ederek görüşmeyi ertelemişlerdir. İtalyan ve İngiliz temsilcilerinin bu tutumu Mustafa Kemal’in harekete geçmesine sebebiyet vermiş İsmet Paşa’ya 6 Ekim tarihli bir yazı göndermiştir. Yunan birliklerinin çekilmesi ve bunun güvenle olacağına dair İtilaf Devletleri’nin garanti etmesi, bölgenin İzmir’de kararlaştırılan esaslara göre Türk birliklere teslim edilmesinin kabul edilmesini eğer bu kabul edilmez ise Türk Birliklerinin İstanbul üzerine harekete geçmesi emrini vermiş bunun İngiliz delegasyonuna bildirilmesini talep etmiştir.³⁵⁹ Yeniden bir savaşın ortaya çıkma riski Fransa’nın İstanbul Yüksek Komiseri General Pellé’yi harekete geçirmiş Pellé’nin girişimi ile olası bir savaşın önüne geçilmiş Doğu Trakya’nın Ankara’ya bırakılmasını İtalya, Fransa ve İngiltere tarafından kabulü sağlanmıştır. Yapılan görüşmeler ile birlikte anlaşma metni ortaya çıkmış ve 11 Ekim 1922 tarihinde 06.00’da Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan Arasında Askerî Mukavele (Mudanya Silah Bırakışması- Mudanya Ateşkes Anlaşması- Askeri Sözleşme/Convention Militaire) imzalanmıştır. Anlaşma metnini İngiltere adına General Harrington, İtalya adına General Monbelli, Fransa adına General Charpy, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına İsmet Paşa, Yunanistan adına General Mazarakis imzalamıştır.³⁶⁰

Mudanya Ateşkes Anlaşmasına göre; Türk ve Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmaların sona ermesi, Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya’da belirlenen sınıra çekilmesi ve Doğu Trakya’nın Yunan askerlerince on beş gün içerisinde boşaltılması

³⁵⁹ Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar 4, *a.g.e.*, s.212-213.

³⁶⁰ *Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım 4.Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, s.141 ve 146.

kararlaştırılmıştır. Barış anlaşması yapıłana dek müttefiklerin birliklerinin belirlenen sınırlar içerisine yerleşmesi, yedi taburdan oluşacak bu kuvvetlerin düzenin korunmasını sağlaması ve otuz gün içerisinde bu bölgeden ayrılması karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hkmetinin kuvvetleri belirlenen çizgiler üzerinde durması ve bu çizgileri barış konferansının açılıp devam ettiği sürece gememeyi kabul etmiştir. Bu anlaşmanın 14/15 Ekim gecesini yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir.³⁶¹ 15 Mayıs 1919 günü Yunanlıların İzmir'i işgali ile başlayan Türk-Yunan savaşı bu anlaşma ile sona ermiş, Ankara Hükümeti Doęu Trakya'da istediği toprakları elde etmiştir. Mudanya ile birlikte Mondros Ateřkes Anlaşması ve Sevr Barış Anlaşması geçerliliğini yitirmiş, İngiltere Başkanı Lloyd Georges'un Yakındoğu Politikası tamamen iflas etmiştir.

Mudanya Ateşkes Anlaşması'ndan sonraki süreçte İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın kendi girişimi ile) 28 Ekim 1922 tarihinde İsviçre – Lozan'da (Lausanne) barış anlaşması görüşmelerine hem Ankara Hükümeti'ni hem de İstanbul Hükümeti'ni davet etmişlerdir. Ankara ncelikli olarak Türk kurtuluş mücadelesinde herhangi bir payı ve yeri olamayan ve mücadelenin başından beri Türk milletinin temsilcisi olmadığı kabul edilen İstanbul Hükümeti'nin görüşmelerde temsilci sıfatı ile yer almasını kesinlikle kabul etmeyecektir. Yaşanılan bu temsil sorununun üzülmesi gerekirken İstanbul Hükümeti, Ankara'ya gönderdiği bir yazıda temsilcilerin seçilip gönderilmesi eğer bu yapılmayacak olursa İstanbul'un temsilcilerini seçerek göndereceği bildirilmiştir. İstanbul'un bu tutumu Mustafa Kemal'i harekete geçirmiş, saltanatın halifelikten ayrılarak kaldırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal 1 Kasım 1922 tarihinde İslam, halifelik, Türk tarihi ve saltanat konularını anlatmış, Vahdettin'in ulusu nasıl bir felakete srklediğine ilişkin uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir.³⁶² O gün karma komisyonlarca halifeliğin saltanattan ayrılmasını egemenliğin TBMM'ye ait olduğunu kanısına varılarak bir kanun teklifi hazırlanmış ve saltanat kaldırıldığı meclis tarafından oy birliği ile kabul

³⁶¹ Soysal, *a.g.e.*, s.71-74.

³⁶² *Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 2*, ev. Bedia Yazıcı, s.1203-1215.

edilmiş böylece temsil sorunu da çözülmüş Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir.³⁶³

TBMM, Müttefik devletlere göndermiş olduğu notada barış görüşmelerinin yapılacağı toplanma yerinin İzmir olmasını teklif etmiş ancak iletişim hatlarının sıkıntılı olduğu ileri sürülerek bu teklif kabul edilmemiş ve görüşmelerin Lozan'da yapılması istenmiştir. Konferansa hangi delegelerin gideceği konusunda Mustafa Kemal'in istekleri belirleyici olmuş meclis oybirliği ile İsmet (İnönü) Paşa'nın Dışişleri Bakanı olup baş delege sıfatı ile görüşmelere katılmasına Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey ve Hasan (Saka) Bey'in delege olarak yer almasına karar vermiştir. Bu delegelerin yanında meclis; yirmi bir danışman, iki basın danışmanı, bir genel sekreter ve bir tercümanın yanı sıra sekiz sekreterde Lozan'daki görüşmeleri katılması için görevlendirmiştir.³⁶⁴ Yola çıkmadan önce bakanlar kurulu tarafından heyete 14 maddelik talimat verilmiş ve yapılacak görüşmelerde sınırlılıkları, dikkat etmesi gereken hususlar belirlenmiştir.³⁶⁵

Lozan Konferansı'na katılan devletler; İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın yanı sıra Türkiye, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya) tüm görüşmelere katılmıştır. ABD gözlemci sıfatı ile görüşmelerde yer alırken Boğazların statüsünün belirlenmesi için Karadeniz'e kıyısı olan iki devlet Sovyetler Birliği ve Bulgaristan bu görüşmeler esnasında yer almış ayrıca ticaret ve yerleşme gibi konular için Belçika ve Portekiz'de görüşmelere katılmıştır. Konferans 20 Kasım 1922 tarihinde şehir merkezinde İsviçre Konfederasyonu Başkanı Robert Haab'ın açılış konuşmasını yapması ile başlamıştır.³⁶⁶ Lozan Konferansı iki bölümde gerçekleşmiş, ilk bölüm 21 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu ilk bölümde Osmanlı'nın borçları, kapitülasyonlar ve Boğazların boşaltılması meselesi konusunda yaşanan anlaşmazlıklar sebebi ile görüşmeler kesilmiştir. 23 Nisan 1923'de yeniden başlayan görüşmeler 24 Temmuz 1923 tarihinde

³⁶³ Turan, *a.g.e.*, s.280.

³⁶⁴ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923), *T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü 50.Yıl Yayınları*, <http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/50-yil-lozan-1922-1923.pdf> (10.05.2020)

³⁶⁵ *Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım 4.Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, s.195-196.

³⁶⁶ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923)*, s.10.

Lozan Barış Anlaşması'nın³⁶⁷ (Lozan Sulh Muahedenamesi) ve ek anlaşmaların imzalanması ile sona ermiştir. Lozan Barış Anlaşması yüz kırk üç maddeden oluşmakla birlikte Siyasal Hükümler 1-45.Maddeler içerisinde yer almış burada sınırların belirlenmesi, kapitülasyonlar, uyrukluk meseleleri ve azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Mali ve Ekonomik Hükümler 45-100.Maddeleri kapsarken, Ulaşım Yolları ve Sağlık Meselelerine ilişkin konular 101-118.Maddeleri kapsamaktadır. Çeşitli Hükümler 'in yer aldığı 119-143. Maddeler ile birlikte Lozan Barış Anlaşması beş bölümden oluşmaktadır. İmza edilen barış anlaşmasının yanı sıra 17 adet ek (Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme, Yerleşme ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme, Ticaret Sözleşmesi, Sağlık Sorunlarına İlişkin Bildiri, Yargı Yönetimine İlişkin Bildiri vd.) imza edilmiştir.³⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu belgesi olan Lozan Barış Anlaşması'nın imza edilmesi ile birlikte Türkiye siyasal ve ekonomik bağımsızlığını kazanmıştır. Kapitülasyonlar kaldırılmış, Osmanlı'dan kalan borçlar belli bir ödeme biçimine tabi edilmiştir. Sınırları belirlenmiş, Boğazlar özerk bir yapı haline bürünmüştür. Mondros Ateşkesi ve Sevr Anlaşmasını hükümsüz bırakarak aynı zamanda diplomatik bir zafer elde edilmiş ve bu zafer eşit şartlar altında dayatılmaksızın müzakereler sonucu kazanılmıştır. Ortadoğu'da ilk defa laik, çağdaş bir ulus devlet inşa edilmiştir. Mustafa Kemal Lozan'a ilişkin olarak; 'Bu antlaşma, Türk Ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Anlaşması'yla tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastın çöküşünü anlatan bir belgedir. Osmanlı dönemi tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal zafer yapıtıdır' ifadelerini kullanmıştır.³⁶⁹ 23 Temmuz'da Lozan'da imza edilen anlaşma 24 Ağustos 1923'de mecliste onanmış ve tüm taraf ülkelerin ülke meclislerince onaylanma işlemi bitmesi üzerine 1924 yılı itibari ile yürürlüğe girmiştir ve hala geçerliliğini korumaktadır.

³⁶⁷ Lozan Sulh Muahedenamesi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Kurucu Anlaşmalar, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Kurucu_Anlasmalar/lozan-anlasmasi.pdf (Orijinal Metin) <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?88> (Türkçesi) (10.05.2020)

³⁶⁸ Sosysal, *a.g.e.*, s.93-147.

³⁶⁹ *Mustafa Kemal, Nutuk (Söylev) Cilt 2, çev. Bedia Yazıcı, s.745.*

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu birçok milletin, dinin ve kültürün bir arada yaşadığı, üç kıtaya uzanan toprakları üzerinde yüzyıllarca hüküm sürmüştür. İmparatorluk topraklarının sınırları kesinleşip fetihlerin durduğu dönemde gerileme başlamış imparatorluğun dağılma sürecine girilmiştir. Bu dağılmanın önüne geçebilmek ve imparatorluk topraklarının statükosunu korumak için dış politikasında dengeli bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Büyük devletlerarasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak kendisine destek sağlamaya çalışan Osmanlı'nın bu politikası I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile iflas etmiştir. Müttefiki Almanya ve Avusturya ile birlikte savaşa giren Osmanlı savaştan mağlup olarak ayrılmıştır. Savaş sonrasında kendisine dayatılan Mondros Ateşkes Anlaşması ile imparatorluk topraklarında işgaller başlamıştır. Bu işgallerin Anadolu topraklarında da başlaması halk tarafından büyük bir tepkinin verilmesine sebep olmuştur.

Türk ulusuna hayat sahası bırakmayan, Anadolu topraklarında Ermeni ve Kürt devletleri kurmayı planlayan İtilaf Devletleri'ne karşı bir kurtuluş mücadelesi verilmesi gerektiği kanaatinde olan Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Türk kurtuluş mücadelesini başlatmıştır. 1919-1923 yıllarını kapsayan Kurtuluş Savaşı döneminde dış politika hedeflerinin belirlenmesi ve uygulanması konusunda Mustafa Kemal'in belirleyiciliği büyüktür. Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde şekillenen dönemin dış politika hedefleri Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesi ile somutlaştırılmıştır. Buna göre dış politikada en temel hedef ulusal egemenliğe dayalı tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak olmuştur. Bu devletin sınırları çizilmiş, boğazlar konusu, azınlıkların durumu gibi pek çok mesele ele alınmış her türlü bağımlılık ve bağımlılık reddilerken devletin ulusal egemenliğine dayalı siyasi, adli, mali bağımsızlığının sağlanması hedeflenmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Batı emperyalizmine karşı mücadele verilmiş olsa da medeniyet olgusu ile Batı'yı bir gören Mustafa Kemal bu dönemde dış politikada çağdaşlaşma/batılılaşmayı ilke olarak benimsemiş uygulamıştır. Mustafa Kemal yeni Türk Devleti'nin dış politikasını akılcı ve gerçekçi bir tavırla hayalcilikten uzak realist temeller üzerine kurmuştur. Dönemin ihtiyaçlarına göre pragmatist bir tavırla kurmuş olduğu ilişkilerde taraflar arasında eşitliği daima gözetmiştir. İkili ilişkilerde oldukça dikkatli davranılmış, ülkenin

ihtiyaçlarına göre diyalog ve görüşme kapısını daima açık bırakmıştır. Çok boyutlu ilişkiler kurmaktan ekinilmemiş, dengeci yaklaşım ile batıya karşı doğu ile ilişkiler geliştirilmiştir. Bu sayede Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile tamamlanması sağlanmış ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çeviren: Yavuz Alogan). İstanbul. Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, Feroz (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Çeviren: Sedat Cem Karadeli). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçura, Yusuf (1991). *Üç Tarz-ı Siyaset* (3.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akgül, Ahmet (2019). *Bizim Atatürk* (17.Baskı). İstanbul: Buğra Yayınları.
- Akşin, Sina (2000). *Ana Çizgileri ile Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt 1 1789 – 1980* (1.Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Akşin, Sina (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele 1 (Mutlakıyete Dönüş 1918-1919)* (3.Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, Sina (2010). *Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt 2* (1.Baskı). İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Alkan, Necdet (2008), Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası (Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e "1839-1908"). (Editör: Mustafa Bıyıklı). *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi Cilt 2*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, s.511.
- Anadolu Ajansı. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti 80 yıl Kronolojisi*. Ankara. Anadolu Ajansı Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2010). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (6.Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, Fahir (2010). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (11.Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1-3*. Ankara. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (2006). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, (1917-1938)*. Ankara. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1967). *Nutuk; Cilt 1, 1919-1920* (1.Baskı). İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1995). *Nutuk (Söylev)*. (Çeviren: Bedia Yazıcı). İstanbul. Süryay Yayıncılık.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2008). *Nutuk*. (Editör: Mehmet Murat Sezer). İstanbul: Yakamoz Kitabevi.
- Ateş, Toktamış (2010). *Türk Devrim Tarihi* (6.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balcı, Ali (2018). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (1.Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balcı, Ali, Kardaş, Tuncay vd. (2019). *İmparatorluğun Savaş Kararı: Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına Neden Girdi (2 Ağustos 1914- 29 Ekim 1914)* (1.Baskı). Ankara: Kadim Yayınları.
- Balcıoğlu, Mustafa (2004). *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e* (2.Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Baykara, Tuncay (1985). *Milli Mücadele (1918-1923)* (1.Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Berkes, Niyazi (1975). *İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm* (2.Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berkes, Niyazi (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (18.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Best, Antony vd. (2012). *20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi* (Çeviren: Taciser Ulaş Belge). Ankara. Siyasal Kitabevi.

- Büyükakıncı, Erhan (2009). Kurtuluş Savaşı Dönemi Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1919-1922). (Editör: Haydar Çakmak). *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yayınları, s.222-232.
- Cebesoy, Ali Fuat (2002). *Moskova Hatıraları (21.11.1920-02.06.1922)*(1.Baskı). Osman Selim Kocahanoğlu (haz.). İstanbul: Temel Yayınları.
- Çalış, Şaban Halis (2005). İslamcıların Dünyası Uluslararası İlişkilerin Dini-Politiği. (Editör: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.887-903.
- Çalış, Şaban Halis (2010). *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar* (4.Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çalış, Şaban Halis ve Akgün, Birol (2008). Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman: Türk Milliyetçiliğin terkinde İslamcı Doz. (Editör: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 584-614.
- Duran, Hasan (2015). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Dış Politika Anlayışı ve İlkeleri. (Editör: Mustafa Bıyıklı). *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, s.35-52.
- Erdoğan, Murat M. (2013). Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşünden Kurtuluş Savaşı’na Kadar Türk Dış Politikası. (Editör: Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut). *Türk Dış Politikası I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.2-27.
- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt 1 Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları* (1.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fromkin, David (2013). *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*. (Çeviren: Mehmet Harmancı). İstanbul. Epsilon Yayınları.
- Fuller, Graham H. (2009). *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. (Çeviren: Mustafa Acar). İstanbul. Timaş Yayınları.
- Georgeon, Francois (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi*.(Çeviren: Ali Berktaş). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

- Goloğlu, Mahmut (2008). *Milli Mücadele Tarihi-1 Erzurum Kongresi* (2.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, Mahmut (2008). *Milli Mücadele Tarihi-2 Sivas Kongresi* (2.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, Mahmut (2008). *Milli Mücadele Tarihi-3: 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi* (2.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, Mahmut (2008). *Milli Mücadele Tarihi-4 Cumhuriyete Doğru (1921-1922)* (2.Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. ,
- Gökalp, Ziya (2005). *Türkçülüğün Esasları*. (Çeviren: Kemal Bek). İstanbul. Bordo Siyah Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1987). 1919 -1939 Dönemi. (Editör: Mehmet Gönlübol). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973) Cilt 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Meslek yüksekokulu Basımevi, s.3-260.
- Grigodias, Ioannis N. ve Ansari, M. Ali (2017). Türk ve İran Milliyetçiliği. (Editör: Youssef M. Choueiri). *Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften*. (Çeviren: Fethi Aytuna). İstanbul. İnkılap Kitabevi.
- Güneş, İhsan (1997). *Birinci T.B.M.M.'nin Düşünce Yapısı 1920-1923* (1.Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayta, Necdet (2013). Balkan Savaşlarını Bitirmeye Yönelik Barış Çabaları ve Büyük Devletler. (Editör: Bilgin Çelik). *Savaştan Barışa Balkan Savaşları*. İzmir: Konak Belediyesi Kültür Yayınları, s.193.
- Helmreich, Paul C. (1996). *Sevr Entrikaları: Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*. (Çeviren: Şerif Erol). İstanbul. Gençlik Yayınları.
- Heywood, Andrew (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (Çeviren: Ahmet K. Bayram). Ankara. Adres Yayınları.

- Hudson, Valerie M. (2016). Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi. (Editör: Steve Smith). Dış Politika; *Teoriler, Aktörler ve Örnek Olaylar*. (Çeviren: Nasuh Uslu). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, s. 13-35.
- İnalcık, Halil (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye* (1.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnan, A. Afet (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (8.Baskı). Arı İnan (ed.). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İskit, Temel (2015). *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulanması* (5.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jaeschke, Gotthard (2001). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri 1*. (Çeviren: Cemal Köprülü). İstanbul. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Karpat, Kemal H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji* (1.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller* (1.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi; Siyasi Sistemin Evrimi* (Çeviren: Ceren Elitez). İstanbul. Timaş Yayınları.
- Kaya, Yakup ve Özalp, Görkem Ozan (2018). Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti ile Fransa Arasındaki İlişkilerin Gelişimi ve İngiltere'nin Sürece Tepkisi. (Editör: İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s.143-182.
- Kayra, Cahit (2011). *Sevr Dosyası* (1.Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kinross, Lord (2018). *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (Çeviren: Necdet Sander). İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koloğlu, Orhan (1994). *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası (1919-1922)* (1.Baskı). İstanbul: Boyut Kitapları.
- Kongar, Emre (2013). *21.Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (46.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Krasner, Stephen D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton* (1th Edition). New Jersey: Princeton University Press.
- Kurtcephe, İsrail ve Beden, Aydın (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (5.Baskı). Konya: Eğitim Kitapevi.
- Kushner, David (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. (Çeviren: Zeki Doğan). İstanbul. Fener Yayınları.
- Lewis, Bernard (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çeviren: Metin Kıratlı). Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mango, Andrew (2000). *Atatürk* (Çeviren: Füsun Doruker). İstanbul. Sabah Kitapları.
- Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4* (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- McNeil, William H. (2002). *Dünya Tarihi*. (Çeviren: Alaeddin Şenel). Ankara. İmge Kitabevi.
- Meray, Seha L. ve Olcay, Osman (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması İlgili Belgeler)* (1.Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları Basımevi.
- Müezzinoğlu, Ersin (2018). Atatürk Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri. (Editör: İsmail Şahin). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 1*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s.85-148.
- Müezzinoğlu, Ersin (2018). Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri. (Editör: İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 253-308.
- Olcay, Osman (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)* (1.Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Oran, Baskın (2018). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ortaylı, İlber (2008). *Avrupa ve Biz* (1.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özbay, Fatih (2015). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Rusya Politikası ve Türkiye-Rusya İlişkileri (1919-2010). (Editör: Mustafa Bıyıklı). *Türk Dış Politikası 1 (Cumhuriyet Dönemi)*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, s.461-518.
- Özcan, Arif Behiç (2012). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları (1.Baskı). Konya: Aybil Yayınları.
- Özcan, Azmi (2019). Sultan II. Abdülhamid'in Dış Siyaseti ve Uygulamaları. (Editör: Mehmet Bulut vd.). *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Siyaset, İktisat, Dış Politika, Kültür, Eğitim*. İstanbul: İZÜ Yayınları, s.115-126.
- Pınar, Latif (2018). Atatürk'ün Kişilik Özelliklerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları. (Editör: İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 11-42.
- Sander, Oral (2016). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e* (31.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, Atilla (2014). *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler* (1.Baskı). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Saray, Mehmet (1997). *Afganistan ve Türkler* (2.Baskı). İstanbul: Kitabevi.
- Selek, Sabahattin (1987). *Anadolu İhtilalleri Cilt 2* (8.Baskı). İstanbul: Zafer Matbaası.
- Selek, Sabahattin (1987). *Anadolu İhtilalleri Cilt 1* (8.Baskı). İstanbul: Zafer Matbaası.
- Selek, Sabahattin (1997). *Milli Mücadele (Büyük Taarruzdan İzmir'e)* (1.Baskı). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Semiz, Yaşar (2017). Mütareke Dönemi. (Editör: Osman Akandere ve Yaşar Semiz). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Konya: Eğitim Yayınevi, s.251.
- Sluglett, Peter (2017). Sömürgecilik, Osmanlılar, Kaçarlar ve Bağımsızlık Mücadelesi: Arap Dünyası, Türkiye ve İran. (Editör: Youssef M. Choueiri). *Ortadoğu Tarihi: Dini,*

Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften. (Çeviren: Fethi Aytuna) İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 295-314.

Somel, Akşin Selçuk (2009). Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913). (Editör: Tanıl Bora ve Murat Gültekin). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi.* İstanbul: İletişim Yayınları, s. 88-116.

Sonyel, Salahi (2010). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı* (1.Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Sosyal, İsmail (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları 1.Cilt (1920-1945)* (3.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şapolyo, Enver Behnan (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi* (3.Baskı). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Şimşir, Bilal N. (1989). *İngiliz Belgeleri ile Sakarya’dan İzmir’e 1921-1922* (1.Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı. (1995). *Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım 4.Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası.* Ankara. T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi.

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı. (1995). *Türk İstiklal Harbi 3.Cilt Doğu Cephesi (1919-1921).* Ankara. T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi.

T.C. Genel Kurmay Başkanlığı. (1999). *Türk İstiklal Harbi 1 Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı.* Ankara. T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi.

Tansel, Salahattin (1977). *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar 1* (1.Baskı). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Tansel, Salahattin (1977). *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar 4* (1.Baskı). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

- Toker, Nilgün ve Tekin, Serdar (2017). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri. (Editör: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 82-106.
- Tonybee, Arnold Joseph (1999). *Türkiye 1: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (Çeviren: Nurer Uğurlu). İstanbul. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Tuncer, Hüner (2011). *Atatürkçü Dış Politika* (2.Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tunçay, Mete (2000). Siyasal Tarih 1908-1923. (Editör: Sina Akşin). *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908- 1980*. İzmir: Cem Yayınevi, s.27-75.
- Turan, Şerafettin (1998). *Türk Devrim Tarihi 2.Kitap: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne* (2.Baskı). Ankara: Bilgi Kitapevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1987). *Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları*. Ankara. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (3.Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ürer, Levent (2005). *Mondros’tan Mudanya Mütarekesi’ne Türk Dış Politikası* (1.Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Üstel, Füsün (2017). *Türk Ocakları (1912-1931)* (4.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ward, A.W. and Gooch, G.P. (1970). *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783–1919* (1th Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Yakut, Kemal (2013). Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası. (Editör: Hüseyin Bağcı ve Kemal Yakut). *Türk Dış Politikası I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.28-57.
- Yavuz, Resul (2018). Milli Mücadele Yıllarında Sovyet Rusya ve İngiltere ile Diplomatik Temaslar. (Editör: İsmail Şahin ve Ersin Müezzinoğlu). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası 2*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 43-102.
- Yazıcı, Sefer (2015). *Milli Egemenlik Belgeleri* (1.Baskı). Ankara: TBMM Basımevi.

Yerasimos, Stefanos (2000). *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923* (2.Baskı). İstanbul: Boyut Kitapları.

Zürcher, Eric Jan (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çeviren: Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dergi Makaleleri

Alkan, Ersin (2018). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Cilt 16, Sayı 24, s.245-267.

Armaoğlu, Fahir (1997). Atatürk Döneminde Türk – Amerikan İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 38, s. 631-647.

Arslan, Gürbüz (2018). Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.1-50.

Arslan, Lütfi (2019). Milli Mücadele Döneminde ‘Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, s.1-38.

Aydın, Mustafa (2004). Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, s.33-60.

Aytepe, Oğuz (2003). Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, s.475-486.

Baykal, Hülya (1991). Kurtuluş Savaşı'nda Türk Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, s. 457-510.

Belenli, Tuğba (2019). Türkiye – İtalya - Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, s.69-102.

- Bolat, Ahmet (2014). 1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 1*, s.16-28.
- Bolat, Mahmut (2006). Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 7, Sayı 1*, s.45-74.
- Bozkurt, Gülnihal (2003). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 19, Sayı 56*, s.917-923.
- Boztaş, Asena (2014). Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif. *Gazi Akademik Bakış, Cilt 7, Sayı 14*, s.163-176.
- Bulut, Hüseyin (2018). Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 62*, s.539-548.
- Cankut, Ayhan (2018). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri. *International European Journal of Managerial Research Dergisi (EUJMR), Cilt 2, Sayı 2*, s. 76-99.
- Çalış, Şaban Halis (2001). The Origins of Modern Turkish Foreign Policy: Ottoman Psychological Background. *Foreign Policy, Vol 27, No 3-4*, pp. 53-75.
- Çalış, Şaban Halis ve Bağcı, Hüseyin (2003). Atatürk's Foreign Policy Understanding and Application. *Selçuk Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 6*, s.195-228.
- Çelebi, Mevlüt (2015). Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 31, Sayı 91*, s.93-130.
- Çiçek, Talha M. (2012). Osmanlıcılık İdeolojisi ve Osmanlı Hâkimiyeti Sonrası Türk-Arap İlişkilerinde Değişim ve Süreklilik. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Cilt 17, Sayı 33*, s.173-192.
- Değerli Sarıkoyuncu, Esra (2006). Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15*, s.239-262.

- Demiryürek, Mehmet (2006). İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, s.77-101.
- Dilek, Mehmet Sait (2013). Paris Barış Konferasında Yunan Talepleri ve Güçlerin Tutumu. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, s.31-42.
- Doğanay, Rahmi (2009). Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, s.279-298.
- Durmaz, Salih ve Yakşi, Abdullah (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *TYB Akademi Dil ve Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 17, s.9-57.
- Emecen, Feridun M. (2007). Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Anlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri. *The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 29, s.87-97.
- Erol, Mehmet S. ve Aydın, Abdurrahim F. (2005). Kafkas Seddi Projesi ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 7, s.19-35.
- Erol, Mine (Sümer) (1996). Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4-5, s.237-245.
- Gönlübol, Mehmet ve Kürkçüoğlu, Ömer (1985). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.451-473.
- Hülagü, Metin H. (1994). Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk – İslam Ülkeleri Münasebetleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, s.11-25.
- İnci, Salih (2010). Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği). *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.63-96.
- Kalelioğlu, Oğuz (2008). Türk-Yunan İlişkileri ve Megali Idea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, s.105-123.

- Kaya, Faruk (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 2*, s.1-14.
- Kaymaz, Nejat (1985). T.B.M.M.'inde Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu II. *Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 19*, s.47-52.
- Kemal, Cemal (2007). Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 40*, s.643-691.
- Kodoman, Bayram (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16*, s.1-24.
- Korkmaz, Telli (2016). Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi. *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, Cilt 81, Sayı 288*, s.619-638.
- Köse, İsmail (2014). ABD'de Türk-Amerikan Lozan Anlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlamış Olduğu Kitapçık. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 44*, s.131-156.
- Köse, İsmail (2014). General Moseley'in Amerikan Mandası ve Anadolu'da Kurulması Planlanan Ermeni Devleti İle İlgili Raporu. *Tarih Dergisi, Sayı 59*, s.189-216.
- Köylü, Murat (2016). Batı Anadolu'nun İşgalinin Türk, Yunan ve İngiliz Siyasi Tarihine Etkisi. *Toros Üniversitesi İİBSF Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 6*, s.147-169.
- Kurtaran, Uğur (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 8*, s.57-71.
- Macfie, Alexander Lyon (1979). The Chanak Affair (September–October 1922). *Balkan Studies, Cilt 20, Sayı 2*, 309-341.
- Mete, Şengül (1998). Trablusgarp Savaşı ve İtalya'nın Akdeniz'deki Faaliyetleri. *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 8*, s.261-292.

- Müezzinoğlu, Ersin ve Şahin, İsmail (2016). Sorunlu Mirasın Reddi: 22 Nisan 1926 Türkiye-İran Güvenlik ve Dostluk Antlaşması. *Yeni Türkiye, Ortadoğu Özel Sayısı IV, Sayı 85*, s.237-252.
- Özçelik, İsmail (2017). Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 11*, s.655-682.
- Özdemir, Yavuz (1997). İngiliz Yarbayı Rawlinson – Mustafa Kemal Görüşmeleri. *Atatürk Dergisi, Cilt 2, Sayı 1*, s.59-70.
- Özgiray, Ahmet (1995). İngiliz Belgeleri Işığında Türk – İran Siyasi İlişkileri (1920 – 1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 11, Sayı 33*, s.687-698.
- Özlü, Hüsnü (2012). Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 28, Sayı 82*, s.25-52.
- Özlü, Hüsnü (2012). Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 8*, s.32-47.
- Özüçetin, Yaşar ve Yıldız, Sıddık (2009). İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusunca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 1*, s.11-24.
- Özüçetin, Yaşar ve Yıldız, Sıddık (2009). İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusunca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 1*, s.11-24.
- Preliminary Treaty of Peace between Russia and Turkey: Signed at San Stefano, February 9/ March 3, 1878. (Oct., 1908). *The American Journal of International Law Supplement: Official Documents, Cilt 2, Sayı 4*, s.387-401.
- Sarısaman, Sadık ve Çalışkan, Burak (2019). Amerikan Basınında Türk-Ermeni Ortak Mandası Tartışmaları (1919-1920). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 4*, s.1028-1044.
- Selçuk, Ersin (2015). Pehleviler Dönemi Türk-İran İlişkileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı 25*, s.129-140.

- Semiz, Yaşar (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 35*, s.217-244.
- Soysal, İsmail (2011). Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 2*, s.315-365.
- Sürgevil, Sabri (1993). Türk-Yunan İlişkileri İçinde İzmir'in İşgali Sorunu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 3*, s.21-28.
- Şahin, İsmail ve Müezzinoğlu, Ersin (2016). Lokarno ve Musul Kışkırtıcılığı Türk Dış Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt 5, Sayı 4*, s.641-676.
- Tevetoğlu, Fethi (1987). Mustafa Kemal – General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Y. Hulusi (Pektaş). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 4, Sayı 10*, s.196-207.
- Topsakal, İlyas (2016). Tarihi Süreçte Rusya- Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 2*, s. 33-53.
- Tunaya, Tarık Z. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 23, Sayı 3-4*, s.227-247.
- Turan, Orhan (2018). İngiliz Büyükelçisi Gerald Lowther'in Gözünden Osmanlı'nın Dış İlişkileri (1908-1909). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 63*, s.343-363.
- Türker, Hasan (2018). İstanbul Basınında King-Crane Heyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Mandatlerlik Tartışmaları (1919). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, s.187-219.
- Umar, Ömer Osman (2010). Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 1*, s.443-470.
- Uslu, Ramazan (2016). Sovyet Rusya Belgelerinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1920-1922). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 38*, s.35-48.

Yavuz, Resul (2017). Milli Mücadele'nin Başlarında İngiliz İstihbarat Servisi'nin Trabzon'daki Faaliyetleri. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 4*, s.113-150.

Yetim, Fahri (2006). Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 3*, s.203-226.

Yılmaz, Hadiye (2014). Mustafa Kemal- Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye, Irak. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 20*, s.289-306.

Yüksel, Hayriye (2010). Türk Devriminin Hindistan ve İran'daki Yansımaları. *Gazi Akademik Bakış, Cilt 3, Sayı 6*, s. 237-254.

Tezler

Ercan, Mustafa Alpay (2006). *20.Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye – Almanya İlişkileri (1923-1945)*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars.

Eren, Şafak (2008). *Ege Denizi Temelinde Türk-Yunan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gültekin, Aysun (2009). *Milli Mücadele Döneminde Hindistan Müslümanları ile Ankara Hükümetleri Arasındaki Münasebetler (1918-1924)*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.

Güven, Cemal (2005). *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal'nın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Kara, Polat (2010). *Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Özçelik, Muammer (2011). *Milli Mücadele'de Amerikan Mandası Meselesi ve General Harbord Heyeti*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.

Selvi, Ömer (2007). *Milli Mücadele Döneminde Türk Ermeni İlişkileri ve Gümrü Anlaşması*. Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.

Gazeteler

Çoşar, Ömer Rahmi (3 Ocak 1920). İngiliz Kabinesinde Curzon'a İtirazlar. *İstiklal Harbi Gazetesi*, s.1-2.

Turhan, Turgut (22 Mayıs 2011). İzmir'in İşgali ve Bir Osmanlı Gazisi: Kambur İzzet Paşa. *Kıbrıs Gazetesi*, s.1-2.

İnternet Kaynakları

Abdulkadir Turan ve Ahmet Yücedağ, 'Küresel Düzendeki İngiltere Etkisi ve İngiltere'nin İslam Politikası', Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, http://sdam.org.tr/image/foto/2019/07/12/Kuresel-Duzende-Ingiltere-Etkisi-ve-Ingilterenin-Islam-Politikasi_1562919347.pdf 20.02.2020

Ali Balcı, Osmanlı Son Dönem Dış Politikası (1774-1922), Görsellerle Türk Dış Politikası, <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2017/03/Osmanli%C4%B1-Son-Do%C4%B1nem-D%C4%B1s%C4%B1s%C4%B1-Politikas%C4%B1-1774-1922.pdf> 28.03.2020

Ankara Anlaşması 1921, T.C. Dışişleri Bakanlığı Kurucu Anlaşmalar, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Kurucu_Anasmalar/1921-ankara-anlasmasi.pdf 27.04.2020

Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası, <http://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa> 22.04.2020

Atilla Çetin, Kıbrıslı Kamil Paşa, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibrisli-kamil-pasa> 25.03.2020

Birinci İnönü Muharebesi ve Zaferi (09-11 Ocak 1921), Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı, https://web.archive.org/web/20081208032848/http://www.tsk.mil.tr/8_TARIHTEN

[KESITLER/8_8_Turk_Tarihinde_Onemli_Gunler/Birinci_Inonu_Zaferi/Birinci_Inonu_Zaferi.html](#) 01.05.2020

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği, <http://baku.emb.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 05.05.2020

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 07.05.2020

Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliği, <http://kabil.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 07.05.2020

Büyükelçilik, Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği, <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission/About> 04.05.2020

Cengiz Çetintaş, TBMM Tutanaklarında Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa Savunmaları ve Ankara Anlaşması (1920-1921): TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı, E-Book: Cengiz Çetintaş, 2017, s.16.

Cüneyt Akalın, Kemal Atatürk'le Gandi'nin Işığında...Türkiye- Hindistan kardeşliği, https://www.academia.edu/26689018/Kemal_Atat%C3%BCrkle_Gandinin_I%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda 07.05.2020

Dışişleri Bakanları Listesi, http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa 25.04.2020

İbrahim Karaer, Türk Yurdu Dergisi, Türk Ocakları Derneği, Türkçülük, Turancılık ve Dış Türkler (1911-1918), <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2548> 10.04.2020

İstiklal Harbinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, <https://web.archive.org/web/20080814024554/http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=256> 26.04.2020

Londra Konferansı'ndan Dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İmzaladığı Sözleşmeler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, <https://www.atam.gov.tr/nutuk/londra-konferansindan-donen-disisleri-bakani-bekir-sami-beyin-imzaladigi-sozlesmeler> 27.04.2020

Lozan Anlaşması, Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> 28.03.2020

Lozan Sulh Muahedenamesi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Kurucu Anlaşmalar, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Kurucu_Anlaşmalar/lozan-anlasmasi.pdf (Orijinal Metin) <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?88> (Türkçesi) 10.05.2020

Misak-ı Millî Beyannamesi, Türk Tarih Kurumu, <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/misak-i-milli-beyannamesi/> 04.04.2020

Necmeddin Sefercioğlu, Türk Ocaklarının Kısa Tarihçesi, <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496> 10.04.2020

President Woodrow Wilson's Fourteen Points, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp 30.03.2020

Remzi Durmuş, Geçmişten Günümüze Türk - Amerikan İlişkileri, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri 27.04.2020

Sebilürreşad, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebilurresad> 09.04.2020

T.C. Roma Büyükelçiliği, Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, <http://roma.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> 28.04.2020

The Peace Treaty of Brest-Litovsk, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Peace_Treaty_of_Brest-Litovsk 30.03.2020

The Treaty of Versay, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf> 30.03.2020

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> 05.04.2020

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=g%C3%B6zetim> 05.04.2020

Türkiye - Afganistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı,
http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa 07.05.2020

Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışışleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 27.04.2020

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1.Dönem 1.Yasama Yılı 02 Mayıs 1920 Pazar 9. Birleşim Meclis Tutanakları:
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001009.pdf> 14.05.2020

Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplanıyor, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi <https://www.atam.gov.tr/nutuk/turkiye-buyuk-millet-meclisi-toplaniyor> 17.04.2020

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi, T.C. Dışışleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa> 19.03.2020

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cilt 1: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), T.C. Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü 50.Yıl Yayınları,
<http://diad.mfa.gov.tr/50yil-yayinlari.tr.mfa> 18.04.2020

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923), T.C. Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü 50.Yıl Yayınları,
<http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/50-yil-lozan-1922-1923.pdf> 10.05.2020

Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, T.C. Dışışleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ingiltere-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 24.04.2020

Türkiye-Fransa İlişkileri, T. C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 27.04.2020

Zarife Dulayeva, ‘Atatürk’ün İmzası: Kardeşim İbrahim Abilov’a’, <http://irs-az.com/new/pdf/201312/1386944902397065785.pdf> 05.05.2020

О Посольстве (Elçilik Hakkında), Посольство Российской Федерации в Турецкой
Республике (Rusya Federasyonu Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği)
<https://turkey.mid.ru/ru/embassy/about/> 04.05.2020

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Müberra ALTINER
Doğum Yeri:	Elmadağ/ ANKARA
Doğum Tarihi:	27.06.1995
Medeni Durumu:	Bekâr
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Ankara Etimesgut Sakarya İlköğretim Okulu
Ortaöğretim:	Ankara Etimesgut Sakarya İlköğretim Okulu
Lise:	Ankara Sincan Şehit Ersin Bacaksız Anadolu Lisesi (Matematik-Fen)
Lisans.	Selçuk Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler (N.Ö) İstanbul Üniversitesi – Sosyoloji (AUZEF) Anadolu Üniversitesi – Dış Ticaret (AÖF) (Önlisans)
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD
Becerileri:	Ders Çalışmak
İlgi Alanları:	Uluslararası İlişkiler

Halen Yaptığı İş:	Öğrenci
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	T.B.M.M. – Stajyer 2014
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	Selçuk Üniversitesi 2017 İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Birincisi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Birincisi 3.93/4
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	0507-300-5437
E-mail:	Muberra.altiner@gmail.com
Adres:	Piyade Mahallesi 1974.Sokak No:3/7 Etimesgut ANKARA

İmza: